אוטיזם וההליך הפלילי בישראל[1]

מאת

דוד ש׳ גבאי ריכטר*

מאמר זה הוא ראשון מסוגו בספרות המשפטית הישראלית, משום שהוא מציג לראשונה באופן מקיף את תופעת האוטיזם על מאפיינה, ומתמקד בממשק שבין אוטיזם לבין ההליך הפלילי בישראל. המאמר מבקש להציג תמונה עדכנית של מאפייני האוטיזם ושל השלכותיהם המשפטיות לצד בחינה ביקורתית של המענים הקיימים בדין הישראלי לצורכיהם של אוטיסטים שבאים במגע עם מערכת המשפט, בעיקר כחשודים ונאשמים. נקודת המוצא היא כי אוטיזם הוא שונות נירו-התפתחותית המשפיעה על תקשורת חברתית, על דפוסי התנהגות ועל הבנת מצבים חברתיים – מאפיינים בעלי השלכה ישירה על האחריות הפלילית ועל הכשירות הדיונית של אוטיסטים. המאמר משלב שלוש מסגרות תאורטיות עיקריות: הגישה הרפואית, הגישה החברתית והגישה הביקורתית, בדגש על התפיסה הביקורתית לחקר אוטיזם, המכונה גם ״גישת המגוון הנירולוגי״. המאמר מדגים כיצד כל אחת מהגישות מובילה למודלים שונים של התמודדות משפטית עם אוטיסטים. בהמשך נבחנים מאפייני האוטיזם הרלוונטיים להליך הפלילי, לרבות קשיים בתקשורת, נטייה לפרשנות מילולית, תמימות חברתית, פגיעות לסוגסטיביות וסיכון להודאות שווא, וכן הקשר שבין אוטיזם לבין סוגי עבירות מסוימים, במיוחד עבירות מין ועבירות מקוונות. בהיבט הנורמטיבי המאמר סוקר את הדין הישראלי – חוק הסעד, חוק טיפול בחולי נפש, חוק הליכי חקירה והעדה, חוק המעצרים ותיקון 113 לחוק העונשין, לצד הפסיקה הנוהגת – ומצביע על פערים בין ההסדרים הקיימים לבין הצרכים הייחודיים של אוטיסטים בהליך הפלילי. המאמר נוקט גישה מתקנת וכולל פרק נרחב של המלצות לתיקון המצב הקיים והתאמתו לצורכי האוכלוסייה האוטיסטית.

---

1 כל אתרי האינטרנט המאוזכרים להלן נצפו לאחרונה במאי 2026.

* הכותב הוא ד״ר לפילוסופיה ושופט בבית משפט השלום בירושלים משנת 2015.

האמור במאמר משקף את דעתו בלבד. הכותב מבקש להודות לחבריו שקראו, האירו והעירו הערות חשובות ומחכימות: לסגן הנשיא כבוד השופט אמיר דהאן, לכבוד השופט (בדימוס) פאול שטרק, לכבוד השופטת קטי צווטקוב דורפמן, לד״ר גילי תמיר ולד״ר עו״ד יריב וינצר. תודה מיוחדת מסורה למר רונן גיל, מהפעילים הבולטים בקהילה האוטיסטית בישראל וממקימי אס״י (פעילי הקהילה האוטיסטית בישראל), שחשף לפני הכותב נקודת מבט שלא היה יכול לראותה בלעדיו. כמו כן מודה הכותב למערכת ״דין ודברים״ הנמרצת, שבהערותיה הקפדניות סייעה רבות לשיפור איכות המאמר.

מסקנתו המרכזית של המאמר היא כי נדרש מעבר מתפיסה פורמלית של שוויון לתפיסה מהותית, הכוללת התאמות פרטניות, שיפור מערך האבחון, הנגשת ההליך, הכשרת גורמי אכיפה ושיפוט והגברת השתתפותם של אוטיסטים בעיצוב המדיניות בעניינם. בכך מבקש המאמר לקדם הליך פלילי הוגן המותאם למאפייני השונות הנירולוגית.

מבוא; א. הגישות התאורטיות בנושא מוגבלות, לרבות אוטיזם; 1. הגישה הרפואית למוגבלות; 2. הגישה החברתית למוגבלות; 3. הגישה הביקורתית למוגבלות ומשפט; **ב. אוטיזם והשלכותיו בעולם הפלילי;** 1. התפתחות חקר האוטיזם; 2. מאפייני האוטיזם; (א) חסכים וליקויים בתפקוד החברתי, לרבות בתקשורת חברתית; (ב) דפוסי התנהגות מצומצמים וחזרתיים; 3. סוגיות הקשורות באבחון אוטיזם; 4. אוטיזם ותחלואה נלווית (Comorbidity); 5. מדוע אוטיסטים נמצאים בסיכון מוגבר להסתבך בפלילים? 6. שכיחות הופעתם של אוטיסטים בהליך הפלילי ושאלת קיומה של הנטייה לביצוע עבירות מסוימות (א) אוטיזם וביצוע עבירות מין במציאות וברשת; (ב) אוטיזם וביצוע עבירות מחשב וברשת האינטרנט; (ג) אוטיזם ועבירות אלימות; (ד) אוטיזם והטרדה מאיימת; **ג. הקושי שמציב ההליך הפלילי לאוטיסטים**; 1. שלב העיכוב והחקירה; 2. שלב המשפט ובירור האמת; 3. שלב המעצר והמאסר; **ד. הדין בישראל**; 1. חוק הסעד (א) יישום החוק בפסיקה; 2. חוק הטיפול בחולי נפש; (א) יישום החוק בפסיקה; 3. חוק הליכי חקירה והעדה; (א) יישום החוק בפסיקה; 4. חוק המעצרים; (א) יישום החוק בפסיקה; 5. חוק העונשין (תיקון 113) – התחשבות באוטיזם כנסיבה מקילה בענישה; (א) יישום החוק בפסיקה; **ה. הפער בין המצוי לרצוי – הכלים הקיימים והטעון שיפור**; 1. אבחון; (א) חשיבות האבחון המוקדם והמלצה לשפר את תהליך האבחון; (ב) מה נדרש מאבחון לצורך ההליך הפלילי? המלצה על הבניית האבחון וחוות הדעת; (ג) המלצה להרחיב את השימוש בחוות דעת מכוח סעיף 21 לחוק הליכי חקירה והעדה; (ד) הגורם המאבחן – המלצה על שינוי החקיקה באשר לגורם המאבחן; (ה) המלצה על שינוי במדיניות המשטרה בטיפול באירועי משבר שמעורב בהם אדם עם צרכים מיוחדים; (ו) המלצה על שינוי חקיקה באשר לסמכויות גופי החקירה בעת מגע ראשוני עם אוטיסטים; 2. הנגשה; 3. הכשרה; (א) משרד המשפטים; (ב) משטרת ישראל; (ג) שירות בתי הסוהר; (ד) הרשות השופטת; 4. הגברת שיתופם של אוטיסטים בתהליכי קבלת ההחלטות; 5. טבלת ריכוז המלצות; **ו. סיכום.**

מבוא

אוטיזם הוא שונות התפתחותית-נירולוגית[2] המשפיעה על מאפייני החשיבה וההתנהגות של המתמודדים עם מצב זה. שני המאפיינים העיקריים הם הקושי בתקשורת חברתית ובהבנת מצבים חברתיים וקיומם של התנהגויות ותחומי עניין חזרתיים ומצומצמים. למאפיינים אלה השפעה אפשרית בעלת חשיבות רבה על שאלת אחריותם של אוטיסטים למעשיהם ועל כשירותם לעמוד לדין.[3] בעשורים האחרונים שיעור אבחונם של אוטיסטים התגבר עשרת מונים, עד כי כיום מדובר בשכיחות של אדם אחד על הרצף האוטיסטי לכל מאה איש באוכלוסייה הכללית (1:100).[4] המרכז הלאומי לחקר אוטיזם בישראל מדווח כי בכל שנה מאובחנים כ-2,300 מקרים חדשים של אוטיזם בקופות החולים.[5] פרמן וסגל (Ferman and Segal) מציינות כי שיעור שכיחות האוטיזם בקרב ילדים ונוער בישראל הוא 1.13%, נכון לשנת 2022.[6] לכן מטבע הדברים שכיחותם של בעלי דין אוטיסטים בהליך הפלילי גוברת והולכת, דבר המחייב היכרות מעמיקה יותר עם אוטיזם ועם הממשק שבינו לבין עולם המשפט הפלילי, כמו גם הכרת הכלים הקיימים להתמודדות עם בעל דין אוטיסט.

מטרתו של המאמר היא להציג למעורבים בעשייה בהליך הפלילי תמונה עדכנית של אוטיזם ומאפייניו ושל הממשק שלו עם עולם המשפט הפלילי. לצורך המאמר המונח ״הליך פלילי״ כולל את שלב החקירה, ההעמדה לדין, ניהול המשפט הפלילי עד להכרעת דין וגזירת הדין במקרים של קביעת אשמה ושלב נשיאת העונש. כמו כן מונח זה יכלול את המעורבים בהליך: מתלוננים, עדים, חשודים, נאשמים ונידונים שנגזר עונשם. לצד

---

2 אסתר דרומי, **אוטיזם – מסע להבנת הרצף** (תשע״ח) בעמ׳ 30.

3 במאמר נעשה שימוש במונח ״אוטיסט״ ולא במונח ״אדם עם אוטיזם״ בשל גישתו הבסיסית של המאמר המתיישבת עם הגישה החברתית למוגבלות ועם הגישה הביקורתית לחקר אוטיזם שעליה יורחב בפרק א להלן. השימוש במונח ״אוטיסט״ מדגיש את זהותו של האדם ומכבד את בחירתה של מרבית האוכלוסייה האוטיסטית להציג עצמה כך. ראו: רונן גיל, ״אוטיסט או ׳על הרצף האוטיסטי׳?״, **אס״י – פעילי הקהילה האוטיסטית** [https://www.acisrael.org/?page_id=622]; Lorcan Kenny, Caroline Hattersrsley, Bonnie Molins, Carole Buckley, Carol Povey, and Elizabeth Pellicano, "Which Term Should be Used to Describe Autism? Perspectives from the UK Autism Community", 20 *Autism* (2016) 442, p. 458; Dana S. Dunn and Erin E. Andrews, "Person-First and Identity-First Language: Developing Psychologists' Cultural Competence Using Disability Language", 70 *Am. Psych*. (2015) 255, p. 261.

4 ראו: **מהו אוטיזם? אלו״ט** [https://alut.org.il/%D7%9E%D7%94%D7%95-%D7%90%D7%95%D7%98%D7%99%D7%96%D7%9D/].

5 ראו: על מאגר המידע הלאומי של המרכז הלאומי ע״ש עזריאלי לחקר אוטיזם, **המרכז הלאומי ע״ש עזריאלי לחקר אוטיזם ונוירו-התפתחות** [https://www.autismisrael.org.il/national-autism-db-israel].

6 Sara Ferman and Osnat Segal, "The Face of Autism in Israel", 20 *Neuropsychiatric D. A. T.* (2024) 1677, p. 1677.

זאת המאמר יתמקד בעיקר באוטיסטים כחשודים ונאשמים בשל העובדה שמרבית המקורות האקדמיים והמשפטיים עוסקים בעניינם של אלה פחות מבעניינם של מתלוננים ועדים אוטיסטים.

במאמר יוצגו תחילה הגישות העיקריות במחקר לאנשים עם מוגבלות בכלל ולאוטיזם בפרט. גישות תאורטיות אלו מאפיינות את הכתיבה המחקרית העדכנית ביותר בתחום, מעולמות הרפואה, הפסיכיאטריה, המשפט, הקרימינולוגיה והעבודה הסוציאלית. הצגתן לקורא תבסס את הקשר שבין הגישה המחקרית לבין המענים השונים המוצעים כדי לצמצם את הפערים שבין אוטיסטים לבין מי שאינם עם אוטיזם, במיוחד בהקשר של התמודדות עם ההליך הפלילי.

בהמשך יוצג האוטיזם על בסיס התמונה המחקרית העדכנית ביותר בתחום וכן יוצג בהרחבה הממשק של אוטיסטים עם ההליך הפלילי. לאחר מכן ידון המאמר בדרכי ההתמודדות של המשפט הפלילי בישראל עם האתגרים שמציב האוטיזם בהיבטים דיוניים ומהותיים של ההליך באמצעות סקירת החוק והפסיקה הישראליים העדכניים ביותר. המאמר יצביע על הפערים הרחבים בין הרצוי למצוי בנוגע למענים הנדרשים לצורכיהם של אוטיסטים בהליך הפלילי, ויציע דרכים לשיפור אותם מענים תוך כדי הגברת שיתופם של אוטיסטים בתהליכי גיבוש המדיניות וקבלת ההחלטות.

בהיותי שופט נתקלתי בשנים האחרונות בעוד ועוד מקרים של נאשמים עם אוטיזם שהגיעו לאולמי. הדבר הציף שאלות דיוניות ומהותיות שהצריכו מענה שלא מצאתי אותו בספרות מקצועית זמינה. הדבר התרחש בד בבד עם העלייה בהיקף אבחון אוטיסטים והעלייה במודעות לתופעה זו, כפי שזו באה לידי ביטוי בעיקר בתקשורת. אלו הן הסיבות הראשוניות שהניעו אותי ליזום את המחקר ואת הכתיבה בתחום. בהמשך, ככל שהעמקתי לחקור, הבנתי שקיים חסר ניכר בידע מקצועי בתחום בעברית, בוודאי בהקשר של ייחודיותה של התופעה והשלכותיה המשפטיות ובהקשר של ההבדלים שבין אוטיזם כשונות התפתחותית-נירולוגית לבין הפרעות נפשיות ומוגבלויות אחרות. מאמר זה מתמקד בהליך הפלילי, משום שמצאתי שעיקר הקושי מצוי בתחום זה מבחינה תאורטית ומבחינה מעשית, ובו גם מצוי הצורך הדחוף יותר במתן כלים ומציאת פתרונות מעשיים בשל ההשלכות הקשות שעלולות להיות להליך פלילי על גורלו של אדם.

א. הגישות התאורטיות בנושא מוגבלות, לרבות אוטיזם

הכתיבה על אוטיזם והמשפט הפלילי התפתחה מאוד בעשור האחרון בעיקר בארצות הברית, כאשר רבים מהכותבים מגיעים מתחומי המשפט, הרפואה, הפסיכיאטריה והפסיכולוגיה, הקרימינולוגיה והעבודה הסוציאלית. כיום אוטיסטים רבים יותר מעורבים בעצמם בכתיבה כדי להביא את קולם הייחודי למחקר. הכתיבה המחקרית ברובה תכליתית

ומעשית, והיא נועדה להנגיש את הידע ואת הפתרונות האפשריים בתחום לציבור בכלל ולאוטיסטים בפרט.

להלן יוצגו שלוש הגישות העיקריות במחקר היוצאות מנקודות הנחה שונות ומציעות פתרונות שונים להתמודדות עם מוגבלות בכלל ועם אוטיזם בפרט: הגישה הרפואית למוגבלות, הגישה החברתית למוגבלות והגישה הביקורתית למוגבלות ומשפט. חשוב להכיר גישות אלו בשל הפתרונות המעשיים השונים לצורכיהם של אוטיסטים, הפתרונות שאליהם הן מובילות.

א. הגישה הרפואית למוגבלות

הגישה הרפואית למוגבלות היא הגישה המרכזית כיום במחקר בנושא אוטיזם. גישה זו רואה במוגבלות מצב עובדתי בלתי נמנע הנגרם מלקות הפוגעת בתפקודי הגוף, הנפש והרגש של הפרט, והוא אינו יכול אפוא לתפקד בהיבטים חשובים של חייו בטווח הנתפס כ״נורמלי״. כלומר, בשל מאפייניו הביולוגיים של הפרט, ובהם מוגבלויותיו, הוא מְמֻדָּר מן הכלל, והפתרון לקשיים שעימם הוא מתמודד מצוי ברמת הפרט, בטיפול בו בידי אנשי מקצוע מתחומי הרפואה, הנפש והשיקום. עיקר מאמציה של הגישה הם במציאת פתרונות אשר יפחיתו את השפעת לקותו של הפרט על תפקודו בחברה הכללית. כך יוכל להתאים לסביבתו.[7]

ב. הגישה החברתית למוגבלות

מנגד, הולך ומתרחב גוף הספרות המחקרית הנוקט גישה ביקורתית כלפי הגישה הרפואית למוגבלות, אשר נִמְנָה על הגישה החברתית למוגבלות. על פי גישה זו, הגם שייתכן שלקות היא עובדה בלתי נמנעת, הפיכתה לנכות היא תוצאה של המגע בין הפרט עם המוגבלות לבין סביבתו, והיא נובעת מהיחס השלילי, המפלה והמדיר של החברה לאותו פרט.[8] לפי גישה זו, הגישה הרפואית למוגבלות היא האחראית להנצחת מצב לא רצוי זה בשל התמקדותה במוגבלות הפרט, הניסיון ״לנַרְמֵל״ את תפקודו ולקרבו לתפקוד המוגדר ״נורמלי״ בכלים רפואיים בלבד, בהתעלם מן ההיבט החברתי של קיומו של הפרט ומהחובה של החברה לקבלו ולהכיר בייחודו. עוד נטען כי הגישה הרפואית אינה מתחשבת בקולו הייחודי של הפרט ואינה מביאה אותו לידי ביטוי ישיר במחקרים

7 Kevin Barry, “Gray Matters: Autism, Impairment, and the End of Binaries”, 49 *San Diego. L.R.* (2012) 161, pp. 195–196; Elizabeth Pellicano and Jacqueline de Houting, “Annual Research Review:Shifting from 'Normal Science' to Neurodiversity in Autism Science”, 63 *J. Child Psych. & Psychiatry* (2022) 381, pp. 381–383.

8 שגית מור ואסנת עין-דור, ״עדות מוגבלת: מוגבלות וקול בהליך הפלילי״, **משפט וממשל** טז (תשע״ה) 187, בעמ׳ 193–194.

הנערכים בתחום לקותו. בכך הגישה הרפואית מעניקה קול מכריע לתפיסה צרה ומצומצמת של המציאות.[9]

הגישה החברתית למוגבלות יוצאת מנקודת הנחה שהמציאות החברתית ניתנת לשינוי, שכן היא אינה קבועה. על פי גישה זו, יש לפעול לביצוע התאמת הסביבה למגוון האנשים החיים בה ולהכילם, לרבות התאמתה למוגבלות של חלק מהם, ובכך לאפשר לכל פרט בחברה לממש באופן מיטבי את הכוחות הגלומים בו.[10]

בשלושת העשורים האחרונים התפתחה גישת משנֶה לגישה החברתית למוגבלות. מדובר ב**גישת המְגָוּן הנירולוגי** (Neurodiversity), המוכרת גם כ**גישה הביקורתית לחקר אוטיזם** (Critical Autism Studies – CAS). גישה זו גורסת כי מוגבלות אינה מוגדרת על בסיס מאפייניו המסוימים של הפרט אלא היא תוצאה של חוסר יכולת החברה להתמודד עם השוני ולהכיל אותו. תפיסה זו מגדירה את האדם ה״נורמלי״ ״נירוטיפיקל״ (Neurotypical), דהיינו כמי שהמבנה הנירולוגי שלו הוא הטיפוסי. לעומת זאת התפיסה מגדירה אוטיסטים ״נירודַיֶוֶרְגֶ׳ֹנְט״ (Neurodivergent), דהיינו מי שהתפתחותו הנירולוגית אינה ״טיפוסית״ אלא ״מגוונת״. גישה זו קוראת לשלֵב אוטיסטים באופן פעיל במחקר ולאפשר להם להשמיע את קולם הייחודי. נטען כי רק באמצעות שילובם של אוטיסטים בשדה המחקר הנוגע אליהם יהיה אפשר לשפר את היחס של החברה לקהילה זו בהיבט החברתי, התרבותי והפוליטי ולשפר את מענה החברה לצורכיהם של אוטיסטים.[11]

גישה מחקרית זו, כמו גם גוף המחקר המבוסס עליה, צוברים תאוצה רבה בשנים האחרונות. כך גם מקומם של המונחים ״נירוטיפיקל״ ו״נירודיוורג׳נט״ מתרחב בספרות המחקרית של הגישה הרפואית למוגבלות.[12] ניתן למצוא גם עוד ועוד דיווחים שכתבו אוטיסטים בעצמם, על חוויות הקיום שלהם, לרבות חוויות ממגעם עם העולם הפלילי.[13]

ג. הגישה הביקורתית למוגבלות ומשפט

גישה זו יוצאת מנקודת הנחה שלמערכת המשפט תפקיד ערכי וחברתי מרכזי בקידום זכויותיהם של אנשים עם מוגבלות ובהגשמת תוצאה של צדק חברתי לַפול. ההליך

---

9 Pellicano and de Houting (לעיל, הערה 8) בעמ׳ 387.

10 Barry (לעיל, הערה 7) בעמ׳ 196–197.

11 דנה רוט, ״מחקר פועלה משתף: אנשים עם לקויות למידה, הסתגלות ותפקוד כחוקרים״, **סוגיות בחינוך מיוחד ובשילוב** 24, (תשס״ט) 60; Marie-Eve Lefbvre, Nick Cowan and Nicola Martin, "Introducing Critical Autism Studies (CAS) from Anglophone Research", 12 *Canadian J. Disability Stud.* (2023) 59, pp. 63–71.

12 *Autistic Community and the Neurodiversity Movement: Stories from the Frontline* (Steven K. Kapp ed., 2020) p.3.

13 ראו למשל: Caught in the Web of the Criminal Justice System: Autism, Developmental Disabilities, and Sex Offenses (Lawrence A. Dubin and Emily Horowitz - eds., 2017).

המשפטי נמדד לא רק בקיומה של פרוצדורה צודקת, אלא גם, ובעיקר, בקיומם של הליכים המאפשרים להגיע באופן מהותי לתוצאה צודקת, כחלק מהתפיסה של ההליך ההוגן (Due Process).[14] תפיסה זו רואה בגישה חופשית ושוויונית למערכת המשפט זכות מהותית ויסודית, שבה אנשים עם מוגבלות יוכלו להשמיע את קולם הייחודי בבהירות, ויינתן לו משקלו הראוי, בדומה לכל קול אחר. כך לדוגמה אדם עם מוגבלות חושית, כגון עיוורון או חירשות, יזכה לגישה מלאה ושוויונית למערכת המשפט וילווה בידי מתורגמנים בכל שלבי ההליך המשפטי. אדם עם מוגבלות פיזית יזכה לגישה ישירה ונגישה לכלל המתקנים הפתוחים לציבור. אוטיסט ילווה בידי אדם האמון על התאמת דרכי התקשורת בינו לבין המערכת. בהקשר של המשפט הפלילי, ההנגשה צריכה להתבצע בכל שלביו של ההליך, בין שהאוטיסט הוא מתלונן, בין שהוא חשוד, נאשם או מי שנדון למאסר ונגזר עליו לשהות בכלא.[15]

ב. אוטיזם והשלכותיו בעולם הפלילי

1. התפתחות חקר האוטיזם

אוטיסטים מוכרים לציבור הרחב כמי שמצויים ״על הרצף״ או ״על הספקטרום״, כמי שנמצאים ב״תפקוד גבוה״ או ב״תפקוד נמוך״, כמי שמתמודדים עם ״אספרגר״ (Asperger) וכמי שמתמודדים עם ״קשיי תקשורת״.[16] מונחים אלה משקפים הבנה חלקית של התופעה, ובעיקר מבטאים את השינוי שחל בהבנת המדע את האוטיזם לאורך המאה העשרים והעשורים הראשונים של המאה העשרים ואחת. להלן אעמוד על התפתחות חקר האוטיזם בעולם הרפואה, ובעיקר בעולם הפסיכיאטרייה והפסיכולוגיה.

המונח ״אוטיזם״ הוזכר לראשונה בהקשר הקליני על ידי בלוילר (Bleuler), שהתייחס לתופעה של נסיגת אדם מהעולם החברתי והסתגרותו בתוך עולמו הפנימי, תופעה שנקשרה לסכיזופרניה. במהלך שנות הארבעים של המאה העשרים השתמשו קאנר (Kanner) ואספרגר (Asperger) במונח ״אוטיזם״ ו״אוטיזם של הילדות״ (Infantile Autism) לתאר תופעות דומות בקרב ילדים שהם טיפלו בהם, שהתאפיינו בקשיים

14 מור ועין-דור (לעיל, הערה 9) בעמ׳ 203.

15 שם, בעמ׳ 233.

16 המונחים שציינתי אינם מונחים רפואיים או מדעיים, אלא מונחים שניתן למוצאם בשיח הפופולרי בקשר לאוטיזם וכן באתרים המנגישים מידע רפואי לציבור בשפה נגישה ומדוברת. ראו לדוגמה רותי פרגר-מאור, ״אוטיזם בתפקוד גבוה לעומת נמוך: תסמינים, סימנים ואבחון ASD״, **מכון דרור** [https://dror psy.co.il/%D7%A8%D7%A6%D7%A3-%D7%94%D7%A1%D7%A4%D7%A7%D7%98%D7%A8%D7%95%D7%9D-%D7%94%D7%90%D7%95%D7%98%D7%99%D7%A1%D7%98%D7%99/%D7%90%D7%95%D7%98%D7%99%D7%96%D7%9D-asd/]; דוגמה נוספת: ״אוטיזם בתפקוד גבוה – אספרגר״ [https://www.betipulnet.co.il/].

חברתיים ותקשורתיים ניכרים ובדפוסי התנהגות חוזרים.[17] בתחילת שנות השמונים של המאה העשרים טבעה וינג (Wing) את המונח "תסמונת אספרגר" לתאר את מי שמאופיינים בלקויות קשות בתחום החברתי, התקשורתי ובתחום הדמיון, ועם זאת מתפקדים בחיי היום-יום באופן עצמאי וברמה גבוהה, וגם ברמה השפתית אינם מתקשים להתבטא.[18] יצוין כי כיום מוכרים ה"אַסְפִּים" (Aspies) (המתמודדים עם תסמונת אספרגר) כ"אוטיסטים בתפקוד גבוה".[19]

המונח "אוטיזם" הופיע לראשונה בשנת 1994 בספר האבחון של איגוד הפסיכיאטרים האמריקני (American Psychiatric Association – APA), המכונה "DSM" (להלן: **DSM**) (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders), בגרסתו הרביעית של הספר, ה-"DSM-IV". ה-DSM הוא הכלי האבחוני המקובל בעולם בתחום אבחון הפרעות הנפש על פי תסמיניהן, והוא מתעדכן אחת לכמה שנים באופן המשקף את ההתקדמות בתחום המחקר הפסיכיאטרי.[20] בדומה לכך, קיים מדריך האבחנות האירופי, ה-ICD (International Classification of Diseases), היוצא לאור במסגרת ארגון הבריאות העולמי, כאשר שני המדריכים הם הכלים המקובלים לאבחון בעולם הרפואה.[21]

כאמור, בשנת 1994 נכלל המונח "אוטיזם" בפרק שנגע להפרעה התפתחותית נרחבת, המוכרת כ-PDD – Pervasive Developmental Disorder (להלן: **PDD**). ככל שהלך והתפתח המחקר, הגיעו החוקרים למסקנה כי אוטיזם הוא חלק מרצף של תופעות שיש ביניהן קווי דמיון לצד שוני לא מבוטל, כשהמופע של אוטיזם מגוון ומשתנה מאדם לאדם, ומכאן גם תיאורו כרצף של מוגבלויות. לפיכך בשנת 2013, עת פורסמה הגרסה החמישית

---

17 Kenneth J. Weiss and Alexander R. N. Westphal, "Autism Spectrum Disorder and Criminal Justice", *Psychiatric Expert Testimony: Emerging Applications* (Kenneth Kenny et al ; Weiss and Clarence Watson – eds., 2015) 67, p. 68 (לעיל, הערה 4), בעמ' 442.

18 שמואל טיאנו, "הפרעות פסיכיאטריות בילדים ובמתבגרים", **פרקים נבחרים בפסיכיאטריה** (חנן מוניץ – עורך, תשע"ו) 595, בעמ' 671; Ann Browning and Laura Caulfield, "The Prevalence and Treatment of People with Asperger's Syndrome in the Criminal Justice System", 1 *Criminology & Crim. Just.* (2011) 165, p. 167.

19 כינוי זה נוצר על ידי קהילת האוטיסטים עצמה, ולא נהוג שנירוטיפיקל יכנה אדם עם אוטיזם בכינוי זה. ראו למשל: הערך "Aspie" באתר Urban Dictionary [https://www.urbandictionary.com/define.php?term=aspie]; בסקר שערכו קני ואח' בבריטניה עולה כי מרבית הנשאלים מקרב הקהילה האוטיסטית העדיפו את השימוש במונח Aspie כמשקף חלק מרכזי בזהותם – Kenny et al. (לעיל, הערה 4) בעמ' 458; רוני רוטלר ורונן גיל, "על הספקטרום ומעבר לו – ייצוג אוטיסטים – שונות, יכולות, זכויות, ומה שביניהן", **מעשי משפט** ג (תשע"א) 83, בעמ' 88–89.

20 ראו בהקשר זה באתר American Psychiatric Association "Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (DSM) [https://psychiatry.org/psychiatrists/practice/dsm].

21 ראו בהקשר זה באתר World Health Organization, "Classification of Diseases" [https://www.who.int/standards/classifications/classification-of-diseases].

של ה-DSM (להלן: **DSM-V**), הוכר האוטיזם כרצף של תופעות – Autism Spectrum Disorder (להלן: **ASD**),[22] ומצוין שם כי מי שבעבר אובחן עם PDD ייחשב כעת למי שנמצא על הרצף האוטיסטי, לפי אבחון פרטני ולפי מאפייני המקרה המסוים.[23]

2. מאפייני האוטיזם

ה-DSM-V מפרט חמש אמות מידה לאבחון אדם על הרצף האוטיסטי: **הראשונה**, חסכים וליקויים בהיבט התפקוד החברתי לרבות תקשורת חברתית; **השנייה**, דפוסי התנהגות ועניין מצומצמים וחזרתיים; **השלישית**, איתור התסמינים שלעיל בתקופת ההתפתחות המוקדמת מתוך הכרה כי חלק מהתסמינים מופיעים בשלבים מאוחרים יותר; **הרביעית**, התסמינים פוגעים מאוד בתפקוד האדם בהווה באחד או יותר מתחומי חייו, ו**האחרונה**, היעדר הסבר אחר לאותם תסמינים, לרבות היעדר אבחנה למוגבלות שכלית או עיכוב התפתחותי כללי.

נוסף על זה, לפי עוצמת התסמינים, יש שלוש רמות חומרה של אוטיזם, החל מדרגה 1, הנמוכה ביותר, שלפיה האוטיסט נזקק לתמיכה מסוימת בתפקוד היום-יומי, דרך דרגה 2 הנוגעת לתמיכה רבה, וכלה בדרגה 3, הנוגעת לצורך בתמיכה רבה מאוד באוטיסט, ברמת התפקוד היום-יומי.[24] אחת הביקורות בתחום אבחון האוטיזם נוגעת לסיווג דרגת חומרתה של השׂונוּת האוטיסטית, שכן זו נתונה לפרשנותו האישית של המאבחן, דבר העלול ליצור פערים בין מטופלים מבחינת רמת הטיפול וכמות המשאבים שיושקעו בהם.[25]

להלן אתמקד בשני המאפיינים העיקריים של אוטיזם – קשיים חברתיים, לרבות קשיי תקשורת, ודפוסי התנהגות מצומצמים וחזרתיים. בהמשך הפרק אגע בהיבטים נוספים של אוטיזם, כפי שעלו להלן בהגדרת ה-DSM-V.

חסכים וליקויים בתפקוד החברתי, לרבות בתקשורת חברתית

פרית׳ (Frith) מתארת את הקושי החברתי המאפיין אוטיזם כ״לבדיוּת אוטיסטית״, שבה הקושי ביצירת קשרים חברתיים אינו קשור ״...לְהיות האדם לבדו באופן פיזי, אלא להיותו לבד באופן מנטלי בלבד״.[26] תיאור זה מתיישב עם הסברה כי לאוטיסטים, בניגוד לנירוטיפיקלים, יש קושי ב-Theory of Mind, מושג שאין לו חלופה בעברית. תאוריה זו מתייחסת ליכולתו של כל אדם לזהות את רגשותיו ומחשבותיו שלו, ובו בזמן לנחש את

22 אוטה פרית׳, **אוטיזם – פשר החידה** (תשנ״ז) בעמ׳ 335.

23 *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders* (DSM-5) (2013), p. 51.

24 **שם, שם.**

25 Neil Brewer and Robyn L. Young, *Crime and Autism Spectrum Disorder: Myths and Mechanisms* (2015) p. 44.

26 פרית׳ (לעיל, הערה 22) בעמ׳ 19.

מחשבותיו ורגשותיו של הזולת, ואף את האפשרות שמחשבות ורגשות אלו אינם תואמים את שלו. הדבר מסייע לאדם לאמץ התנהגות המותאמת לסביבתו החברתית.[27]

על פי פרית׳ ואחרים,[28] ה-Theory of Mind אצל אוטיסטים מתאפיינת בקושי ביכולת לזהות את הרגשות והמחשבות האמורה לעיל, ולעיתים קרובות האוטיסטים יתפסו בעיני הזולת כנעדרי אמפתיה או הבנה לאחר. ניתן לכנות קושי זה גם ״לקות בתובנה החברתית וביכולת השיפוט החברתי״.[29] נוסף על זה טענו המחזיקים בתאוריה זו, כי גם יכולתם של אוטיסטים לדמיין שונה מזו של נירוטיפיקלים, והדבר קשור קשר הדוק ליכולתם לְצפות את התנהגות הזולת. לכן מאפיין חשוב בהקשר זה הוא היעדר הדדיות ביחסים חברתיים, הקושי ליצור חברויות והקושי לשמרן לאורך זמן.[30] רבים מבלבלים בין מאפיין זה לבין חוסר רצון של אוטיסטים ליצור קשרים חברתיים, הנחה שאיננה נכונה, כפי שהוכח במחקרים.[31]

בשל שילוב הקשיים שפורטו לעיל במסגרת Theory of Mind אוטיסטים מתאפיינים לא פעם בתמימות ובחוסר הבנה של דקויות תקשורתיות (חוסר מודעות למסרים לא מילוליים ולסממנים שעשויים להעיד על הלוך רוחו של הזולת). הם נוטים לפרש סיטואציות באופן מילולי, ב״שחור או לבן״, מבלי להבין בדיחה, אמירות ציניות או סרקזם. לעיתים קרובות הם אינם מודעים לעובדה שבן שיחם טומן להם פח. כאמור, יכולתם של אוטיסטים לדמיין מוגבלת, במיוחד בהקשר של חשיבה מופשטת, ולכן הם נוטים יותר להבין באופן מילולי את המציאות סביבם ואת המסרים החברתיים שהם קולטים.[32]

---

27 Morton Ann Gernsbacher and Melanie Yergeau, "Empirical Failures of the Claim that Autistic People Lack a Theory of Mind", 7 *Archives Sci. Psych.*, (2019) 102, p. 103.

28 דרומי (לעיל, הערה 3) בעמ׳ 158, מכנה תיאוריה פסיכולוגית זו כ״תיאוריית התודעה״.

29 Owen P. O'Sullivan, "Autism Spectrum Disorder and Criminal Responsibility: Historical Perspectives, Clinical Challenges and Broader Considerations within the Criminal Justice System", 35 *Irish J. Psych. Med.* (2018) 333. p. 334; Clare S. Allely, Autism Spectrum Disorder in the Criminal Justice (2022) pp. 9-10; Weiss and Westphal (לעיל, הערה 18) בעמ׳ 68.

30 Brewer and Young (לעיל, הערה 25) בעמ׳ 68.

31 כך לדוגמה, במחקר שפורסם בשנת 2019 נבדקו 232 בני נוער ומבוגרים עם אוטיזם וקבוצת ביקורת של 227 בני נוער ומבוגרים נוירוטיפיקלים. הם נשאלו על רצונם בקרבה, ביחסים רומנטיים ובקיום יחסי מין, ונמצא כי מידת העניין בשתי הקבוצות הייתה דומה, ממצא הסותר את הדעה הקדומה כלפי אוטיסטים. ראו: Melinda Wenner Moyer, When Autistic People Commit Sexual Crimes, *The Transmitter* (17.07.2019) [https://www.thetransmitter.org/spectrum/when-autistic-people-commit-sexual-crimes/].

32 Sissel Berge Helverschou, Karl Steindal, Jim Aage Nøttestad and Patricia Howlin, "Personal Experience of the Criminal Justice System by Individuals with Autism Spectrum Disorder", 22 *Autism* (2018) 460, p. 460; Thomas A. Mayes, "Persons with

להלן דוגמה ממקרה אמת, הממחישה את נטייתם של אוטיסטים להבין באופן מילולי מצבי דברים. י״ב נעצר לפנות בוקר בחשד לאונס. בעת מעצרו הוא שאל את השוטר אם יוכל לברר בתחנה על התלונה שהגיש על גנבת הטלפון שלו. השוטר הגיב בציניות, כי בשעה זו ודאי שיהיו שוטרים שיוכלו לסייע לי״ב. י״ב היה מרוצה מהתשובה ונידב מידע על ביצועו את העבירה.[33]

היבט חשוב נוסף הנובע מן המאפיינים שתוארו לעיל הוא הקושי של אוטיסטים להבין עד תומן את השלכות מעשיהם. ההבנה המילולית של סיטואציות, תמימות (נאיביות), הקושי ב-Theory of Mind, התקבעות על תחומי עניין צרים ושגרה נוקשה וכן מוגבלות יכולתם לדמיין פוגעות לעיתים ביכולתם האסטרטגית של אוטיסטים לרדת לעומק משמעות מעשיהם בשל התרכזות ״בכאן ובעכשיו״. לכן פעמים רבות, שלא בצדק, הם ייראו בעיני הזולת כמי שמזלזלים בתוצאות מעשיהם, אדישים לתוצאות מעשיהם ונעדרי כל אמפתיה לנפגעי המעשים, אם קיימים כאלה.[34]

המונח ״היעדר אמפתיה״ עלה ממצאים קליניים. אללי (Allely) מפנה ל״היפותזת האמפתיה הלא-מאוזנת״ (Empathy Imbalance Hypothesis). על פי היפותזה זו, הן אוטיסטים הן נירוטיפיקלים אינם מבינים זה את זה הדדית, ופערי ידע אלו גורמים להיעדר אמפתיה הדדי. לטענת אללי, מחקרים מוכיחים כי ״אמפתיה״ היא מושג רחב הפועל בכמה ממדים ובהקשרים שונים. על פי היפותזת האמפתיה הלא-מאוזנת, לאוטיסטים יש לקות באמפתיה הקוגניטיבית שלהם, כלומר ביכולתם להבין ולצפות את תגובת הזולת. זו נמצאת בפער לאמפתיה הרגשית המוגברת שלהם. כלומר, תגובה רגשית הנובעת מהרגש העצמי ומרגשות הזולת, או במילים אחרות: היכולת לחוש את הזולת תוך כדי הפרדה בין רגשות עצמיים לרגשות הזולת. מחקרים אף מלמדים כי יש אוטיסטים הנוקטים גישה של הימנעות כדי לצמצם את תגובתם הרגשית, אך הדבר אינו נובע מהיעדר אמפתיה אלא מרצון להגן על עצמם. יש המכנים זאת ״בעיית האמפתיה הכפולה״ Double Empathy

---

Autism and Criminal Justice: Core Concepts and Leading Cases" 5 *J. Positive Behav. Interventions* (2003) 92, p. 93; Weiss and Westphal (לעיל, הערה 17) בעמ׳ 68.

33 Brewer and Young (לעיל, הערה 25) בעמ׳ 138–150.

34 O'Sullivan (לעיל, הערה 29) בעמ׳ 335; Helverschou et al. (לעיל, הערה 32) בעמ׳ 460; Matthew D. Lerner, Omar Sultan Haque, Eli Northrup, Lindsay Lawer and Harold J. Bursztajn, "Emerging Perspectives on Adolescents and Young Adults with High Functioning Autism Spectrum Disorders, Violence, and Criminal Justice", 40 *J. Am. Acad. Psychiatry L.* (2012) 177, p. 178; Dennis P. Sugrue, "Forensic Assessment of Individuals with Autism Spectrum Charged with Child Pornography Violations", *Caught in the Web of the Criminal Justice System: Autism, Developmental Disabilities, and Sex Offenses* (Lawrence A. Dubin and Emily Horowitz – eds., 2017) 132, p. 140; Brewer and Young (לעיל, הערה 25) בעמ׳ 88.

Problem.[35] בהמשך יובהר עד כמה נקודה זו קריטית לשאלת הערכת אחריותם של אוטיסטים לביצוע מעשים פליליים ולשאלת הערכת כשירותם לעמוד למשפט.

בשני העשורים האחרונים התגברה הביקורת על תאוריית ה-Theory of Mind בנוגע לאוטיסטים, שמבקריה תיארו אותה כתאוריה פשטנית ומתנשאת, המתעלמת מנקודת המבט האוטיסטית וגורמת לחיזוק הסטיגמות השליליות נגד הקהילה האוטיסטית כ״אנושית פחות״.[36] נטען ברוח ״בעיית האמפתיה הכפולה״, כי התאוריה נוסחה בידי נירוטיפיקלים, המתקשים בהבנת המוח האוטיסטי, ממש כשם שלאוטיסטים קושי בהבנת הנירוטיפיקלים.[37] עוד נטען כי התאוריה שוללת באופן גורף מאוטיסטים את יכולתם לזהות מחשבות ורגשות של הזולת כשמצב הדברים מורכב יותר. כך למשל ניסויים אמפיריים שללו הנחה זו והוכיחו יכולות של חיזוי מחשבות ורגשות בתקשורת שבין אוטיסטים לבין עצמם. מלבד זאת, מאפיינים אישיים הקשורים ברמת אינטליגנציה ובקושי שפתי מוגבר נמצאו כאחראים לקשיי התקשורת של אוטיסטים, ולאו דווקא הקושי בזיהוי רגשות הזולת.[38] בשורה התחתונה, הגם שה-Theory of Mind עוד שולט בכיפת המחקר בתחום האוטיזם, מתגברים הקולות לאמץ דרכי חשיבה חדשות ברוח הגישה החברתית והגישה הביקורתית שתוארו לעיל בפרק א.

לסיכום חלק זה יצוין ויודגש כי למרות קיומם של חסכים וליקויים בתפקוד החברתי של אוטיסטים, לרבות בתחום התקשורת החברתית, אין בכך להפוך כל אוטיסט באופן גורף לחסין בפני העמדה לדין ונשיאה באחריות למעשים פליליים. אין זו הטענה, ואין זו הכוונה. אלא שיש לתת את הדעת למאפיינים מסוימים של אוטיזם שעלולים להקשות ביצוע הערכה משקפת מציאות, של מידת אחריותו של אוטיסט למעשיו ושל מידת הבנתו את ההליך הפלילי שבו הוא מעורב.

דפוסי התנהגות מצומצמים וחזרתיים

כאמור, ה-DSM-V מונה את העיסוק בתחומי עניין מצומצמים וחזרתיות בהתנהגות כמאפיין מרכזי של אוטיזם. אנשים על הרצף האוטיסטי נוטים להיות מקובעים בדפוסי התנהגותם ובשגרת חייהם, והם מתקשים להתמודד עם שינוי. יש להם נטייה ברורה

35 Allely (לעיל, הערה 29) בעמ׳ 6–8.

36 ראו לדוגמה בהקשר זה את מאמרה של מורטון אן גרנסבאכר, נשיאת החברה הפסיכולוגית האמריקנית, הסוקרת את ההתייחסויות השוללות אנושיות מקבוצות שונות לאורך ההיסטוריה, כגון נשים, יהודים ואנשים עם מוגבלות, לרבות אוטיסטים: Morton Ann Gernsbacher, "On Not Being Human", 20 *Association for Psychological Science Observer* (2007) 5, p.30.

37 ראו לדוגמה Emily L. Long, Caroline Catmur and Geoffrey Bird, "The Theory of Mind Hypothesis of Autism: A Critical Evaluation of the Status Quo", *Psych. Rev.* (2025), [https://dx.doi.org/10.1037/rev0000532]; Travis LaCroix, "Autism and the Pseudoscience of Mind", 36 *Psych. Inquiry* (2025), pp. 229–261.

38 Gernsbacher and Yergeau (לעיל, הערה 27) בעמ׳ 107.

לשמור על כללים ועל סדר ברורים ומובנים להם. לכן גם נטייתם הבסיסית אינה להיות עוברי חוק, אלא ההפך מכך. זוהי הנחה שאוששה במחקרים.[39] שגרת חייהם מאופיינת בהתנהגות החוזרת על עצמה ובהתמקדות בתחומי עניין שתוכנם מצומצם מאוד, מה שנתפס כאובססיבי בחברה הכללית. כך לדוגמה יש מי שמגלה עניין חריג מתמשך ומצומצם במכניקה, ויהיה בעל ידע תאורטי, טכני ומעשי נרחב בכל הנוגע לכלי רכב ויהיה אספן נלהב שלהם. יש מי שמגלה עניין רב בחומרי נפץ ועוסק בהם באופן אובססיבי.[40]

נוסף על זה, לרוב קיים ביטוי חיצוני-מוטורי לאותה חזרתיות, כגון נדנוד, חיכוך חוזר ונשנה במשטחים מסוימים ותנועות גוף חוזרות אחרות, וכן קיימת רגישות יתר או רגישות חסר לגירויים חיצוניים. כך למשל הבהובי נֵאון או צליל טפטוף מים עלולים לגרום לתגובה פיזית ורגשית קשה אצל אוטיסט הסובל מרגישות יתר לצלילים מסוימים.[41] לעומת זאת אדם אחר עם אוטיזם לא יגיב לפניות הסביבה אליו, אף בסביבה רועשת, משום שהוא עסוק בתחום העניין הספציפי אשר לו נתונה כל תשומת ליבו תוך כדי התעלמות מן הסביבה. ייתכן שמכאן גם אחד המאפיינים הבולטים של אוטיזם והוא הקושי ליזום קשר עין ולשמור עליו, משום שהוא דורש משאבים רבים מאוטיסט ומסיט את תשומת ליבו.[42]

פרית׳ מתארת את נקודת מבטם של אוטיסטים כ״עולם מקוטע״, אשר בשל רגישותם החושית הם קולטים את העולם פיסות פיסות שהקשר ביניהן חלש. לכן גם ״טיפולם״ של האוטיסטים באותן פיסות מידע מבוצע באופן יחידני ופרטני, מסדר עבורם את היקום סביבם והופך אותו למובן.[43] מאפיין זה מתקשר היטב לתכונה בולטת של אוטיסטים רבים בכלל והמתמודדים עם אספרגר בפרט – היכולת להבחין בפרטי פרטים בתחום מסוים, למיין אותם, לזכור אותם ולשלוף אותם לאורך שנים ארוכות.[44] לכן בקרב אנשים עם אספרגר ניתן למצוא עובדים בתחומים הדורשים דיוק ומיומנות גבוהה, כגון מתכנתים, פקחי איכות בתעשייה ומכווני פסנתרים.[45]

הנושאים שעמדתי עליהם כעת קשורים קשר ישיר גם לקושי בוויסות רגשי. הכוונה היא שלאוטיסטים יש קושי רב עם שינוי שגרת יומם, וקושי רב יותר להתאים עצמם למצבים חדשים ולא צפויים. בהקשר החברתי כמובן יש לכך קשר למאפיין הראשון שעליו

39 Allely (לעיל, הערה 29) בעמ׳ 149.
40 Weiss and Westphal (לעיל, הערה 17) בעמ׳ 98.
41 Allely (לעיל, הערה 29) בעמ׳ 23.
42 דרומי (לעיל, הערה 3) בעמ׳ 97–102.
43 פרית׳ (לעיל, הערה 22) בעמ׳ 112–113.
44 טיאנו (לעיל, הערה 18).
45 פרית׳ (לעיל, הערה 21) בעמ׳ 115; Gary Mesibov and Melissa Streckov, "Child and Juvenile Pornography and Autism Spectrum Disorder", *Caught in the Web of the Criminal Justice System: Autism, Developmental Disabilities, and Sex Offenses* (Lawrence A. Dubin and Emily Horowitz – eds. 2017) 75, p. 79; Sugrue (לעיל, הערה 35) בעמ׳ 133.

עמדתי ולקשר עם תחומי עניין צרים ועיסוק אובססיבי בהם, שכן עלולה להתקבל תגובה קיצונית ולעיתים אף אלימה מצד אוטיסט שקוטעים את פעילותו במפתיע. ככלל, אוטיסטים אינם מיטיבים להתמודד עם מצבי לחץ ודחק, והדבר גורם להם למצוקה רבה ועלול לגרור תגובה אלימה מצידם במקרים מסוימים, בניסיון להפסיק את המצוקה.[46]

כך לדוגמה צעיר עם אוטיזם שנהג להיפגש בדרך קבע עם עובדת סוציאלית מסוימת הפך לחרד ועצבני כשהתברר לו שעליו להיפגש עם עובדת סוציאלית אחרת שלא הכיר. במפגשם הראשון היה הצעיר חרד מאוד, והעובדת הסוציאלית ניסתה להרגיעו במגע קל בכתפו. בתגובה לכך תפס הצעיר מטהר אוויר וריסס בו את המטפלת, דבר שהוביל למעצרו ולהאשמתו בתקיפה בנסיבות מחמירות.[47]

3. סוגיות הקשורות באבחון אוטיזם

אמת המידה השלישית שהוזכרה לעיל בקשר להגדרה המופיעה ב-DSM-V, נוגעת לאבחון האוטיזם בשלב מוקדם בהתפתחותו של האדם. ואכן, מחקרים מלמדים כי תסמיני האוטיזם, בעיקר בהקשר של קשיים בתקשורת חברתית לרבות בעיות בהתפתחות שפתית, יבלטו יותר עם השתלבות הילד הפעוט במסגרת חינוכית, שבה יידרש להפעיל מיומנויות אלה מול זולתו. מכאן שאבחון מדויק יותר של אוטיזם מבוסס בעיקרו על תצפיות מגיל שלוש שנים, הגם שיש המתחילים באבחון בגיל שנה וחצי.[48]

התרחבות האבחון בגיל צעיר יותר מאפיינת בעיקר את שני העשורים האחרונים, ואין ספק שחלה עלייה בשיעור אבחון אוטיזם בקרב האוכלוסייה הכללית. כך לדוגמה בארצות הברית אובחן בשנת 2000 ילד אחד מכל 150 ילדים (1:150), ואילו בשנת 2018 שיעור האבחון היה 1 מתוך 44 (1:44).[49] יובהר כי במצב הידע הנוכחי על האוטיזם אין דרך לאבחנו באבחון מוקדם בשלב ההיריון, כגון אבחון מוקדם של תסמונת דאון ותסמונות אחרות הניתנות לאיתור בבדיקות גנטיות. הסיבות להופעת האוטיזם אינן ידועות, ומשערים כי אפשר שיהיו מאחוריו סיבות תורשתיות וסביבתיות כאחד. עם זאת מחקרים הוכיחו כי כשבן משפחה אחד אובחן כאוטיסט, קיים סיכוי גבוה שגם אחד מאחיו יאובחן על הרצף.[50]

מעניין כי שכיחות האוטיזם בקרב גברים גבוהה פי 4.3 משכיחותה בקרב נשים, אך שיעור הנשים עם אוטיזם בתפקוד נמוך גבוה במידה ניכרת מבקרב גברים. יש הסבורים

46 O'Sullivan (לעיל, הערה 29) בעמ׳ 334.
47 Brewer and Young (לעיל, הערה 25) בעמ׳ 153.ז
48 שם, בעמ׳ 46; פרית׳ (לעיל, הערה 22) בעמ׳ 74.
49 Data and Statistics on Autism Spectrum Disorder, Autism Spectrum Disorder (ADS) [https://www.cdc.gov/autism/data-research/?CDC_AAref_Val=https://www.cdc.gov/ncbddd/autism/data.html].
50 פרית׳ (לעיל, הערה 22) בעמ׳ 86; Allely (לעיל, הערה 29) בעמ׳ 4.

כי נתונים אלו מרמזים שהמקור לאוטיזם נעוץ בביולוגיה.[51] מעניין כי על פי ״היפותזת ההסוואה״ (Camouflage Hypothesis), קשה יותר לאבחן אוטיזם בקרב נשים (בוודאי במקרה של אוטיזם בתפקוד גבוה) בשל יכולתן המוגברת לחקות התנהגות הנתפסת כנורמטיבית באופן המחפה על קשייהן החברתיים וההתנהגותיים. נוסף על זה, נטייתן המוגברת של ילדות ונערות להתנהגות מופנמת לכתחילה, שלא כמו הנטייה המוחצנת יותר של בנים ונערים (Acting out), המקשה על איתור קשיים אפשריים בגיל הילדות וההתבגרות.[52] יש אף מי שסבורים כי אוטיזם בקרב נשים שונה במאפייניו מאוטיזם בקרב גברים בשל ההבדלים הביולוגיים שבין המינים, והם מכנים זאת ״פנוטיפ אוטיסטי נשי״, וקוראים להעמיק את המחקר בתחום.[53]

נדמה שמוסכם על חוקרים ואנשי מקצוע כי ככל שאוטיסט יאובחן בגיל צעיר יותר, מגיל שנה וחצי, ולא בשנות נעוריו המאוחרות או בבגרותו, כך ישתפר הסיכוי שלו להשתלבות בחברה באופן המביא לידי ביטוי מרבי את יכולותיו וכישרונותיו ויקטין את הסיכון להסתבכות בפלילים.[54] אדם זה יוכל לקבל מענה מיטיב ומקצועי לצרכיו בשלב מוקדם יותר, שיהפוך את מלאכת מתן הכלים להתמודדות עם המציאות לקלה יותר, ותוצאותיה יהיו טובות יותר לאורך זמן רב יותר.[55]

4. אוטיזם ותחלואה נלווית (Comorbidity)

מידע רב שהצטבר ממחקרים לאורך שנים מלמד כי שיעור התחלואה הנלווית המאובחנת בקרב אוטיסטים גבוה יחסית לאוכלוסייה הכללית. יצוין כי תחלואה נלווית זו (לדוגמה מחלת נפש, לקות קוגניטיבית) היא בעלת השלכה מהותית על יכולת אבחונו של אוטיסט בצורה מדויקת. היא משליכה על הבנת צרכיו ועל המענים להם, בהיבט טיפולי ושיקומי, בהיבט הערכת הסיכון הנשקף ממנו וכן בהיבט של ביצוע התאמות נכונות עבורו בהליך המשפטי כדי להבטיח לו הליך הוגן. לכן קיימת חשיבות רבה להכרת מגוון המופעים של אוטיזם ותחלואה נלווית בהבנת המקרה העומד לפני המערכת הפלילית וגיבוש מענה הולם לו.

מגוף המחקר הקיים עולה כי השכיחות של תחלואה נפשית שנמצאה בקרב אוטיסטים גבוהה פי ארבעה מזו שבאוכלוסייה הכללית, שיכולה לבוא לידי ביטוי בתחלואה נפשית

---

51 דורי ריבקין ויואב לף, ״קידום תעסוקת אנשים עם אוטיזם בתפקוד גבוה בשוק החופשי – סקירת ספרות והערכת תוכנית ניסיונית בבית אקשטיין״, **ביטחון סוציאלי** 102 (תשע״ח) 2, בעמ׳ 6; פרית׳ (לעיל, הערה 22) בעמ׳ 60–62.

52 Allely (לעיל, הערה 29) בעמ׳ 6.

53 Sarah Bargiela, Robyn Steward and William Mandy, "The Experiences of Late-diagnosed Women with Autism Spectrum Disorder Conditions: An Investigation of the Female Autism Phenotype" 46 *J. Autism & Dev. Disorders* (2016) 3281, p. 3290.

54 פרית׳ (לעיל, הערה 22) בעמ׳ 21–22.

55 Helverschou et al. (לעיל, הערה 33) בעמ׳ 466.

כגון סכיזופרניה, דיכאון או חרדה, הפרעת אישיות ופוסט-טראומה.[56] קיים קושי להבדיל בין סכיזופרניה המתפתחת בגיל צעיר לבין אוטיזם בשל תסמינים דומים ובשל האבחון המוקדם, דבר המהווה אתגר לפסיכיאטרים.[57] אשר לדיכאון, קיים דמיון בין תסמיני הדיכאון, כגון ״אֶפקט שטוח״ (מצב רוח שאינו משתנה ואינו מותאם לסיטואציה) לבין מאפייני האוטיזם, המובָנים כהסתגרות, התרחקות מהזולת ואי-החצנה של מצב הרוח. מובן שיש בכך להקשות על האבחון המדויק בכל מקרה ומקרה.[58] כמו כן נמצא מִתאם בין הפרעה טורדנית-כפייתית (OCD) לבין אוטיזם, הגם שקיים חשש לאבחון שגוי בהקשר זה בשל הדמיון בין מאפייני האוטיזם (תחומי עניין מצומצמים ועיסוק תכוף בהם לצד התנהגות חזרתית) לבין מאפיינים של הפרעה טורדנית-כפייתית.[59]

עוד נמצא כי בקרב 70% מהאוטיסטים אובחנה גם לקות שכלית/קוגניטיבית קלה עד בינונית. כמו כן נמצא כי קיים סיכוי מוגבר שאוטיסט המתמודד עם לקות קוגניטיבית יתמודד גם עם תחלואה נפשית.[60] נוסף על כל אלה, נמצא כי קיים ייצוג יתר להפרעות קשב וריכוז ופעילות יתר (היפר-אקטיביות) בקרב אוטיסטים (בין 20% ל-70%) ביחס לאוכלוסייה הכללית (5%).[61]

5. מדוע אוטיסטים נתונים בסיכון מוגבר להסתבך בפלילים?

כפי שהודגש עד כה, המאפיינים העיקריים של אוטיסטים הם קושי חברתי גדול, התנהגות נוקשה וחזרתית וקיומם של תחומי עניין מצומצמים המעסיקים אותם באופן ניכר ובולט. מאפיינים אלה הם שמונחים בבסיס פגיעותם המוגברת של אוטיסטים למעורבות בעולם הפלילי, כמבצעי עבירות, כקורבנות לעבירות וכעדים.[62] מצד אחד ניתן לומר באופן בסיסי כי המאפיינים שצוינו לעיל קובעים את נקודת מבטם של האוטיסטים על העולם שסביבם ואת דרך התנהגותם, ומצד אחר אי-היכרותה של החברה עם האוטיזם ומאפייניו מובילה

56 Brewer and Young (לעיל, הערה 25) בעמ׳ 58–62.

57 Allely (לעיל, הערה 29) בעמ׳ 71–72.

58 שם, בעמ׳ 68–71.

59 שם, בעמ׳ 68.

60 שם, שם; Brewer and Young (לעיל, הערה 25) בעמ׳ 70; Helverschou et al. (לעיל, הערה 32) בעמ׳ 334.

61 Allely (לעיל, הערה 29) בעמ׳ 69; Kenneth M. Mogill, "Representing an Autism Spectrum Disorder Individual Charged with Possession of Internet Child Pornography: A Case Study", *Caught in the Web of the Criminal Justice System: Autism, Developmental Disabilities, and Sex Offenses* (Lawrence A. Dubin and Emily Horowitz – eds. 2017) 110. p. 136; ריבקין ולף (לעיל, הערה 51) בעמ׳ 7.

62 Julianna Rava, Paul Shattuck, Jessica Rast and Anne Roux, "The Prevalence and Correlates of Involvement in the Criminal Justice System among Youth on the Autism Spectrum", 47 *J. Autism Dev. Disorder* (2017) 340, p. 341; O'Sullivan Mayes (לעיל, הערה 29) בעמ׳ 335; (לעיל, הערה 32) בעמ׳ 93.

לחוסר הבנה מצידה כלפי אוטיסטים. זוהי ״בעיית האמפתיה הכפולה״ שהוזכרה לעיל.[63] לכן לעיתים החברה מפרשת את התנהגותם של אלו כלא הולמת, לא מתואמת, לא מקובלת, ובמקרים קיצוניים – התנהגות פלילית של ממש.

מאפיין חשוב נוסף הפועל לרעתו של אוטיסט בהליך הפלילי הוא תמימותו שעליה דובר בפרק ב2(א) לעיל, שאליה נלווים קשיים חברתיים לצד רצון עז בחברים.[64] תמימות זו היא ציר מרכזי המלווה את האוטיסט לאורך כל שלבי המגע עם מערכת אכיפת החוק. ניתן לאפיין את השלכות התמימות בשלושה מוקדים עיקריים: המוקד הראשון הוא בשלב טרום-ביצוע העבירה, כאשר הרצון העז בקשר חברתי, לצד הקושי בזיהוי כוונת זדון, מעמיד אוטיסטים בסיכון גבוה לניצול בידי אחרים לשם ביצוע עבירות במסווה של חברות.[65]

המוקד השני הוא בשלב ביצוע העבירה (במיוחד עבירות מין ועבירות ברשת):[66] קיומו של פער מובנה בין גיל כרונולוגי לגיל מנטלי, בצירוף היעדר מקורות ידע נורמטיביים, מובילים לעיתים ל״סטייה מזויפת״ (Counterfeit Deviance).[67] הכוונה היא שבמקרים אלו העיסוק בתכנים אסורים כגון פדופיליה אינו נובע בהכרח מסטייה מינית אלא מסקרנות, מהיעדר בשלות מינית ומתמימות חברתית, שאינה תופסת את הפסול שבמעשה או את השלכותיו. לכך מצטרפים הבדידות האוטיסטית והפנייה למקורות המידע הזמינים באינטרנט, שהם ערוץ תקשורת נוח במיוחד, ולעיתים בלעדי לאוטיסטים, המתקשים בתקשורת חברתית.[68]

המוקד השלישי הוא בשלב החקירה, והוא נעוץ בסיכון להפללה עצמית ומתן הודאות שווא. זהו השלב המסוכן ביותר מבחינת האוטיסט, שבו תמימותו ונטייתו לפרשנות מילולית מיתַרגמת לסיכון גדול ל״סוגסטיביות״ (השאה).[69] מעמד של חקירה משטרתית

---

63 Allely (לעיל, הערה 29) בעמ׳ 6–8.

64 Helverschou et al.(לעיל, הערה 32) בעמ׳ 460; Sugrue (לעיל, הערה 34) בעמ׳ 136; O'Sullivan (לעיל, הערה 29) בעמ׳ 334.

65 Mark Mahoney, "Introduction", *Caught in the Web of the Criminal Justice System: Autism, Developmental Disabilities, and Sex Offenses* (Lawrence A. Dubin and Emily Horowitz – eds. 2017) 13, p. 20; Lawrence A. Dubin, "A Legal Perspective: Introduction", *Caught in the Web of the Criminal Justice System: Autism, Developmental Disabilities, and Sex Offenses* (Lawrence A. Dubin and Emily Horowitz – eds. 2017) 40, p 46; Mesibov and Streckov (לעיל, הערה 45) בעמ׳ 73.

66 על כך בהרחבה בפרק ב 6 (א) ו-(ב) להלן.

67 Weiss and Westphal (לעיל, הערה 17) בעמ׳ 68; Sugrue (לעיל, הערה 34) בעמ׳ 152; Allely (לעיל, הערה 29) בעמ׳ 149.

68 שם, בעמ׳ 150.

69 עם זאת אין ממצא אמפירי שיכול להצביע על סיכון מוגבר לסוגסטייה בחקירה בקרב אוטיסטים לעומת נירוטיפיקלים. ראו בהקשר זה Katie L. Maras and Dermot M. Bowler, "Brief Report: Suggestibility, Compliance and Psychological Traits in High-

הוא מעמד קשה לכל אדם, ועל אחת כמה וכמה לאוטיסט או אדם עם צרכים מיוחדים. כך לדוגמה ידוע כי מתמודדי נפש מצויים בסיכון מוגבר למתן הודאות שווא.[70] נוסף על זה ובאותו הקשר, נטיית החשוד האוטיסט לראות בחוקר ״חבר״ המבקש את טובתו עלולה אף היא להביא להודאות שווא או לתשובות המרצות את החוקר רק כדי להביא את הסיטואציה המלחיצה לקיצה, מבלי להבין את המשמעות הראייתית של דבריו.[71]

כך לדוגמה במקרה שאוזכר בספרות האמריקנית רמז החוקר לחשוד, אוטיסט, כי ״אם רק תספר לנו שעשית זאת, כולנו נוכל ללכת הביתה״. החשוד הודה בביצוע המעשה שבו נחשד, ולאחר מכן הופתע לגלות כי לא זכה ללכת הביתה.[72]

דוגמה ישראלית להודאת שווא של נאשם עם אוטיזם היא הכרעתו של בית המשפט בת״פ (מחוזי ירושלים) 26788-03-14 **מדינת ישראל נ׳ אלקיים**.[73] בעניין זה החליט השופט מוסק לזכות את הנאשם מאשמת הצתה, מחמת הספק, שכן מצא שהודאת הנאשם לפני מדובב לא התיישבה עם ממצאים אובייקטיביים בחומר החקירה. עוד קבע השופט, כי ״הנאשם נמצא אפוא באחת מקבוצות הסיכון, כך שהוא מסוגל לפברק עובדות, או למסור חצאי אמיתות״.[74]

המאפיינים שצוינו לעיל, במיוחד בתחום קשיי התקשורת הבין-אישית, מעמידים אוטיסטים בסיכון להתחכך עם מערכת אכיפת החוק יותר מאשר את הנירוטיפיקלים. ואכן, הניסיון המצטבר מה״שטח״ מלמד כי העיסוק באנשים עם אוטיזם במערכת המשפט הפלילי התגבר בשנים האחרונות, וסביר להניח שהדבר הוא תוצאה של הגברת המודעות לתופעת האוטיזם ולעלייה בשיעורי האבחון.[75] עם זאת חשוב להדגיש כי ניתוח מחקרים אמפיריים שיובאו בהמשך מלמד כי לא ניתן להצביע על ייצוג יתר לאוטיסטים במערכת המשפט הפלילי ביחס לחלקם באוכלוסייה.[76]

Functioning Adults with Autism Spectrum Disorder", 6 *Res. Autism Spectrum Disorders* (2012) 1168, pp. 1168–1169.

70 הוועדה לעניין הרשעה על סמך הודאה בלבד ולעניין העילות למשפט חוזר, **דין וחשבון** (תשנ״ה) בעמ׳ 8–9 ; בועז סנג׳רו, **הרשעת חפים מפשע בישראל ובעולם – גורמים ופתרונות** (תשע״ד) בעמ׳ 68.

71 Helverschou et al. (לעיל, הערה 32) בעמ׳ 465.

72 Brewer and Young (לעיל, הערה 25) בעמ׳ 150.

73 ת״פ (מחוזי י-ם) 26788-03-14 **מדינת ישראל נ׳ אלקיים** (פורסם בנבו, 2015).

74 שם, בפסקה 109 לפסק דינו של השופט מוסק.

75 Ferman and Segal (לעיל, הערה 7) בעמ׳ 1679 ; Ian Freckelton, "Autism Spectrum Disorder: Forensic Issues and Challenges for Mental Health Professionals and Court", 26 *J. Applied Rsch. Intell. Disabilities* (2013), 420, pp. 424–425; Kirsten. S. Railey, Abigail M. A. Love and Jonathan M. Campbell, "A Scoping Review of Autism Spectrum Disorder and the Criminal Justice System", 8 *J. Autism & Dev. Disorders* 118, p. 140.

76 Brewer and Young (לעיל, הערה 25) בעמ׳ 87.

כדי להמחיש את הסיכון המוגבר של אוטיסטים להסתבך בפלילים יובאו להלן שתי דוגמאות ממקרי אמת. במקרה אחד עוכב אוטיסט שנהג ברכבו וחצה צומת באור אדום. כששאל אותו השוטר אם הוא מודע לעבירה שביצע, השיב: ״איך יכולתי לדעת? דיברתי בטלפון הנייד באותו זמן והחזקתי אותו אחרי שניסיתי להטעין את כרטיס החיוג״.[77] דבריו של האוטיסט מלמדים על תמימותו ועל היעדר מודעותו לסכנה שבהפללה עצמית. במקרה אחר הוזעקה משטרה לספריה שם אוטיסט הקים רעש. אדם זה לא חדל לזוז למרות שהשוטרים דרשו ממנו לעמוד ולא לנוע. אדם זה שהיה רגיש במיוחד לגירוי קולי, שלף את הטלפון שלו שצלצל, מכיוון שהיה מרוכז בניסיון להשתיק את הטלפון מבלי שהיה מודע לסיכון שבפעולת שליפת הטלפון, שהתפרשה אצל השוטרים כשליפת נשק. אך בנס הוא לא נורה.[78] במקרה זה המשטרה לא ידעה שמדובר באוטיסט, ומנגד אדם זה לא היה ער לסיכון שבמצבו, כשפעל להפסיק את הגירוי הקולי שהפריע לו.

למרבה הצער, הסיכון הטמון במפגש בין אוטיסטים לכוחות הביטחון לעיתים מתממש ואף עלול להסתיים במוות.[79] ראו לדוגמה קיצונית את מקרהו של איאד אל-חלאק, אוטיסט שנורה למוות באזור העיר העתיקה בירושלים לאחר שנחשד כמי שהחזיק בנשק, ותגובותיו לקריאות השוטרים נתפסו כמאיימות ובגינן הוא נורה למוות. השוטרים תיארו שהחשד הראשוני נבע מהליכתו ה״מוזרה״ של אל-חלאק, הלוך ושוב מוך לעמדת השוטרים.[80] מקרהו של אל-חלאק הוביל ליוזמת נשיא המדינה, ראובן (רובי) ריבלין להקים ועדה בין-משרדית שתחקור את הממשק בין כוחות האכיפה והביטחון לבין אנשים עם מוגבלויות. הוועדה בראשות מנכ״ל משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים אביגדור קפלן הגישה המלצותיה בחודש פברואר 2021.[81] המלצות אלו יבואו לידי ביטוי לאורך המאמר כולו.

---

77 שם, בעמ׳ 143.

78 שם, בעמ׳ 150.

79 המלצות הוועדה הבין-משרדית לטיפול בהתמודדות כוחות האכיפה והביטחון עם אנשים עם מוגבלויות, **דוח מסכם** (תשפ״א) בעמ׳ 15, 18.

80 אלי סניור, גלעד כהן ואיתי בלומנטל, ״השוטר בחקירה: ׳צעקתי חדל אש׳; הוא ביצע תנועה חשודה – ונורה״, **Ynet** (30.05.2025) [https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-5739308,00.html]. יצוין כי הוגש כתב אישום נגד השוטר שירה למוות באל-חלאק, ובסופו של דבר החליט בית המשפט המחוזי לזכותו. בהכרעת הדין עמד בית המשפט על הנסיבות שהובילו את השוטרים לסבור בטעות כי מדובר במחבל, ובכללן תנועותיו שהוגדרו ״מוזרות״ ולא מותאמות לסיטואציה, כפי שהעידה גם מי שהייתה המטפלת שלו, שהייתה עדה לאירוע. ראו ת״פ (מחוזי י-ם) 40172-06-21 **מדינת ישראל נ׳ פלוני** (פורסם בנבו, 6.7.2023).

81 הוועדה הבין-משרדית (לעיל, הערה 79).

6. שכיחות הופעתם של אוטיסטים בהליך הפלילי ושאלת קיומה של הנטייה לביצוע עבירות מסוימות

סקירת הספרות המחקרית העדכנית בתחום מלמדת כי אין אינדיקציה ברורה להיות שכיחותם של אוטיסטים בהליך הפלילי גבוהה משכיחותם באוכלוסייה הכללית.[82] עם זאת מחקרים חוזרים ונשנים מלמדים כי אוטיסטים נמצאים בסיכון גבוה עד פי שבעה מהציבור הכללי, לבוא במגע עם מערכת אכיפת החוק במהלך חייהם.[83] יודגש כי הדבר אינו סותר את המסקנה כי ייצוגם של אוטיסטים אינו עולה על שכיחותם באוכלוסייה משום שמגע תכוף יותר עם מערכת אכיפת החוק קשור במידת סבירות גבוהה למאפייני האוטיזם אשר עשויים להבליט אוטיסטים, שלא בטובתם, בפני אנשי אכיפת החוק. יש להבדיל אפוא בין ״בולטות״ התנהגותם של אוטיסטים בעיני אוכפי החוק לבין חלקם בקרב מבצעי העבירות.

מאפייניהם המיוחדים של אוטיסטים מחייבים להגביר את המודעות לאוטיזם בקרב גורמי אכיפת החוק, ועל כך יורחב בהמשך. זאת ועוד, חלק ניכר מהמחקר מתמקד בשאלה מדוע קיימת נטייה של אוטיסטים לבצע עבירות מסוימות יותר מעבירות אחרות. כפי שיובא להלן, התשובה לכך נעוצה בקשר שבין מאפיינים מסוימים של אוטיזם לבין סוגי עבירות מסוימים,[84] וחשוב להכיר קשר זה כדי לתת מענה מקצועי טוב יותר במקרים המתאימים.

חשוב להדגיש כי השאלה נבחנה במקרים שבהם אוטיסטים כבר הורשעו בביצוע עבירות תוך כדי פילוח העבירות שבוצעו, מבלי שניתן להסיק מכך על נטייה מוגברת של אוטיסטים בכלל לבצע מעשים פליליים, כפי שצוין לעיל.[85] החלק הבא מבוסס על מחקרים עדכניים בתחום ומוצג בהשראת סדר החלוקה שערכה אללי (Allely).[86]

(א) אוטיזם וביצוע עבירות מין במציאות וברשת

גוף מחקר מוביל עוסק בסוגיית הקשר שבין אוטיזם לבין ביצוע עבירות ברשת בכלל ועבירות מין ברשת בפרט.[87] מנקודת מבטה של האוכלוסייה הנירוטיפיקלית, אין מתייחסים לאוטיסטים כאל אנשים בעלי יצר מיני, ואין הכרה מספקת בעובדה כי

82 Brewer and Young (לעיל, הערה 25) בעמ׳ 87; Yue Yu, Catherine C. Bradley, Andrea D. Boan, Jane M. Charles and Laura C. Carpenter "Young Adults with Autism Spectrum Disorder and the Criminal Justice System" 51 *J. Autism & Dev. Disorders* (2021) 3624, p. 3624; Mayes (לעיל, הערה 32) בעמ׳ 97–98; Lerner et al. (לעיל, הערה 34) בעמ׳ 179.

83 Browning and Caulfield (לעיל, הערה 18) בעמ׳ 166.

84 Allely (לעיל, הערה 29) בעמ׳ 19.

85 שם, עמ׳ 19.

86 שם, עמ׳ 127–252.

87 ראו למשל: Dubin and Horowitz (לעיל, הערה 13); Railey, Love and Campbell (לעיל, הערה 76) בעמ׳ 140; Lerner et al. (לעיל, הערה 34).

אוטיסטים הם ככל האדם, וגם להם רגשות וצרכים, לרבות בתחום המיני.[88] מניתוח הספרות הרלוונטית המבוססת על עדויות של אוטיסטים ושל בני משפחותיהם או סביבתם הקרובה, עולה כי אכן זוהי התפיסה השגויה הנוהגת. תפיסה זו אף נוהגת במשפחות של אוטיסטים שגדלו בסביבה תומכת, עברו אבחון בגיל מוקדם ושולבו במסגרות שאפשרו את מיצוי הפוטנציאל שלהם ברמה גבוהה.[89]

כזה הוא המקרה של ניק דאבין (Nick Dubin). דאבין הגיע מרקע משכיל וממעמד חברתי-כלכלי גבוה. הוא אובחן בגיל מוקדם עם צרכים מיוחדים ובהמשך אובחן עם אספרגר. הגם שסבל חברתית בשנות ילדותו ונעוריו, דאבין פרח בלימודים, וכיום הוא בעל תארים מתקדמים ומרצה בתחום ההנגשה לאנשים עם מוגבלות. דאבין נעצר בשנת 2010, כשבמחשבו נתפסו חומרי תועבה פדופיליים. הוא הודה בהחזקתם בעת שתושאל ללא נוכחות עורך דין, ורק בשל מאמצי אביו (פרופ׳ למשפטים) לא נעצר. בסופו של דבר הורשע ולא נשלח למאסר, אך נכלל במאגר עברייני המין המדינתי והלאומי של ארצות הברית, מה שממשיך להשפיע על חירותו לאורך שנים.[90] התברר כי בשנות התבגרותו לא טיפלו הוריו של דאבין בהתפתחותו המינית, ובשל סקרנותו, בשל קשיים בתחום זה עם הזולת ובשל היעדר מענה אנושי, חיפש מענים ומידע באינטרנט. עד מהרה הגיע לאתרים פורנוגרפיים. מומחים מצאו כי דאבין אינו מתמודד עם סטייה מינית פדופילית, אך בשל גילו המנטלי הצעיר לא סבר שדמויות קטינים מעורבים במעשים מיניים היא פסולה, משום שהתייחס אליהם כאל ״קבוצת השווים״ שלו.[91]

מכאן שמקרה זה מוכיח את חשיבות האבחון המדויק של היעדרה קיומה של סטייה מינית וקיומה של ״סטייה מזויפת״.[92] למסקנה בהקשר זה השלכות בעלות משקל על הערכת חומרת המקרה ודרכי הטיפול בו.

לצד זאת ומבלי להמעיט מאפשרות קיומה של ״סטייה מזויפת״ קיימים מקרים לא מעטים שבהם אוטיסטים ביצעו עבירות מין, ברשת או בפועל, ממניעים פליליים או בשל סטייה מינית מאובחנת. כך לדוגמה בת״פ (שלום כפר סבא) 4313-10-14 **מדינת ישראל**

---

88 Dubin (לעיל, הערה 66) בעמ׳ 40–44; Allely (לעיל, הערה 29) בעמ׳ 136–137.

89 Dubin (לעיל, הערה 66).

90 Dubin (לעיל, הערה 65) בעמ׳ 40–44; בהיבט השוואתי ראו חוק הגנה על הציבור מפני ביצוע עבירות מין, התשס״ו–2006, ס״ח 2050. החוק מאפשר הטלת מגבלות של טיפול, תנועה ותעסוקה על מי שסיים לרצות את עונשו בגין ביצוע עבירת מין; חוק מגבלות על חזרתו של עבריין מין לסביבת נפגע העבירה, התשס״ה–2004, ס״ח 1961.

91 שם, בעמ׳ 50–51; וכן ראו למשל: Nick Dubin and Valerie Gaus, *Asperger Syndrome and Anxiety: A Guide to Successful Stress Management* (2009); Nick Dubin, *Autism Spectrum Disorder, Developmental Disabilities, and the Criminal Justice System: Breaking the Cycle* (2021); Nick Dubin, *The Autism Spectrum, Sexuality and the Law: What every Parent and Professional Needs to know* (2014).

92 שם, בעמ׳ 57.

נ׳ יניר.[93] בפרשה זו דובר בנאשם עם אוטיזם בתפקוד גבוה (אספרגר), וכן אובחן עם סטייה מינית מסוג פרוטוריזם (הפקת הנאה מינית מהתחככות). נקבע כי סטייתו המינית היא שהניעה אותו לביצוע עבירות של מעשים מגונים בנוסעות בתחבורה הציבורית. עם זאת בשל היותו אוטיסט סטה בית המשפט ממתחם העונש ההולם והטיל עליו שירות לתועלת הציבור. בת״פ (שלום ירושלים) 12144-11-18 **מדינת ישראל נ׳ פלוני** שנדון לפניי,[94] דובר בנאשם שהורשע בביצוע עבירות מין בקטינות ברשת ובמציאות, אשר אובחן עם אוטיזם כבר בשלב מוקדם בילדותו. הוא סיים בהצלחה לימודי תיכון ונאבק כדי לשרת בצבא ואף הצליח בכך. עם זאת לאחר שקילת חוות דעת שונות מצאתי כי לעובדה שמדובר באוטיסט הייתה השפעה מוגבלת בלבד על ביצוע העבירות שבוצעו ממניעים של סטייה מינית, ודנתי אותו למאסר ממושך. משני מקרים אלה ניתן לראות כיצד בתי המשפט בודדו את רכיב האוטיזם בעניינו של כל אחד מהנאשמים וייחסו לו את המשקל המתאים לנסיבות השונות של כל תיק ותיק – **בעניין יניר** אוטיזם נזקף לקולה, ואילו **בעניין פלוני 12144** היה האוטיזם בעל משקל מוגבל, ולא מנע מבית המשפט למצות את הדין עם הנאשם נוכח חומרת מעשיו והתכנון שנלווה להם.

היבט חשוב נוסף של נושא זה הוא ההיבט הטיפולי. ראשית, מחקרים הוכיחו כי מקרב עברייני מין שיעור המועָדוּת (רצידיביזם) לשוב ולבצע עבירות של מי שהורשעו בהחזקת חומרים פדופיליים הוא הנמוך ביותר. שנית, הטיפול המקובל בעברייני מין הוא טיפול קבוצתי. בשל מאפייני הקושי החברתי של אוטיסטים התעוררה שאלה במחקר: עד כמה טיפול קבוצתי, הדורש אינטראקצייה חברתית ניכרת, אפקטיבי בעניינם של אוטיסטים?[95] מלבד הקושי בתקשורת בין-אישית, גם הנטייה להתנהגות חזרתית ועיסוק בתחומי עניין מצומצמים עלולים להקשות על אוטיסטים להשתלב בקבוצה טיפולית ולתקשר עם חבריה. נוסף על זה, הקושי של אוטיסטים לגלות אמפתיה עלול להקשות עליהם להתקדם בטיפול, הדורש גילוי אמפתיה לקורבן העבירה.[96]

מנגד יש הטוענים כי דווקא טיפול קבוצתי בקרב אוטיסטים עשוי להיות כלי אפקטיבי בשיפור מיומנויות חברתיות ואחרות אם מיישמים התאמות המסייעות להנגיש את הטיפול, לרבות שילוב הטיפול הקבוצתי בטיפול פרטני. הואיל ועיקר הניסיון הטיפולי בישראל במסגרת תהליכי שיקום בהליך הפלילי מגיע משדה הטיפול הקבוצתי, אשר אומץ כטיפול העיקרי שמציע שירות המבחן, נדמה כי הגישה המצדדת בטיפול קבוצתי גם לאוטיסטים היא הגישה השלטת היום בארץ. אמירה זו מבוססת בעיקר על הרושם

93 ת״פ (שלום כ״ס) 4313-10-14 **מדינת ישראל נ׳ יניר** (פורסם בנבו, 2018) (להלן: עניין **יניר**).

94 ת״פ (שלום י-ם) 12144-11-18 **מדינת ישראל נ׳ פלוני** (פורסם בנבו, 2021) (להלן: עניין **פלוני 12144**).

95 שם, בעמ׳ 7.

96 Sugrue (לעיל, הערה 34) בעמ׳ 149.

המתקבל מהפרקטיקה הטיפולית הנוהגת באולמות המשפט בישראל, כעולה מתסקירי שירות המבחן המוגשים בתיקים המתנהלים.[97]

הערה אחרונה נוגעת לשימוש בכלי של הערכת מסוכנות מינית. יש הסכמה בקרב חוקרים כי כאשר מדובר בנאשמים אוטיסטים שמיוחסות להם עבירות מין, חשוב שהערכת המסוכנות תתייחס למכלול הליקויים שעימם הם מתמודדים כדי שיהיה אפשר לבודד כהלכה את המניע לביצוע העבירות – האם הוא נובע מהמגבלות האוטיסטיות או שמא מסטייה מינית מאובחנת?[98]

להערכת המסוכנות יכול שיהיה משקל גדול בקביעת מידת החומרה שבית המשפט ייחס למעשהו של הנאשם. יש להניח שאם יובהר כי מקומה של הסטייה המינית קטן ביחס למגבלות הנאשם הנובעות מאוטיזם, ייטה בית המשפט לייחס מידת מסוכנות מינית פחותה. לכך עשויות להיות השלכות הן בשלב קביעת מתחם העונש ההולם לנסיבות הן בשאלת קביעת מיקומו של הנאשם באותו מתחם עונשי.[99] כמו כן גם לטיפול להפחתת מסוכנות מינית עשויה להיות השפעה מקילה על תוצאות ההליך הפלילי במסגרת שיקולי השיקום שבית המשפט רשאי לשקול בעת גזירת הדין.[100]

---

97 משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים, **דו״ח מחקר – בחינת רמת האפקטיביות של הטיפול הקבוצתי בשירות המבחן למבוגרים** (תשע״ח); Katherine Atkinson-Jones and Olivia Hewitt, "Do Group Interventions Help People with Autism Spectrum Disorder to Develop Better Relationships with Others? A Critical Review of the Literature", 47 *Brit. J. Learning Disabilities* (2019) 77, pp. 84–86; Laszlo Antonio Avila and Carina Rugai Mureira de Macedo, "The 'Impossible' Group: An Experience of Long-Term Group Analytic Psychotherapy for Autistic People", 45 *Group Analysis* (2012) 310, pp. 313–318; Clare L. Melvin, Peter E. Langdon and Glynis H. Murphy," 'They're the Hardest Group to Treat, that Changes the Least' – Adapted Sex Offender Treatment Programmes for Individuals with Autism Spectrum Disorders: Clinician Views and Experiences", 105 *Res. Dev. Disabilities* (2020) 1, p. 10.

98 Sugrue (לעיל, הערה 34) **בעמ׳** 133.

99 חשובה בהקשר זה קביעתו העקרונית של בית המשפט העליון, שלפיה בית המשפט רשאי להשתמש בממצאיה ובמסקנותיה של הערכת המסוכנות כחלק משיקוליו בעת גזירת הדין. ראו בהקשר זה רע״פ 2162/17 **פלוני נ׳ מדינת ישראל** (פורסם בנבו, 2018) בפסקה 13. על שיקולי בית המשפט בעת גזירת הדין, ראו להלן פרק ד(5) העוסק בחוק העונשין ובתיקון 113 לחוק.

100 דוגמה להתייחסות בית המשפט להערכת המסוכנות ולהיות הנאשם אוטיסט כנסיבות לקביעת מתחם העונש ולקביעת מיקום הנאשם במתחם: תפח״ע (מחוזי ב״ש) 43300-09-20 **מדינת ישראל נ׳ גלנט** (פורסם בנבו, 2024). שם נדון הנאשם, צעיר אוטיסט, בביצוע עבירות מין מרובות בקטינים ברשת ובפועל. לאחר סקירת הערכת המסוכנות ותסקירי שירות המבחן נקבע כי הגם שהייתה לנאשם הבנה למהות מעשיו וחומרתם, ניתן לייחסם הן לסטייתו המינית הפדופילית והן לקשייו התקשורתיים כאוטיסט (עמ׳ 39 לפסק הדין). בסופו של דבר התחשב בית המשפט הן בהיות הנאשם אוטיסט והן בתהליך השיקומי שעבר וגזר עליו עונש מקל בדמות שנת מאסר בפועל בניכוי תקופת מעצרו ועניש נלווית. ראו גם שמואל איפרגן, ״גזר הדין נגד היוטיובר עדן גלנט הותר לפרסום: ׳ביצע עבירות מין חמורות

כדי לסכם נושא זה ניתן לומר כי אוטיסטים עלולים להיות בסיכון מוגבר לביצוע עבירות מין ברשת, בין היתר בשל חוסר בשלות מינית שאינה תואמת את גילם הכרונולוגי (פער בין גיל מנטלי לגיל כרונולוגי)[101] ובהיעדר מקורות ידע נורמטיביים זמינים ללימוד הנושא. כמו כן הנטייה של אוטיסטים לאמץ תחומי עניין מצומצמים ולעסוק בהם באופן חזרתי ואינטנסיבי עלולה להכשילם בהקשר של עיסוק במין, הנחשב לתחום רגיש מבחינה חברתית. על זה יש להוסיף את ממד התמימות והיעדר ההבנה של השלכות העיסוק בנושא כה רגיש המאפיין אוטיסטים. על רקע כל אלו יש לברר לעומק קיומה או היעדרה של סטייה מינית באמצעות אבחון מקצועי של אדם המתמחה בתחום ומנוסה בו, שיוכל להביא לידי ביטוי בחוות דעתו את ההיבטים השונים של אוטיזם העלולים להשליך על אחריות הנאשם עם אוטיזם לביצוע עבירות מסוג זה, לרבות את משקלה של סטייה מינית, אם קיימת כזאת. הלכה למעשה, ניתן לראות במקרים שהובאו לעיל (**עניין יניר**, **עניין פלוני 12144**, **עניין גלנט** ומקרהו של ניק דאבין) כיצד השפיעה ההבחנה שבין אוטיזם לבין הסטייה המינית על תוצאות ההליכים באופנים שונים.

(ב) אוטיזם וביצוע עבירות מחשב וברשת האינטרנט

עבירות הזוכות לפרופיל תקשורתי גבוה ולקישור בין אוטיזם להתנהגות פלילית הן עבירות מחשב. הכוונה לפעולות זדוניות המבוצעות מרחוק במחשבים (כגון החדרת וירוסים, חדירה למאגרי מידע, גנבת מידע וגנבת זהות), שימוש ברשת לביצוע עבירות הונאה והימורים לא חוקיים ושימוש במחשבים לשמירת מידע גנוב או לא חוקי.[102]

כך לדוגמה בישראל עלה הנושא לסדר היום הציבורי במקרהו של ״ההאקר מאשקלון״, נער עם אוטיזם בתפקוד גבוה, שחדר למחשבי הממשל בארצות הברית ולמחשבים של גורמים ממסדיים אחרים והפיץ פחד וטרור שהביא לפגיעה בשגרה, להסטת טיסות וקרקוען, לפינוי מוסדות ציבור ועוד.[103]

באנגלייה התפרסמו במיוחד שני מקרים של אוטיסטים שביצעו עבירות מחשב בארצות הברית, ובשל מצבם סירבה בריטניה להסגירם לארצות הברית מחשש שמאסר שם יגביר את הסיכוי לאובדנות. בשני המקרים, מקרהו של גארי מק׳ינון (Gary McKinnon)[104] ומקרהו של לאורי לאב (Lauri Love), חדרו הצעירים הבריטים למחשבי הממשל בארצות הברית שלא מתוך כוונה לגרום לנזק אלא כדי לקבל מידע בתחומי עניינים הצרים. אחד מהם אובחן לראשונה עם אוטיזם במהלך משפטו.[105] מעניין

---

101 Allely (לעיל, הערה 29) בעמ׳ 137.

102 Allely (לעיל, הערה 29) בעמ׳ 166.

103 ת״פ (נוער מחוזי ת״א) 37053-04-17 **מדינת ישראל נ׳ פלוני** (פורסם בנבו, 2018) (להלן: עניין **ההאקר מאשקלון**).

104 Allely (לעיל, הערה 29) בעמ׳ 165–168.

105 שם, בעמ׳ 172–175.

ב-12 קטינים״, **MAKO** (15.09.2025) [https://www.mako.co.il/men-men_news/Article-097e2e2e08c4991027.htm].

שנסיבות דומות הובילו את בית המשפט העליון בישראל להיעתר לבקשת הסגרה של אוטיסט לרשויות בארצות הברית על אף עובדה זו וההכרה בהיות השהות במעצר ובמאסר לאותו אדם קשה יותר מלאדם ״רגיל״.[106]

הסיכון המוגבר לאוטיסטים לעבור עבירות מחשב נובע מאותם מאפיינים שעמדנו עליהם לעיל.[107] נקודה נוספת וייחודית בעניינם של אוטיסטים היא דמיונם המוגבל והקושי שלהם להבחין בין עולם המציאות לעולם הווירטואלי, עובדה שיש בה להעמידם בסיכון מוגבר לבצע עבירות מחשב מבלי דעת.[108]

אוטיזם ועבירות אלימות

מחקרים מלמדים בעקיבות כי חלקם של אוטיסטים בביצוע פשעי אלימות קטן מחלקם היחסי בחברה.[109] הדבר סותר דעה קדומה שהייתה מקובלת בתחילת שנות התשעים של המאה העשרים שלפיה אוטיסטים נוטים לנהוג באלימות.[110] עם זאת כמה נקודות תורפה במאפייני האוטיזם עלולות להגביר את הסיכון להתפרצות אלימה.

המאפיין הראשון הוא קושי בוויסות רגשי וקושי לשלוט בדחפים, הנובע מהקשיים שיש לאוטיסטים בתחום ה-Theory of Mind.[111] הכוונה היא שכאשר הם חווים תסכול על רקע חברתי, הם חשים חוסר אונים וכעס ועלולים אפוא להתפרץ באלימות.[112] המאפיין השני הוא תוצאה של הפרעה לאוטיסט במהלך עיסוקו בתחום צר ומצומצם אשר לו הוא מקדיש זמן רב ואף מגלה אובססיביות לגביו. למאפיין זה יש קשר גם לקושי בוויסות חושי – רגישות יתר או רגישות חסר לגירוי חושי, שעלול להוביל להתפרצות.[113] המאפיין השלישי שעלול לגרור תוצאה אלימה הוא התנהגות של אוטיסט המשקפת חוסר הבנה של הֶקשר המעשה במובן החברתי, החוקי והמוסרי, והיעדר הבנה של משמעות המעשה ביחס לזולת. הסיכון להתפרצות אלימה גובר כאשר נוסף על האוטיזם אותו אדם מתמודד גם עם תחלואה נפשית.[114]

אוטיזם והטרדה מאיימת

כפי שתואר לעיל, מאפייני האוטיזם ברובד הקשיים החברתיים וברובד הנוקשות, החזרתיות והאובססיביות עוברים כחוט השני כגורמים מגבירי סיכון לביצוע עבירות. מאפיינים אלה מגבירים ביתר שאת את הסיכון לביצוע עבירות של הטרדה מאיימת

106 ע״פ 9203/18 **גבר נ׳ מדינת ישראל** (פורסם בנבו, 2019).
107 Mesibov and Streckov (לעיל, הערה 45) בעמ׳ 73–79.
108 Allely (לעיל, הערה 29) בעמ׳ 168–169.
109 שם, בעמ׳ 178–180.
110 Browning and Caulfield (לעיל, הערה 18) עמ׳ 166.
111 O'Sullivan (לעיל, הערה 29) בעמ׳ 338.
112 Weiss and Westphal (לעיל, הערה 17) בעמ׳ 71.
113 Mayes (לעיל, הערה 32) בעמ׳ 93.
114 Allely (לעיל, הערה 29) בעמ׳ 178–196 ; Brewer and Young (לעיל, הערה 25) בעמ׳ 67–68.

(Stalking), שהיא רצף של התנהגויות, החל מאיומים או הטרדה ומעקב ועד לתקיפה ואף לרצח.[115] משמעות מיוחדת יש לקושי ב-Theory of Mind בכל הנוגע להתנהגות חיזור מצידם של אוטיסטים כלפי מושא חיבתם, ובשל מאפייני האוטיזם הדבר עלול להתדרדר להתנהגות אובססיבית שהיא בגדר הטרדה מאיימת.[116] דוגמה מקומית לכך מצויה בת״פ (שלום ת״א-יפו) 14752-10-16 **מדינת ישראל נ׳ אהרונוב**.[117] במקרה זה נדונה נאשמת שיוחסו לה עבירות של הטרדה, איומים והיזק לרכוש. היא אובחנה כאוטיסטית לראשונה במסגרת ההליך הפלילי, וכן התברר כי היא מתמודדת עם בעיה נפשית. נקבע כי התנהגותה הפלילית נבעה במובהק ממאפייניה האוטיסטיים, ובעקבות זאת נגזר עליה מאסר בעבודות שירות, עונש המצוי בתחתית מתחם העונש ההולם שנקבע בנסיבות העניין.

ג. הקושי שמציב ההליך הפלילי לאוטיסטים

בחלק זה אעמוד על הקשיים שעימם מתמודדים אוטיסטים בכל שלביו של ההליך הפלילי. כפי שיפורט, לכל שלב מאפיינים משלו, ואלו מציבים אתגרים שונים בפני אוטיסט.

1. שלב העיכוב והחקירה

שלב העיכוב והחקירה המנוהל לרוב על ידי המשטרה (או גוף חקירה ייעודי אחר, לפי הנסיבות) הוא המפגש הראשון של אדם עם ההליך הפלילי. לרוב בשלב זה רב הנסתר על הגלוי, ואין ביכולתם של חוקרי המשטרה או שוטרי סיור המגיעים לזירה לדעת שהם מתמודדים עם אדם עם צרכים מיוחדים, בין שמדובר באוטיסט ובין שמדובר באדם עם מוגבלות גופנית, נפשית או שכלית שאינה נראית לעין. לא רק זאת, אלא שקושי זה בזיהוי עלול לעיתים להיות הדדי – גם אוטיסטים עלולים בנסיבות מסוימות שלא לזהות את איש אכיפת החוק.[118] כאשר מדובר באוטיסטים בתפקוד גבוה (כגון אדם עם אספרגר), קיים קושי מוגבר לגלות את מוגבלותם במהירות, שכן לרוב מדובר באנשים משכילים ועובדים, שכושר הביטוי שלהם גבוה ויכולתם להסוות את לקותם היא רבה, בוודאי לצופה מן הצד שאינו איש מקצוע מיומן.[119]

---

115 ראו סקירה מקיפה בנושא זה: דוד ש׳ גבאי ריכטר, ״מה בין בן זוג לשעבר שאינו מרפה, לבין שכן כפייתי? על אודות חוק מניעת הטרדה מאיימת, התשס״ב-2001״, **חוקים** ט (2017) 313.

116 Allely (לעיל, הערה 29) בעמ׳ 243–246; Mahoney (לעיל, הערה 65) בעמ׳ 24.

117 ת״פ (שלום ת״א) 14752-10-16 **מדינת ישראל נ׳ אהרונוב** (פורסם בנבו, 2019) (להלן: **עניין אהרונוב**).

118 הוועדה הבין-משרדית (לעיל, הערה 79) בעמ׳ 10.

119 Allely (לעיל, הערה 29) בעמ׳ 11.

בשלב זה פרשנות שגויה מצד החוקר או הסייר להתנהגות האדם עם האוטיזם עלולה להיות הרסנית: יש נטייה לפרש קושי ביצירת קשר עין כהתחמקות וניסיון להוליך שולל וכאינדיקציה מפלילה.[120] בדומה לזה ניתן לפרש פירוש שגוי את כוונתו של אוטיסט המשיב בחקירה לשאלות שהוא מבין אותן אך מילולית בלי שהוא רואה בהן משמעות כזו או אחרת, ותשובתו נדמית לא הולמת. כך לדוגמה ע׳ שנחקר בחשד לביצוע עבירה ענה לחוקר ששאל אותו בציניות: ״אתה חושב שנולדתי אתמול?״ והשיב: ״בוודאי שלא, אני מניח שנולדת לפני כ-30 שנה״.[121]

נוסף על זה, לאוטיסטים נטייה להשיב תשובות ארוכות שאינן תמיד קשורות לנושא שעליו נשאלו, וקיים חוסר הדדיות בחילופי המילים שבין הדוברים. דבר זה עלול להיתפס אצל החוקר כהתנהגות מתחמקת, מתנשאת ומחשידה מצד הנחקר.[122] מצב שבו תשובות החשוד עם אוטיזם לא יספקו את החוקר מעורר קושי באינטראקצייה שביניהם. הדבר יגביר את האנטגוניזם ביניהם ועלול להגביר את הלחץ על הנחקר. בעקבות זאת עלול הנחקר להסתגר או להגיב באלימות, במיוחד אם הוא נמצא במצב של גירוי יתר חושי (כגון רעש מוגבר, חשיפה לתאורה חזקה או היותו חשוף למגע של זרים). כמו כן מצב כזה עלול להוביל למתן תשובות שיסבכו אותו שלא לצורך במעשה שלא ביצע ולהגביר את הסכנה ל״סוגסטיביות״, שדובר בה לעיל.[123]

אוטיסטים שנפלו קורבן לעבירות והם בגדר מתלוננים או עדים אף הם נתונים לחסדה של הפרשנות שייתן החוקר להתנהגותם ולמשקלה הרב בהערכת עדותם. בשל הסיבות שהוזכרו לעיל, ובין היתר בשל מוגבלות אוטיסטים בהבעת רגשות, עלול החוקר להעריך בחסר ובאופן שלילי את העדויות שלפניו, לא להעניק להן את המשקל הראוי, ובסופו של דבר לסגור את תיק החקירה בשל ראיות שאינן מספיקות לדעתו.[124] מקרה כזה יוביל לפגיעה קשה במתלוננים עם מוגבלות, בזכויותיהם ובאינטרס הציבורי של ירידה לחקר האמת ומיצוי הדין עם עבריינים. ידוע ששיעורם של האנשים עם מוגבלות הנופלים קורבן לעבירות מין ואלימות גבוה פי עשרה מזה של האוכלוסייה הכללית, והדבר מחדד את הנזקים שבאי-מיצוי חקירה בהקשר זה.[125]

120 שם, בעמ׳ 23.

121 Brewer and Young (לעיל, הערה 25) בעמ׳ 148.

122 שם, בעמ׳ 143.

123 ראו לעיל, פרק ב(5).

124 Brewer and Young (לעיל, הערה 25) בעמ׳ 140.

125 Allely (לעיל, הערה 29) בעמ׳ 21; Mayes (לעיל, הערה 32) בעמ׳ 93; נדב גבאי, ״ליקוי שכלי גבולי בהליך הפלילי: הקושי בזיהויו, משמעותו והשלכותיו״, **רפואה ומשפט** 47 (תשע״ג) 46, בעמ׳ 55; Dubin (לעיל, הערה 65) בעמ׳ 46; Brewer and Young (לעיל, הערה 25) בעמ׳ 135.

2. שלב המשפט ובירור האמת

בישראל ובמרבית מדינות העולם שאימצו את מודל המשפט הקונטיננטלי האירופי מנוהל המשפט בידי שופטים מקצועיים, ולעומת זאת במדינות המשפט המקובל (לדוגמה ארצות הברית ובריטניה) מוכרעים משפטים בידי חבר מושבעים. הן שופטים מקצועיים והן חבר מושבעים הם נעדרי היכרות מספקת עם עולם האוטיזם, והם עלולים לטעות בפרשנות התנהגותו של האוטיסט המתייצב מולם, בין כנאשם, בין כקורבן ובין כעד, מאותם טעמים שפורטו בהרחבה לעיל. סכנה זו פחותה בקרב שופטים מקצועיים ומנוסים המודעים למגבלות דיני הראיות, אך היא רבה יותר בקרב מושבעים, נעדרי כל הכשרה מקצועית בתחומים הרלוונטיים.[126]

מאפיינים אלה עלולים להטות לרעת נאשם עם אוטיזם הכרעות הנוגעות לשאלות של קביעת אחריותו לעמוד לדין, וקביעת אשמתו, דהיינו אם התקיים בנאשם היסוד הנפשי (mens rea) הנדרש לצורך מציאתו אשם בעבירה המיוחסת לו (כשירות מהותית Capacity). כמו כן הדבר עלול להשפיע על שאלת כשירותו של הנאשם מבחינה נפשית וקוגניטיבית לעמוד למשפט בעת ניהולו (כשירות דיונית Competency).[127]

מאפייני האוטיזם עליהם עמדתי בהרחבה לעיל עלולים להתפרש לחובת אוטיסט בעת ניהול המשפט. הוא עלול להיתפס כנעדר אמפתיה לקורבן העבירה או כנעדר תובנה לחומרת המעשה או להשלכותיו, הן על הקורבן הן על החברה כולה. הוא עלול להיתפס כמרוחק, מתנשא ונעדר כל רגש של חרטה.[128] התרשמות מוטעית כזאת עלולה להוביל לתוצאה מוטעית שאינה מתיישבת עם האמת העובדתית. כך למשל נאשם עם אוטיזם עלול להיות מורשע בשל התרשמות שלילית מהתנהגותו באולם בית המשפט, התרשמות שחיזקה ראיות אחרות, שאלמלא אותה התרשמות, שהיא תוספת ראייתית נדרשת, היה אי אפשר להרשיעו. כך קורבן עם אוטיזם שהעיד במשפט עלול להיתפס, שלא בצדק, כלא אמין, ועל כן עלול בית המשפט לדחות את עדותו הגם שעל פי המציאות העובדתית, אין לכך הצדקה.

3. שלב המעצר והמאסר

הנזק העיקרי שעלול להיגרם לאוטיסטים ממעצר הוא הסיכון המוגבר לנפילתם קורבן להתעמרות, לאלימות פיזית ומינית, לבריונות ולחרם חברתי בין כותלי הכלא. ידוע

126 O'Sullivan (לעיל, הערה 29) בעמ׳ 335; Brewer and Young (לעיל, הערה 25) בעמ׳ 140; Allely (לעיל, הערה 29) בעמ׳ 23, 89–90; Michael L. Perlin and Heather Ellis Cucolo, "'Something's Happening Here/But You Don't Know What it is': How Jurors (Mis)Construe Autism in the Criminal Trial Process", 82 *U. Pitt. L. Rev.* (2021) 587, pp. 620-623.

127 Mayes (לעיל, הערה 32) בעמ׳ 94–95.

128 O'Sullivan (לעיל, הערה 29) בעמ׳ 335.

ממחקרים שהתבססו על ראיונות ושאלונים שהופנו לעצורים ולאסירים שכללו אוטיסטים לצד נירוטיפיקלים, כי הקושי העיקרי של אוטיסטים הוא בתחום התקשורת עם צוות הכלא והאסירים האחרים, ובמגבלות המוטלות עליהם, משום שהמגבלות אינן מאפשרות להם לעסוק בתחומי העניין הצרים שבהם הם מורגלים, דבר המגביר חרדה ומצוקה. מעניין כי דווקא שגרת היום המובנית בכלא נחוותה על ידי אוטיסטים כחוויה חיובית וממתנת.[129] עוד נמצא שסיכון לאובדנות בקרב אוטיסטים הוא גדול ביחס לאוכלוסיית האסירים הכללית.[130]

ד. הדין בישראל

פרק זה ישלב סקירה של החקיקה הרלוונטית ושל הפסיקה המיישמת אותה.[131] מסקירת ספר החוקים בישראל עולה כי עיקר הוראות החוק נוגעות להיבטים האזרחיים ולזכויותיהם של אוטיסטים. בה בשעה קיים חוסר ניכר בכל הנוגע למעמדם של אוטיסטים בהליך הפלילי. למרות זאת נדמה כי הפסיקה והפרקטיקה המשפטית ממלאות חוסר זה באופן המאפשר לטפל גם בעניינם הפלילי של אוטיסטים באמצעות הכלים הקיימים העומדים לרשות בתי המשפט בהקשר זה. עם זאת כפי שיובהר בהמשך בפרק ה, הפתרונות הקיימים רחוקים מהרצוי ואינם נותנים מענים מספיקים לצורכי האוטיסטים בהליך הפלילי.

בהיבט האזרחי חוק ביטוח בריאות ממלכתי, התשנ״ד–1994[132] מכיר באוטיזם כמצב המצריך טיפול הנכלל בסל שירותי הבריאות.[133] חוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות, התשנ״ח–1988[134] מגדיר ״אנשים עם מוגבלות״ בסעיף 5 כך: ״אדם עם לקות פיסית,

---

129 שם, בעמ׳ 337.

130 שם, שם; Allely (לעיל, הערה 29) בעמ׳ 252–254.

131 סקירת הפסיקה בוצעה באמצעות חיפוש במאגר המשפטי ״נבו״ אחר תיקים שמופיעים בהם המונחים ״אוטיסט״ או ״אוטיזם״ ונגזרותיהם. החיפוש הניב מאות תוצאות, שסוננו לתוצאות רלוונטיות להליך הפלילי בלבד, ולאחר סינון זה נותרו כארבעים החלטות ופסקי דין הרלוונטיים לענייננו. החיפוש לא הוגבל לערכאה או לתקופה מסוימות, וכלל התייחסות לכלל הערכאות ללא מגבלת זמן. התיק המוקדם ביותר שאותר בתוצאת החיפוש הוא משנת 2007, ומרבית התיקים מתרכזים בעשור האחרון. ניתן לצאת מנקודת הנחה שתיקים רבים יותר חוסים בחיסיון הנובע בין היתר מקטינות ומצורך לשמור על צנעת הפרט של חסרי ישע או חסויים, ולכן התוצאה שהתקבלה אינה יכולה להיות תוצאה מייצגת. עם זאת מטרת החיפוש הייתה ללמוד כיצד מטופל נושא האוטיזם בבתי המשפט ברמה המשפטית והפרקטית כאחד, ונדמה כי על סמך התוצאות שהתקבלו ניתן להסיק מסקנות, גם אם ראשוניות, שתוצגנה להלן.

132 חוק ביטוח בריאות ממלכתי, התשנ״ד–1994, ס״ח 1469.

133 סעיפים 7(א), 20(א)(7) לתוספת השניה לחוק ביטוח בריאות ממלכתי.

134 חוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות, התשנ״ח–1998, ס״ח 1658.

נפשית או שכלית לרבות קוגניטיבית, קבועה או זמנית, אשר בשלה מוגבל תפקודו באופן מהותי בתחום אחד או יותר מתחומים החיים העיקריים״. סעיף 19א(4) לחוק האמור מתייחס ל״אוטיסט״ בהקשר של מי שיש להתאים לו אמצעי עזר ושירותי עזר במסגרת חובת ההנגשה של שירותים, ובתוספת הרביעית לחוק, שעניינה הבטחת ייצוג הולם לעובדים או למועמדים לעבודה עם מוגבלות, נכלל גם ״אוטיסט״. חוק שירותי רווחה לאנשים עם מוגבלות, התשפ״ב–2022 קובע[135] כי ״אוטיזם״ נכלל בהגדרת המוגבלות, המזכָּה במתן שירותים מכוח חוק זה.[136]

בהיבט הפלילי ראוי להתייחס לשלושה דברי חקיקה העוסקים באנשים עם מוגבלות באופן מובחן. האחד הוא חוק הסעד (טיפול באנשים עם מוגבלות שכלית-התפתחותית), התשכ״ט–1969 (להלן: **חוק הסעד**);[137] השני, חוק טיפול בחולי נפש, התשנ״א–1991 (להלן: **חוק הטיפול בחולי נפש**);[138] השלישי, חוק הליכי חקירה והעדה (התאמה לאנשים עם מוגבלות שכלית או נפשית), התשס״ו–2005 (להלן: **חוק הליכי חקירה והעדה**).[139] בהמשך אתייחס לדברי חקיקה נוספים בנוגע להליך הפלילי ולהשקה שלהם לאנשים עם מוגבלות ואוטיזם.

חוק הסעד וחוק הטיפול בחולי נפש קובעים, כל אחד בתחומו, כיצד יש להתייחס בין היתר לנאשם עם מוגבלות שכלית-התפתחותית או נפשית, קובעים את מנגנון האבחון וכן קובעים את ההשלכות של אותו אבחון על אחריותו של הנאשם עם מוגבלות למעשים המיוחסים לו ועל כשירותו לעמוד לדין. יודגש כי שני החוקים אינם נוגעים מפורשות לעניינם של אוטיסטים. לעומתם, חוק הליכי חקירה עוסק בהיבטים המהותיים, הדיוניים והראייתיים של גביית עדות מאדם עם מוגבלות שכלית או נפשית, לרבות מאוטיסט. להלן אעמוד על המשמעויות של כל אחד מהחוקים בנוגע לענייננו.

1. חוק הסעד

חוק הסעד קובע את היקף הטיפול באנשים עם מוגבלות שכלית-התפתחותית, כשבעבר ההתייחסות למוגבלות זו הייתה כאל ״פיגור״. השינוי בשמו של החוק אינו מקרי אלא תוצאה של יישום הגישה הביקורתית למוגבלות ומשפט לפי הגישה הממסדית (הגישה הרפואית), המבקשת לקדם שוויון מהותי לאנשים עם מוגבלות.[140] אדם עם מוגבלות

135 חוק שירותי רווחה לאנשים עם מוגבלות, התשפ״ב–2022, ס״ח 2984.

136 סעיף 1(1) לחוק שירותי רווחה לאנשים עם מוגבלות, התשפ״ב–2022.

137 חוק הסעד (טיפול באנשים עם מוגבלות שכלית-התפתחותית), התשכ״ט–1968, ס״ח 558 [פורסם המקור בשם: חוק הסעד (טיפול במפגרים), התשכ״ט–1969, ס״ח 558].

138 חוק טיפול בחולי נפש, התשנ״א–1991, ס״ח 1339.

139 חוק הליכי חקירה והעדה (התאמה לאנשים עם מוגבלות שכלית או נפשית), התשס״ו–2005, ס״ח 2038.

140 ראו: חוק להחלפת המונח מפגר (תיקוני חקיקה), התשע״ז–2017, ס״ח 2596. החוק התקבל פה אחד בקריאה שנייה ושלישית, לאחר שהובן כי המשך השימוש במונח ״מפגר״ יש בו

שכלית-התפתחותית מוגדר בסעיף 1 לחוק: ״אדם שמחמת חוסר התפתחות או התפתחות לקויה של כשרו השכלי, מוגבלת יכולתו להתנהגות מסתגלת והוא נזקק לטיפול״; חולה נפש או אוטיסט אינם נכללים בהגדרה זו. דוגמה לאדם עם מוגבלות שכלית-התפתחותית הוא אדם עם תסמונת דאון.

מכוח חוק הסעד פועלת ועדת אבחון המורכבת מעובד סוציאלי לפי חוק הסעד, פסיכולוג ומחנך, רופא פסיכיאטר ורופא מומחה למחלות ילדים או מומחה אחר.[141] בהיבט האזרחי הוועדה היא הגורם הרשמי לאבחון אנשים עם מוגבלות שכלית-התפתחותית, ואם היא מצאה כי אדם עומד בקריטריונים של מוגבלות זו, היא מוסמכת לקבוע בעניינו דרכי טיפול. בהיבט הפלילי ניתן להביא לפני הוועדה כל אדם עוד בשלב המעצר, כשקיים חשד שהוא עם מוגבלות שכלית-התפתחותית,[142] ובהמשך ניתן לעשות כן לאחר העמדתו של האדם לדין.[143] בית המשפט מוסמך להפנות בעל דין, ביוזמתו שלו או לבקשת בעל הדין, לוועדת האבחון, כדי שתכין חוות דעת על מצבו ותתייחס לשאלת כשירותו הדיונית,[144] דהיינו יכולתו לעמוד לדין בעת ניהול המשפט וכן לשאלת כשירותו המהותית,[145] דהיינו אם בשעת ביצוע המעשה שבו הוא מואשם היה האדם אחראי למעשיו, או שמא ״מחמת ליקוי בכושרו השכלי בשעת מעשה אין הוא בר עונשין״.[146]

נוסף על זה, בית המשפט שהרשיע אדם רשאי לקבל חוות דעת מוועדת האבחון מיוזמתו לאחר שלב ההרשעה, כדי שתחליט על דרכי הטיפול בו.[147] בית המשפט רשאי להטיל על הנאשם דרכי טיפול כהמלצת הוועדה, או כל עונש אחר על פי שיקול דעתו. יצוין כי בהליכים אלו, הנוגעים להמלצות בדבר כשירות מהותית ודיונית ובדבר דרכי טיפול, יש לתובע מטעם המדינה זכות לנכוח בדיוני הוועדה וכן זכות לערור על החלטותיה.[148] כמו כן בית המשפט רשאי, לבקשת בעל-דין, להפנות לוועדת האבחון אדם שנגזר עליו מאסר, אך נמצא כי הוא עם מוגבלות שכלית-התפתחותית, וזאת כדי שתיבחן אפשרות שיישא את המאסר במעון נעול.[149]

אם יאמץ בית המשפט את מסקנת ועדת האבחון כי הנאשם אינו אחראי למעשיו בשל מוגבלותו השכלית-התפתחותית, יהיה אפשר לסיים את ההליכים בזיכויו מכוח סעיף 34ח

משום פגיעה בכבודם של אנשים עם מוגבלות שכלית-התפתחותית, והדבר אינו מתיישב עם המצופה מן המדינה ומן החברה במאה העשרים ואחת. ראו גם הצעת חוק להחלפת המונח ״מפגר״ (תיקוני חקיקה), התשע״ז–2016, ה״ח הכנסת, 665.

141 סעיף 5 לחוק הסעד (טיפול באנשים עם מוגבלות שכלית-התפתחותית).

142 סעיף 19א לחוק הסעד (טיפול באנשים עם מוגבלות שכלית-התפתחותית).

143 סעיף 19ב לחוק הסעד (טיפול באנשים עם מוגבלות שכלית-התפתחותית).

144 סעיף 19ה לחוק הסעד (טיפול באנשים עם מוגבלות שכלית-התפתחותית).

145 סעיף 19ב(1) לחוק הסעד (טיפול באנשים עם מוגבלות שכלית-התפתחותית).

146 סעיף 19ב(2) לחוק הסעד (טיפול באנשים עם מוגבלות שכלית-התפתחותית).

147 סעיף 19ג לחוק הסעד (טיפול באנשים עם מוגבלות שכלית-התפתחותית).

148 סעיף 19ו לחוק הסעד (טיפול באנשים עם מוגבלות שכלית-התפתחותית).

149 סעיף 19ד לחוק הסעד (טיפול באנשים עם מוגבלות שכלית-התפתחותית).

לחוק העונשין, התשל"ז–1977 (להלן: **חוק העונשין**),[150] שעניינו סייג "אי שפיות הדעת". הסעיף קובע כך:

> לא יישא אדם באחריות פלילית למעשה שעשה אם, בשעת המעשה, בשל מחלה שפגעה ברוחו **או בשל ליקוי בכושרו** השכלי, היה חסר יכולת של ממש –
>
> (1) להבין את אשר הוא עושה או את הפסול שבמעשהו; או
>
> (2) להימנע מעשיית המעשה [ההדגשה הוספה].

אם תמליץ הוועדה על דרכי טיפול, יהיה אפשר להטיל על הנאשם שזוּכָּה דרכי טיפול. אם יאמץ בית המשפט את מסקנת ועדת האבחון כי הנאשם אינו כשיר לעמוד לדין, יורה על הפסקת משפטו, מכוח סעיף 170 לחוק סדר הדין הפלילי [נוסח משולב], התשמ"ב–1982[151] (להלן: **החסד"פ**), וככל הנדרש יטיל עליו דרכי טיפול כהמלצת הוועדה. יש להעיר כי על פי סעיף 170 האמור, יש חובה לברר את אשמתו של נאשם אם סנגורו עמד על כך. נוסף על זה, אם נאשם חולה נפש שב להיות מסוגל לעמוד לדין, ניתן לחדש את משפטו באישור היועץ המשפטי לממשלה.[152]

יודגש כי הוראה אחרונה זו אינה חלה על אדם עם מוגבלות שכלית-התפתחותית, שכן בניגוד למחלת נפש, טיבה של המוגבלות אינו מאפשר "רמיסיה" (נסיגה או חזרה לאחור של המוגבלות, בשונה מהדינמיות של מחלת נפש).[153] שלא כמו חוק הטיפול בחולי נפש שיידון להלן, משך צו הטיפול לפי המלצת ועדת האבחון אינו מוגבל בזמן, ואולם לפי הוראות סעיף 15(א) לחוק הסעד, קיימת חובה לדון מחדש בעניינו של אדם עם מוגבלות שכלית-התפתחותית לפני ועדת האבחון אחת לשלוש שנים לכל הפחות.

יישום החוק בפסיקה

על פי ההלכה הפסוקה, בית המשפט אינו מחויב לממצאי חוות הדעת הן בשאלת קביעת הכשירות והאחריות והן בשאלת העונש, והדבר נתון לסמכותו הבלעדית של בית המשפט, הואיל ומדובר בשאלות ראייתיות ומשפטיות.[154]

כפי שצוין בתחילת חלק זה, הגדרת אדם עם מוגבלות שכלית-התפתחותית אינה כוללת אוטיסט, ולכן מחריגה לכאורה את סמכותה של ועדת האבחון לדון בעניינו של אוטיסט. אלא שבהיעדר חלופות אחרות, הכירה הפסיקה בכך שיש מקום שאוטיסט יטופל משפטית על ידי ועדת האבחון. בע"פ 7924/07 **פלוני נ' מדינת ישראל**[155] (להלן: **ע"פ 7924/07**) נדונו לראשונה המבחנים בדבר כשירותו של נאשם עם מוגבלות שכלית-

150 חוק העונשין, התשל"ז–1977, ס"ח 864.

151 חוק סדר הדין הפלילי [נוסח משולב], התשמ"ב–1982, ס"ח 1043.

152 סעיף 171 לחוק סדר הדין הפלילי [נוסח משולב]; סעיף 21 לחוק טיפול בחולי נפש.

153 בהקשר זה ראו ת"פ (שלום י-ם) 3761-08-14 **מדינת ישראל נ' פלוני** (פורסם בנבו, 2015), פסקה 10 לפסק דינה של השופטת כהן-לקח.

154 ראו לדוגמה: רע"פ 5806/11 **סריה נ' מדינת ישראל** (פורסם בנבו, 2011).

155 ע"פ 7924/07 **פלוני נ' מדינת ישראל** (פורסם בנבו, 2008).

התפתחותית (באותה עת כונה ״נאשם הסובל מפיגור שכלי״), ובית המשפט החליט, פה אחד, נוכח פסק דינו של השופט דנציגר, לאמץ את המבחנים הנהוגים בעניינם של מתמודדי נפש (ידובר עליהם בהמשך הפרק) גם בעניינם של אנשים עם מוגבלות שכלית-התפתחותית. בית המשפט התבקש להתייחס בעניין זה גם לשאלת הגיל המנטלי של נאשם ולשאלת הרלוונטיות של הערכה זו למסקנה בדבר כשירותו הדיונית, אך סבר שניתן להסתפק במבחנים הקיימים המקובלים בעניינם של מתמודדי נפש מבלי להידרש לגילו המנטלי של הנאשם באותן נסיבות.[156] הערת אגב חשובה של השופט רובינשטיין התייחסה בשולי פסק הדין לעניינם של אוטיסטים, ושם צוין כך:

...אני מניח שגם הסובלים מאוטיזם באים בגדר הקטיגוריות בהן עסקינן, אם בשל לקות שכלית או בשל לקות נפשית או כתופעה מעורבת....[157]

אמרת אגב זו הקלה את אימוץ הפרקטיקה השיפוטית לראות באוטיסטים אנשים עם מוגבלות שכלית-התפתחותית לצורך ההסתייעות בוועדת האבחון לשם קידום אבחונם והגעה למסקנות בדבר אחריותם למעשים וכשירותם לעמוד לדין. בהקשר זה ניתן לעיין בת״פ (שלום חיפה) 46530-04-19 **מדינת ישראל נ׳ רחמים**, שם הסתמך השופט אריאלי על המלצות ועדת האבחון, ואף ביקש הבהרות בנוגע אליהן, והתיק הסתיים בצו טיפול לפי חוק הסעד.[158] מקרה נוסף שהסתיים על פי המלצותיה של ועדת האבחון שבית המשפט אימץ אותן הוא ת״פ (כפר סבא) 34502-02-13 **מדינת ישראל נ׳ פלוני**. במקרה זה דובר בנאשם שהתמודד עם תחלואה כפולה – אוטיזם וסכיזופרניה – ונקבע שנסיבות העבירה (דרישת נכס באיומים) קשורות קשר הדוק ללקויותיו. המקרה עורר שאלות בדבר משקלה של התחלואה הנפשית לעומת האוטיזם, אך בסופו של דבר הוחלט כאמור לאמץ את המלצות ועדת האבחון ולהטיל על הנאשם דרכי טיפול לפי סעיפים 170 לחסד״פ ו-19ב(2) לחוק הסעד, כפי שהורתה השופטת בכור.[159]

2. חוק הטיפול בחולי נפש

חוק הטיפול בחולי נפש דן אך ורק בעניינם של אנשים המתמודדים עם הפרעה נפשית, ולכאורה אין לו נגיעה לאוטיזם.[160] אלא שכפי שציינתי מוקדם יותר, חלק ניכר מהאוטיסטים סובלים גם מתחלואה נפשית. משום כך אפשר שחשוד או נאשם יגיעו לפני

156 שם, בפסקה 68–70 לפסק דינו של השופט דנציגר.

157 שם, בפסקה ח׳ לפסק דינו של השופט רובינשטיין.

158 ת״פ (שלום חי׳) 46530-04-19 **מדינת ישראל נ׳ רחמים** (פורסם בנבו, 2010) (להלן: עניין **רחמים**).

159 ת״פ (שלום כ״ס) 34502-02-13 **מדינת ישראל נ׳ פלוני** (פורסם בנבו, 2015) (להלן: עניין **פלוני כפר סבא**).

160 כפי שיפורט להלן, הפסיקה בישראל הכירה בכך שאוטיזם אינו בגדר ״מחלת נפש״. בהקשר זה ראו ע״פ 9197/18 **פלוני נ׳ מדינת ישראל**, פסקה 25–27 לפסק דינו של השופט קרא (פורסם בנבו, 2020) (להלן: עניין **פלוני**).

שופט ויופנו לבדיקה פסיכיאטרית, וזו תגלה כי נדרש אבחון נוסף בשל אפשרות לאוטיזם. נוסף על זה, חוק טיפול בחולי נפש וכן חוק העונשין רלוונטיים לעניינם של אוטיסטים בשל מבחני הכשירות המהותית והדיונית הכלולים בהם, אשר אומצו, בשינויים המחויבים, גם בעניינם של אוטיסטים.[161]

בניגוד לחוק הסעד, בעניינם של מתמודדי נפש נתונה סמכות האבחון וההמלצה בדבר המשך טיפול לפסיכיאטר המחוזי ולפסיכיאטרים הממונים מטעמו לערוך את הבדיקות ולהגיש את חוות הדעת לבית המשפט.

סעיף 15 לחוק הטיפול בחולי נפש קובע את סמכויות בית המשפט בנוגע לתוצאותיו של הליך פלילי, בהתחשב בהמלצותיו של הפסיכיאטר המחוזי בחוות הדעת שהגיש. סעיף 15(א) עוסק בהפסקת ההליכים המשפטיים אם בית המשפט מאמץ את ממצאי חוות הדעת הפסיכיאטרית שלפיהם "הנאשם אינו מסוגל לעמוד לדין מחמת היותו חולה", דהיינו אם הנאשם אינו כשיר מבחינה דיונית (Competent) לעמוד לדין בשל מחלת הנפש שממנה הוא סובל. בבואו של בית המשפט להכריע בשאלה זו, ייבדקו יכולתו של הנאשם לסייע לסנגורו בניהול הגנתו, מידת הבנתו את תפקידם של המעורבים בהליך המשפטי ומידת הבנתו של הנאשם את ההליך. הפסיקה אימצה מבחן מצמצם הדורש "הבנה בסיסית" של האמור.[162]

במקרה שכזה, ובהינתן תשתית של ראיות לכאורה להוכחת אשמתו של הנאשם,[163] יורה בית המשפט על הפסקת ההליכים מתוקף סעיף 170 לחסד"פ, והוא יהא רשאי להטיל על הנאשם צו אשפוז כפוי או צו טיפול מרפאתי כפוי לתקופה שלא תעלה על העונש המרבי הקבוע לצד העבירה החמורה ביותר שבה מואשם הנאשם.[164] בסמכותה של ועדה פסיכיאטרית שבראשה יושב משפטן הכשיר לשמש שופט שלום ולצידו פסיכיאטרים מהמגזר הציבורי והפרטי, לקצוב תקופה קצרה מזו שפסק בית המשפט, ועליה לדון בעניינו של נאשם שהוטל עליו צו אשפוז כפוי או צו טיפול מרפאתי כפוי לשישה חודשים או עם העלאת דרישה מטעם החולה או מטעם מנהל רפואי של בית חולים פסיכיאטרי.[165]

---

161 סעיף 15(א) לחוק הטיפול בחולי נפש. הסעיף עוסק בדרך קבלת ההחלטה בבית המשפט, כאשר נמצא שנאשם "אינו מסוגל לעמוד לדין מחמת היותו חולה", מצב הנוגע ל"כשירותו הדיונית" של הנאשם, כלומר מצבו הנפשי בעת ניהול משפטו. סעיף 15(ב) לחוק עוסק בדרך קבלת ההחלטה בבית המשפט כאשר נמצא כי "הנאשם היה חולה בשעת מעשה ולפיכך אין הוא בר-עונשין..." מצב זה נוגע ל"כשירותו המהותית" של הנאשם, כלומר מצבו הנפשי בעת ביצוע העבירה. סעיף 34ח לחוק העונשין, עוסק בהגנת "אי שפיות הדעת", שאף היא מוגדרת "כשירות מהותית".

162 ראו: ע"פ 7535/17 **בקשי דורון נ' מדינת ישראל**, פסקה 7 לפסק דינו של השופט הנדל (פורסם בנבו, 2021); Mayes (לעיל, הערה 32) בעמ' 94–95.

163 סעיף 15(א1) לחוק טיפול בחולי נפש.

164 סעיפים 15(א) ו-15(ד1) לחוק טיפול בחולי נפש.

165 סעיפים 24 ו-28 לחוק טיפול בחולי נפש.

אשר לאי-כשירות מהותית, משעה שמצא בית המשפט, על סמך חוות דעת פסיכיאטרית וכל ראיה אחרת שהובאה לפניו, שעומדת לנאשם הגנת אי-השפיות מכוח סעיף 34ח׳ לחוק העונשין, דהיינו כי בשל מחלת נפש שפגעה ברוחו היה הנאשם חסר יכולת של ממש להבין את מעשהו או את הפסול שבמעשה, או להימנע מעשיית המעשה, ייקבע שהנאשם ביצע את המעשה, ועם זאת הוא אינו ״בר-עונשין״. ההליכים יופסקו הלכה למעשה, ובית המשפט יטיל על הנאשם, במידת הצורך, צו אשפוז כפוי או צו טיפול מרפאתי לפי הוראות סעיפים 15(ב) ו-15(ד1) לחוק טיפול בחולי נפש. יצוין, כי בשנים האחרונות התקבלה הדעה, כי תוצאה של קבלת הגנת אי-השפיות צריכה להיות זיכוי, בהיותה התוצאה המקובלת כשמתקבלת טענת הגנה המופיעה בחלק המקדמי של חוק העונשין.[166] בדומה למקרה של חוק הסעד והמלצות וועדת האבחון, גם בדיון לפי חוק טיפול בחולי הנפש, בית המשפט הוא הריבון להחליט ביחס לתוצאות ההליך בהתאם לראיות שהוצגו לפניו, לרבות חוות הדעת הפסיכיאטרית, מבלי שהוא כבול לממצאיה.[167]

יישום החוק בפסיקה

מקרהו של ״ההאקר מאשקלון״ שיובא להלן הוא מקרה שבו דחה בית המשפט העליון את קביעת בית המשפט המחוזי כי אוטיזם הוא בגדר מחלת נפש. הנאשם, שבשל קטינותו בעת ביצוע חלק מהעבירות זהותו אסורה בפרסום, פעל בין השנים 2015 ו-2017.[168] הוא ביצע עבירות מחשב מרובות וכן עבירות של סחיטה באיומים באמצעות הטלת אימה על גופים ועל קהילות שלמות בארצות הברית. הנאשם השתמש באמצעי מחשוב ותקשורת מתוחכמים להסוות את עקבותיו, ואיומיו שיבשו את שגרת החיים בבתי ספר, במרכזי קניות, בגופי משטרה ובבתי חולים, בשגרירויות ובשדות תעופה. הוא גרם לשיבושי התנועה האווירית, גרם להזנקת מטוסי קרב וכן איים על נבחר ציבור אמריקני. נוסף על זה הוא מכר את שירותיו ברשת האפלה באינטרנט והפיק רווח ניכר וכן סחר בסמים. במחשביו נמצא גם חומר מחשב פדופילי. הנאשם דאג לתעד את מעלליו ועקב אחר סיקור מעשיו בתקשורת. בעת מעצרו וביצוע חיפוש בביתו חטף הנאשם נשק מאחת השוטרות ואיים עליה.

לא הייתה מחלוקת בשאלת העובדות, ועיקר מאמצה של ההגנה היה להוכיח טענת אי-שפיות בשל היות הנאשם אוטיסט. מחוות הדעת שהוגשו מטעם התביעה וההגנה עלה כי הנאשם הוא אוטיסט בתפקוד גבוה. ההגנה טענה כי בשל עובדה זו וכן בשל אבחון הנאשם כמתמודד עם סכיזופרניה, הוא אינו אחראי למעשיו ויש לזכותו. השופט גורפינקל

166 ראו בהקשר זה רע״פ 2675/13 **מדינת ישראל נ׳ וחנון** (פורסם בנבו, 2015).

167 ראו בהקשר זה: ע״פ 1828/14 **דאהן נ׳ מדינת ישראל**, פסקה 39 לפסק דינו של השופט אלרון (פורסם בנבו, 2019).

168 עניין **ההאקר מאשקלון** (לעיל, הערה 103). בחלק מן ההליכים שיצוינו בנוגע ל״ההאקר מאשקלון״ הופיע שמו המלא במאגרים הואיל וכבר בגר. ואולם בכל ההפניות השמטתי את השם והשתמשתי ב״פלוני״ כדי לשמור על החיסיון שחל בהליכי הנוער המקוריים.

דחה את עמדת ההגנה אך קבע כי אוטיזם יסווג כמחלת נפש. השופט מצא כי הנאשם התנהל בתכנון ובתחכום לכל אורך שלבי מעשיו הפליליים, לרבות בחקירותיו, ואף הפיק הנאה ממעלליו. לכן מצא להרשיעו במיוחס לו.[169]

בגזר הדין גולל השופט גורפינקל את קורותיו של הנאשם. עלה כי הנאשם התחנך בחינוך ביתי ומעולם לא שולב במסגרת חינוכית פורמלית ומעולם לא אובחן בידי גורם טיפולי בשל עמדת הוריו, ששללה כל מעורבות חיצונית בעניינו. לכן ההערכה הפסיכיאטרית הראשונה שעבר הנאשם בוצעה רק לאחר מעצרו, בהיותו על גבול הבגירות. נוכח גילויי אלימות חוזרים ונשנים מצד הנאשם הוערכה מסוכנותו כגבוהה, ולא נמצאה חלופת מעצר מתאימה עבורו.[170] בסופו של דבר נגזרו על הנאשם עשר שנות מאסר. יצוין כי בית המשפט קבע שנפגעו זכויותיו של הנאשם בעת חקירתו כי לא נחקר בידי חוקר מיוחד, אך לא מצא לתת לכך משקל בגזר דינו.

ערעור שהגיש הנאשם, הן על הכרעת הדין והן על גזר הדין, התקבל חלקית, ועונש המאסר שנגזר עליו קוצר לשבע שנים. עם זאת נדחה הערעור על הכרעת הדין. יש להדגיש כי בית המשפט העליון ביטל את קביעתו של בית המשפט המחוזי בדבר היות האוטיזם מחלת נפש. על סמך עדויות כלל המומחים נקבע כי אוטיזם אינו בגדר מחלת נפש מן הבחינה המשפטית, ובהערת אגב הפנה השופט קרא לדברי השופט רובינשטיין בע"פ 7924/07, בדבר סיווג האוטיזם קרוב יותר למוגבלויות שכליות-התפתחויות.[171]

3. חוק הליכי חקירה והעדה

מטרתו של חוק הליכי חקירה והעדה היא "להסדיר הליכי החקירה והעדה של אנשים עם מוגבלויות שכליות ונפשיות" תוך כדי התאמתם "לצורכיהם המיוחדים" מתוך הכרה בזכותו "של אדם עם מוגבלות לשירות המערכת המשפטית ולהגנתה ככלל הציבור, תוך ביצוע ההתאמות הנדרשות..."[172] תפיסה זו מתיישבת עם התפיסה הביקורתית למוגבלות במשפט. יצוין שבניגוד לחוק הסעד והחוק לטיפול בחולי נפש, החוק מתייחס מפורשות לאוטיסטים כאל קבוצה מובחנת מאנשים עם מוגבלות שכלית-התפתחותית וממתמודדי

169 שם, שם.

170 ראו בהקשר זה: בש"פ 7223/17 **פלוני נ' מדינת ישראל** (פורסם בנבו, 2018) (להלן: עניין **פלוני 7223**); בש"פ 8065/17 **פלוני נ' מדינת ישראל** (פורסם בנבו, 2017); בש"פ 35/18 **פלוני נ' מדינת ישראל** (פורסם בנבו, 2018); בש"פ 437/18 **פלוני נ' מדינת ישראל** (פורסם בנבו, 2018); בש"פ 2738/18 **פלוני נ' מדינת ישראל** (פורסם בנבו, 2018): יצוין כי כל השופטים שישבו בדין בשאלת מעצרו של הנאשם עמדו על הקושי להחזיקו כאדם עם אוטיזם במעצר כה ממושך. עם זאת כולם עמדו על המסוכנות הרבה הנשקפת ממנו ועל היעדר יכולת לאיין מסוכנות זו בכל חלופה מלבד מעצר. עם זאת כל העת ציינו השופטים כי אם תימצא חלופה מתאימה, יהיה אפשר לעתור לשקול אותה בכל עת.

171 עניין **פלוני** (לעיל, הערה 160), בפסקה 25–27 לפסק דינו של השופט קרא.

172 הצעת חוק הליכי חקירה והעדה (התאמה לאנשים עם מוגבלות שכלית או נפשית), התשס"ד–2004, ה"ח הממשלה, 101, 417.

נפש, כאל ״אדם עם הפרעה התפתחותית מורחבת, לרבות אוטיסט, שבשלה מוגבלת יכולתו להיחקר או למסור עדות״.[173]

החוק מבדיל בין שלב החקירה לשלב מתן העדות בבית המשפט. פרק ב של החוק מוקדש לשלב החקירה. סעיף 3(א) לחוק קובע כי נחקר ייחשב לכל אדם, בין שהוא מתלונן, ובין שהוא עֵד או חשוד. סעיף 3(ב) מותיר בידי החוקר את שיקול הדעת להתרשם אם הנחקר הוא אדם עם מוגבלות. אם אכן כך יתרשם, יופנה הנחקר לחוקר מיוחד שעבר הכשרה מיוחדת והוסמך לשמש חוקר מיוחד, והוא בהכשרתו פסיכולוג, עובד סוציאלי, קרימינולוג קליני או בעל הכשרה בחינוך מיוחד.[174]

עם זאת סעיף 4 לחוק מאפשר לחוקר לערוך חקירה דחופה גם ללא חוקר מיוחד כאשר ״הדבר נדרש באופן מידי כדי למנוע את סיכול החקירה או את שיבושה, סיכון לחיי אדם או לשלומו״, וכן כדי ״לאפשר את מעצרם של חשודים נוספים או לשם גילוי ראיה״.[175] על פני הדברים, הסעיף מנוסח באופן המאפשר פרשנות נרחבת מדי בידי החוקר, שעלולה להביא להחלה לא מידתית ולא עניינית של החריגים, ובכך לרוקן מתוכן את ההגנות הניתנות לנחקר על פי חוק זה. אותן הגנות נועדו לאפשר לאדם עם מוגבלות לממש את זכותו החוקתית להליך הוגן, לרבות זכותו להישמע ולהשמיע את עמדתו באופן אפקטיבי, את זכותו לקבל הגנה ראויה ואת זכות הגישה לערכאות.[176] יש לשקול לכלול בתיקון לחוק קיומה של פונקצייה של ״חוקר מיוחד תורן״ שייתן מענה לאותם מצבים ״בזמן אמת״ בזמינות גבוהה.

יצוין כי אם הנחקר עומד על כך שייחקר בידי חוקר מיוחד, הוא רשאי לערור על ההחלטה שלא להפנותו לחוקר מיוחד לבית משפט השלום באזור שבו מתנהלת החקירה ויש חובה לקיים דיון בתוך 24 שעות. עם זאת עצם הגשת הערר אין בה לעכב את החקירה

---

173 סעיף 1 לחוק הליכי חקירה והעדה.

174 סעיף 1 לחוק הליכי חקירה והעדה.

175 סעיף 4 לחוק הליכי חקירה והעדה.

176 הצעת חוק הליכי חקירה והעדה; יניב ואקי, **דיני ראיות** (כרך ב, התש״ף), בעמ׳ 817; לייבה וזיו עומדות על כך במאמרן ומציינות כי ״חקירה מותאמת כזו [על-פי חוק הליכי חקירה והעדה] נועדה להסיר את המחסומים שמציבה החקירה שנעשית כאמור בדרך כלל בידי איש משטרה, בפני אדם עם מוגבלות שכלית. תפיסת החוק היא כי חקירה המתבצעת בסביבה תומכת בידי חוקר מיוחד שהוכשר לדיבוב אנשים עם מוגבלות שכלית, שאינו לבוש מדים, עשויה להניב מידע מלא וחשוב״. ראו: יהודית לייבה ונטע זיו, ״חוק הליכי חקירה והעדה (התאמה לאנשים עם מוגבלות שכלית ונפשית), התשס״ו-2005 – בראי לימודי ביקורת מוגבלות – נגישות למערכת הצדק לאנשים עם מוגבלות שכלית או נפשית״, **חוקים** ח (2016), 85, בעמ׳ 108; מור ועין-דור (לעיל, הערה 8) בעמ׳ 233, הדנות בחוק הליכי חקירה והעדה ומציינות שתי מטרות להתאמות הקבועות בחוק: ״האחת קשורה במטרות המסורתיות של ההליך הפלילי [חקר האמת] והאחרת קשורה בניגשות להליך, בשוויון מהותי ובמתן קול לנפגעי עבירה עם מוגבלות״.

שתתבצע בידי חוקר שאינו חוקר מיוחד, והדבר מרוקן מתוכן במידה רבה את האמור בסעיף.[177]

החוק מחייב ליידע קרוב או אפוטרופוס של הנחקר אלא אם מתקיימים חריגים לכך שצוינו בהקשר של סעיף 4 לחוק, ובין היתר ניתן גם משקל לבקשתו של הנחקר עצמו.[178] החוק מאפשר לאדם שאינו עורך דין ללוות את הנחקר אלא אם מתקיימים חריגים שאינם מאפשרים זאת.[179] החוק מחייב להסביר לנחקר עם מוגבלות שהוא חשוד, את האזהרה המקובלת באופן שיהיה מובן לו ומתאים למגבלותיו,[180] ומחייב כי החקירה תתועד חזותית, קולית או בכתב (על פי סדר עדיפויות זה).[181] בשל רגישות חקירתו של אדם עם מוגבלות קיימת מגבלה על עיון בהקלטת החקירה כדי לשמור על זכויותיו ועל פרטיותו של הנחקר,[182] ואם נדרשת השתתפות הנחקר בפעולת חקירה, הדבר צריך להיעשות באישור חוקר מיוחד.[183]

סעיף 14 לחוק קובע כי חקירתו של נחקר תיחשב לחוקית אף אם לא נערכה בידי חוקר מיוחד, ובסעיף 15 נקבע כי אם הודה אדם עם מוגבלות בחקירתו כחשוד בביצוע עבירה, כשחקירתו לא נוהלה בידי חוקר מיוחד, חובה על התביעה להוכיח מעבר לספק סביר כי ההודאה הייתה חופשית ומרצון, אף אם לא הועלתה טענה בהקשר זה מצד הנאשם.

בהקשר זה יש להפנות לסעיף 162(ב) לחסד״פ, שכותרתו ״שתיקת נאשם״, הקובע כך:

> הימנעות הנאשם מהעיד לא תשמש ראיה לחובתו, אם התקבלה חוות דעת מומחה שלפיה הנאשם הוא אדם עם מוגבלות שכלית או אדם עם מוגבלות נפשית כהגדרתם בחוק הליכי חקירה והעדה של אנשים עם מוגבלות, ובשל מוגבלותו כאמור הוא נמנע מהעיד.

יש חשיבות רבה להכרת סעיף זה ולשימוש בו במקרים הנחוצים כדי לשמור על זכויות היסוד של נאשמים עם אוטיזם כשזכויות אלו הופרו. הסעיף תוקן כתיקון עקיף לאחר תיקון חוק הליכי חקירה והעדה בשנת 2005.[184]

הבעיה המרכזית הנובעת מן ההוראות האמורות לעיל היא שיקול הדעת הבלתי מוגבל הניתן לחוקר לסווג את המקרה ולקבוע אם מדובר באדם עם מוגבלות, וחוסר היכולת

177 סעיפים 3(ג), 3(ד) לחוק הליכי חקירה והעדה.
178 סעיף 5 לחוק הליכי חקירה והעדה.
179 סעיף 8 לחוק הליכי חקירה והעדה.
180 סעיף 9 לחוק הליכי חקירה והעדה.
181 סעיף 10 לחוק הליכי חקירה והעדה.
182 סעיף 11 לחוק הליכי חקירה והעדה.
183 סעיף 12 לחוק הליכי חקירה והעדה.
184 חוק הליכי חקירה והעדה (התאמה לאנשים עם מוגבלות שכלית או נפשית), התשס״ו–2005, ס״ח 2038 (תיקון עקיף לחוק סדר הדין הפלילי [נוסח משולב], התשמ״ב–1982 – מס׳ 47).

הממשית לפקח על שיקול דעת זה ״בזמן אמת״. על זה יש להוסיף את היעדר ההכשרה המספקת לחוקרים בהקשר זה[185] וכן את הוראת סעיף 14 לחוק, השומטת את הבסיס לאי-חוקיות החקירה גם אם נפל בה פגם. בכך תכלית החוק שנועדה להגן על אנשים עם מוגבלות מרוקנת במידה רבה מתוכן. התוצאה היא כי במקרים רבים שבהם אדם היה אמור להיחקר בידי חוקר מיוחד, כמתלונן, עד או חשוד, הדבר לא בוצע, ובכך נפגעו תכלית הירידה לחקר האמת ותכלית קיומו של הליך פלילי הוגן.[186]

פרק ג בחוק מסדיר את שלב מתן העדות במסגרת ההליך המשפטי. בתחילת חקירתו של עד עם מוגבלות שכלית בית המשפט יכול להימנע מאזהרתו לומר אמת לפני מתן העדות אם התרשם כי העד אינו מסוגל להבין את משמעות האזהרה בשל מוגבלותו. עם זאת אין להרשיע אדם על סמך עדות אדם עם מוגבלות שכלית שניתנה ללא אזהרה, בלא תוספת ראייתית מסוג חיזוק.[187] סעיף 19 לחוק מסדיר את האיסור שנאשם יחקור בעצמו עֵד עם מוגבלות שכלית אם מיוחסות לנאשם עבירות זנות וסרסרות, גרימת מוות, עבירות מין ועבירות כלפי קטין או חסר ישע. במקרה כזה אם אין לנאשם סנגור, ימונה לו סנגור, ובהיעדר הסכמת הנאשם תבוצע החקירה באמצעות מתווך שהוא חוקר מיוחד שלא חקר את העד בתיק.[188]

סעיף 20 קובע את התנאים לשימוש באמרת אדם עם מוגבלות שכלית או נפשית. הסעיף מפרט את הנסיבות שבהן יהיה אפשר לקבל אמרה כזו גם אם העד לא ייחקר מהטעמים המפורטים בסעיף, ועם זאת יהיה בלתי אפשרי להרשיע אדם על סמך האמרה בלבד אלא אם נמצא לה סיוע בראיה אחרת.[189] לצורך מתן פטור מעדות לעד עם מוגבלות שכלית או נפשית יש צורך בחוות דעת מומחה שיהיה אפשר ללמוד ממנה אחד מאלה: כי מתן העדות עלול לפגוע בעד, או שהעד אינו מסוגל להעיד מחמת מוגבלות, ורק לאחר שבית המשפט התרשם כי לא ניתן להפיג סכנה זו לעד באחת מהדרכים החלופיות לגביית עדותו המוצעות בחוק.[190]

---

185 Browning and Caulfield (לעיל, הערה 19) בעמ׳ 166 ; מבקר המדינה, ״הבטחת זכויות של אנשים עם מוגבלות בהליכים משפטיים״, **דו״ח ביקורת שנתי 69ב 2019** (תשע״ט) 181, בעמ׳ 184.

186 אמיר בכר, ״פרשת ׳ההאקר מאשקלון׳: היחס של המשפט הפלילי לנאשמים עם אוטיזם״, **פורום עיוני משפט** מו (2022) 1, בעמ׳ 7.

187 סעיפים 18(א) ו-18(ב) לחוק הליכי חקירה והעדה.

188 נעמה לרנר, ״צדק צדק תרדוף – התאמת ההליך הפלילי לאנשים עם מוגבלות שכלית ונפשית נפגעי עבירה ופוגעים״, **עניין של גישה** 5 (תשס״ז) 41.

189 סעיף 20(ד) לחוק הליכי חקירה והעדה.

190 סעיף 20(ב) לחוק הליכי חקירה והעדה. כמו כן ראו בהקשר זה: ע״פ 7440/16 **פלוני נ׳ מדינת ישראל**, פסקה 18 לפסק דינו של השופט עמית (פורסם בנבו, 2017); וכן את דנ״פ 7307/17 **פלוני נ׳ מדינת ישראל** (פורסם בנבו, 2017), שבמסגרתו דחתה הנשיאה חיות את הבקשה לדיון נוסף בתיק האמור.

סעיף מרכזי רלוונטי לענייננו הוא סעיף 21, המאפשר למי מהצדדים להגיש חוות דעת מומחה לעצם היות העד אדם עם מוגבלות. חוות הדעת תוכל להתייחס גם לסוג המוגבלות ולהשפעתה האפשרית של המוגבלות על מסירת העדות או על העד עצמו, אך חוות הדעת בפני עצמה לא תשמש תוספת ראייתית למסכת הראיות בתיק.

סעיף 22 לחוק מאפשר לבית המשפט לקבוע התאמות בעת שמיעת עדותו של אדם עם מוגבלות שכלית או נפשית. כך למשל ניתן לקבוע שהעדות תישמע בלא נוכחות הנאשם, כשהעד מצוי מאחורי פרגוד או כשאינו עומד על דוכן העדים, כשהשופט ועורכי הדין אינם לבושים במדי משפט, בלשכת השופט או במקום אחר שייקבע מחוץ לבית המשפט.[191] כמו כן ניתן להסתייע בעזרים או בבני אדם לצורך תקשורת חלופית או תומכת או בנוכחות אדם מלווה. נוסף על זה, בעל דין יכול להשתמש ב"יועץ" שאישר בית המשפט, שיסייע בניסוח שאלות מותאמות. סעיף קטן (ד) קובע כי בית המשפט ישקול במסגרת שיקוליו את דבר מוגבלותו של העד.

נדמה כי חוק זה הלך כברת דרך ניכרת כדי להנגיש את ההליך הפלילי לעדים (כמובנם בחוק) עם מוגבלות שכלית, התפתחותית ונפשית באמצו את הרפורמה החשובה שבוצעה בחוק לתיקון דיני הראיות (הגנת ילדים), התשט"ו–1955[192] (להלן: **החוק לתיקון דיני ראיות**) ועוד הסדרים רבים מחוק זה. כך לדוגמה אימוץ המודל של שימוש בחוקר ייעודי, במקרנו "חוקר מיוחד", בדומה לקיומו של "חוקר ילדים".[193] נוסף על זה, כללי תיעוד חקירת ילדים זהים לכללי תיעוד חקירתם של אנשים עם מוגבלות, ולשון הסעיפים זהה.[194]

יישום החוק בפסיקה

דוגמה לפסילת הודאת נאשם עם אוטיזם בשל הפרת זכויותיו בעת החקירה ניתן למצוא בת"פ (נוער בית שאן) 54107-10-12 **מדינת ישראל נ' פלוני**.[195] בעניין זה נדון עניינו של נער אוטיסט שכשהיה בן 17 תקף אישה בהוסטל שבו שהה, ובהמשך הטרידה ואיים עליה בטלפון. לא הייתה מחלוקת על היות הנער אוטיסט. ההגנה טענה כי יש לבטל את כתב האישום בשל חקירתו של הנער שלא בידי חוקר מיוחד. השופטת אימבר קיבלה את עמדת ההגנה וביטלה את כתב האישום.[196]

---

191 הסדר דומה קיים בסעיף 2(ד) ו-2(ה) לחוק לתיקון דיני הראיות (הגנת ילדים), התשט"ו–1955, ס"ח 184.

192 לרנר, (לעיל, הערה 188) בעמ' 4.

193 סעיף 6 לחוק הליכי חקירה והעדה וסעיף 3 לחוק לתיקון דיני ראיות.

194 סעיף 5א לחוק לתיקון דיני ראיות וסעיף 10 לחוק הליכי חקירה והעדה.

195 ת"פ (נוער בית שאן) 54107-10-12 **מדינת ישראל נ' פלוני** (פורסם בנבו, 2014).

196 שם, בעמ' 2.

4. חוק המעצרים

חוק סדר הדין הפלילי (סמכויות אכיפה – מעצרים), התשנ״ו–1996[197] (להלן: **חוק המעצרים**) קובע מה הן עילות המעצר שעל בית המשפט לתת עליהן את הדעת בעת שקילת שחרורו של אדם (בין בשלב החקירה ובין בשלב שלאחר הגשת כתב האישום), כאשר בכל שלב של ההליך הפלילי על בית המשפט להימנע מלעצור אדם ״אם ניתן להשיג את מטרת המעצר בדרך של קביעת ערובה ותנאי ערובה, שפגיעתם בחירותו של החשוד פחותה״.[198] עילות המעצר בעיקרן הן שיבוש מהלכי משפט או התחמקות ממשפט,[199] מסוכנות לביטחון אדם, הציבור או המדינה[200] ואישום בעבירות המקימות עילת מסוכנות על פי חוק, דוגמת עבירות אלימות חמורות, עבירות סמים, נשק וביטחון.[201] תפקידו של בית המשפט הוא לאזן בין כלל השיקולים, ובהם טיב העבירה וחומרת נסיבותיה, ובסופו של דבר, בידיו הסמכות הבלעדית להורות אם לשחרר או להורות על מעצר של אדם בהתאם למידת המסוכנות הנשקפת מהעצור, היכולת לאיין מסוכנות זו, וחשש להימלטות או לשיבוש הליכים.[202]

יישום החוק בפסיקה

במקרהו של ״ההאקר מאשקלון״ שנסקר לעיל סברו בית המשפט המחוזי ובית המשפט העליון כי הגם שדובר באוטיסט הסובל באופן מיוחד מתנאי המעצר, אין מקום לשחררו בשל מסוכנותו הרבה. פסיקה זו מוכיחה כי עובדת היותו של עצור אוטיסט היא רק שיקול אחד מני כמה שיקולים שעל בית המשפט לשקול.[203] דוגמה נוספת ניתן למצוא בבש״פ 3072/19 **פלוני נ׳ מדינת ישראל**, שם דובר באוטיסט עם פיגור קל שהואשם בביצוע מעשים מגונים בבני משפחתו הקטינים. בתחילה שוחרר הנאשם, אך עמדת המדינה התקבלה בערר והנאשם נותר במעצר. בית המשפט העליון הכיר במצוקתו של הנאשם נוכח מצבו, אך קבע כי מסוכנותו גוברת על שיקולים אחרים. עם זאת לא נשללה אפשרות של חלופה, אם תימצא כזו.[204]

במ״ת (שלום פתח תקווה) 17725-11-15 **מדינת ישראל נ׳ פלוני** החליטה השופטת גרינברג להורות על שחרור הנאשם, נער עם אוטיזם שהואשם באיומים, למסגרת שבה שהה טרם מעצרו בהשגחה צמודה וטיפול רצוף בשל הנזקים והמצוקה שנגרמו לנער

197 חוק סדר הדין הפלילי (סמכויות אכיפה – מעצרים), התשנ״ו–1996, ס״ח 1352.
198 סעיפים 13(ב) ו-21(ב)(1) לחוק המעצרים.
199 סעיף 21(א)(1)(א) לחוק המעצרים.
200 סעיף 21(א)(1)(ב) לחוק המעצרים.
201 סעיף 21(א)(1)(ג) לחוק המעצרים.
202 ראו למשל עניין **פלוני 7223** (לעיל, הערה 170); בש״פ 3414/21 **מדינת ישראל נ׳ פלוני** (פורסם בנבו, 2021).
203 שם, שם.
204 בש״פ 3072/19 **פלוני נ׳ מדינת ישראל** (פורסם בנבו, 2019).

ממעצרו. במקרה זה נתן בית המשפט משקל מכריע לגילו הצעיר של הנאשם ולהיותו אוטיסט המתקשה במיוחד במעצר.[205]

מקרה חריג הוא עמ"ת (ת"א-יפו) 36041-12-20 **אברהם נ' מדינת ישראל**, שנדון לפני השופט קאפח בבית המשפט המחוזי בתל אביב.[206] בית המשפט ביטל את כתב האישום והורה על שחרורו של צעיר עם אוטיזם בתפקוד גבוה שהורחק מבית הוריו לאחר שתקף את אביו, מטפלו העיקרי. התברר כי המשפחה פנתה למשטרה כדי לקבל סיוע במציאת מקום מגורים לבנם לאחר שלא יכלו להמשיך ולטפל בו, ולא קיבלה מענה מרשויות הרווחה. השופט קבע כי ההליך הפלילי אינו המענה הנכון, ולכן ביטלו תוך כדי הפניית הנאשם לגורמי הרווחה למציאת פתרון מגורים עבורו.[207]

המקרה מדגים מציאות מוכרת ונפוצה בבתי המשפט, שבה משפחות המטופלות באדם עם צרכים מיוחדים נקלעות למצבי חיים קשים וטרגיים בהיעדר מענה יעיל ומועיל מאת הרשויות הרלוונטיות. מקרה זה מלמד על הקושי של בית המשפט למצוא במקרים רבים את הפתרון המתאים והמיטבי שיאזן כראוי בין ביטחון הציבור והגנה עליו לבין זכויות נאשם ורווחתו. מקרה זה מתיישב גם עם המלצת הוועדה הבין-משרדית להסיט "במקרים המתאימים את הטיפול מהליך פלילי לאפיק טיפולי".[208]

5. חוק העונשין (תיקון 113) – התחשבות באוטיזם כנסיבה מקילה בענישה

תיקון 113 לחוק העונשין, שעניינו הבניית שיקול הדעת השיפוטי בענישה,[209] מחייב את בית המשפט הגוזר את הדין לקבוע את מתחם העונש ההולם לפי עקרון ההלימה, הנגזר מן הערכים המוגנים, ממידת הפגיעה בהם, מנסיבות ביצוע העבירה וממידת אשמו של הנאשם, וכן ממדיניות הענישה הנוהגת.[210] במסגרת הנסיבות הקשורות בביצוע העבירה על בית המשפט להביא בחשבון בין היתר את "חלקו היחסי של הנאשם בביצוע העבירה ומידת ההשפעה של אחר על הנאשם בביצוע העבירה",[211] את "הסיבות שהביאו את הנאשם לבצע את העבירה",[212] את "יכולתו של הנאשם להבין את אשר הוא עושה, את הפסול שבמעשהו או את משמעות מעשהו, לרבות בשל גילו",[213] את "יכולתו של הנאשם להימנע מהמעשה ומידת השליטה שלו על מעשהו, לרבות עקב התגרות של נפגע

205 מ"ת (שלום פ"ת) 17725-11-15 **מדינת ישראל נ' פלוני** (פורסם בנבו, 2015).
206 עמ"ת (מחוזי ת"א) 36041-12-20 **אברהם נ' מדינת ישראל** (פורסם בנבו, 2020) (להלן: עניין **אברהם**).
207 שם, בעמ' 3.
208 הוועדה הבין-משרדית (לעיל, הערה 79), בעמ' 11.
209 חוק העונשין (תיקון 113), התשע"ב–2012, ס"ח 2330.
210 סעיפים 40ב, 40ג לחוק העונשין.
211 סעיף 40ט(א)(2) לחוק העונשין.
212 סעיף 40ט(א)(5) לחוק העונשין.
213 סעיף 40ט(א)(6) לחוק העונשין.

העבירה״,[214] וכן את ״הקרבה לסייג לאחריות פלילית״ (לרבות אי-שפיות הדעת).[215] כאמור, שיקולים אלה משמשים את בית המשפט לקביעת מתחם הענישה בנסיבות המסוימות שבהן בוצעה העבירה שבה הוא דן.

יצוין כי הוכחת הנסיבות הקשורות לביצוע העבירה נלמדת הן מראיות שהובאו בשלב בירור האשמה (במקרה שבו נשמעו הראיות בתיק) והן מבקשת מי מהצדדים בשלב הטיעונים לעונש שלאחר הכרעת הדין, ובלבד שהראיות לא תסתורנה את הקביעות בשלב בירור האשמה.[216] משמעות הדבר היא כי גם אם לא הייתה מחלוקת בדבר כשירותו ואחריותו של נאשם עם אוטיזם, ניתן להביא עדות של עד מומחה בעניין קרבתו של הנאשם לסייג האחריות הפלילית[217] ובעניין מידת יכולתו של הנאשם להבין את מעשהו, את הפסול שבו או את משמעותו[218] וכן בעניין מידת יכולתו של הנאשם להימנע מן המעשה ומידת השליטה שלו על מעשהו.[219] לדבר עשויה להיות השלכה קריטית על קביעת מתחם העונש בנסיבות ביצוע העבירה. לכן השימוש בעדותו של מומחה, שתבהיר לבית המשפט את הקשר הספציפי שבין אוטיזם לבין הנאשם הספציפי שלפניו ואת השלכת הדבר על מידת אחריותו הפלילית חיונית ביותר להגנת הנאשם, והיא חוליה חשובה במיצוי זכותו להליך הוגן ובהגשמת תכליות הצדק של ההליך הפלילי.

יש לזכור כי חוק העונשין מבחין בין נטלי הראיה הנוגעים לנסיבות ביצוע העבירה – כשמדובר בהוכחת נסיבות לחובת הנאשם הנוגעת לביצוע העבירה יש להוכיחן מעבר לספק סביר כנהוג בפלילים. לעומת זאת נסיבות ביצוע עבירה הפועלות לזכות הנאשם, כגון אחריות פלילית מופחתת, יכולת להימנע מן המעשים והקרבה לסייג האחריות הפלילית ניתנות להוכחה על פי מאזן ההסתברויות הנהוג במשפט האזרחי, שהוא מחמיר פחות מרף ההוכחה בפלילים.[220]

לאחר שקבע בית המשפט את מתחם העונש ההולם, עליו לתת משקל לנסיבות שאינן קשורות בביצוע העבירה שיש בהן לקבוע לקולה או לחומרה את מיקומו של הנאשם בתוך מתחם העונש ההולם שנקבע. בכלל זאת רשאי בית המשפט להתחשב בשיקולים האלה: ״הפגיעה של העונש בנאשם, לרבות בשל גילו״;[221] ״הנזקים שנגרמו לנאשם מביצוע העבירה ומהרשעתו״;[222] ״נסיבות חיים קשות של הנאשם שהייתה להן השפעה על ביצוע מעשה העבירה״.[223]

214 סעיף 40ט(א)(7) לחוק העונשין.
215 סעיף 40ט(א)(9) לחוק העונשין.
216 סעיף 40י לחוק העונשין.
217 סעיף 40ט(א)(9) לחוק העונשין.
218 סעיף 40ט(א)(6) לחוק העונשין.
219 סעיף 40ט(א)(7) לחוק העונשין.
220 סעיף 40י(ג) לחוק העונשין.
221 סעיף 40יא(1) לחוק העונשין.
222 סעיף 40יא(3) לחוק העונשין.
223 סעיף 40יא(8) לחוק העונשין.

יישום החוק בפסיקה

בפסיקה המובאת להלן באופן כרונולוגי יובאו דוגמאות שבהן התחשבו בתי המשפט באוטיזם כנסיבה לקולה בעת גזירת העונש, בין בקביעת מתחם העונש, בין בקביעת המיקום במתחם העונש ובין בשני המקרים.

בעניין **יניר**[224] דן השופט קרשן בעניינו של אדם שהורשע במעשה מגונה ובתקיפה. מתהליך האבחון התברר כי מדובר בעורך דין בעל משפחה המתמודד עם אספרגר ושיכולתו לתפקד גבוהה. בית המשפט נתן משקל לנסיבות אלו בעת גזירת הדין בתוך מתחם העונש, אך לא בעצם קביעתו. הוטל על הנאשם עונש של שירות לתועלת הציבור.

בפרשת **ההאקר מאשקלון**[225] התחשב בית המשפט בהיותו אוטיסט בשלב גזירת הדין, אך לא נתן משקל לעובדה זו בהכרעת הדין, כזכור. עם זאת ציין בית המשפט כי היה גוזר על הנאשם עונש חמור מעשר שנות מאסר אלמלא היה אוטיסט. לעומתו, בית המשפט העליון הקל בעונשו של ההאקר בשל היותו אוטיסט ובשל השפעת המאסר הקשה עליו. העונש קוצר לשבע שנות מאסר.[226]

בעניין **אהרונוב**[227] דן השופט דרויאן-גמליאלי בעניינה של נאשמת בעבירות הטרדה, איומים והיזק לרכוש. הנאשמת אובחנה לראשונה עם אוטיזם בתפקוד גבוה במהלך משפטה, ונמצא כי העבירות בוצעו בזיקה ישירה למגבלותיה בתחום הקשרים החברתיים והבנת מצבים חברתיים, לרבות היעדר אמפתיה ואי-הבנת השלכות מעשיה. בית המשפט התחשב בכך רק בשלב קביעת המיקום במתחם העונש, אך לא בעצם קביעתו, והקל בעונשה כשהטיל עליה מאסר בעבודות שירות.

בת״פ (שלום רמלה) 36860-11-18 **מדינת ישראל נ׳ פלוני**[228] דן השופט כהן בעניינו של הנאשם עם אוטיזם בתפקוד גבוה, מתמודד עם הפרעת אישיות ועם הפרעות קשב וריכוז, שהואשם בעבירת איומים ותקיפה סתם. במקרה זה התחשב השופט בעובדת היותו של הנאשם אוטיסט הן בקביעת מתחם ענישה קל יותר, הן בסטייה ממתחם העונש. בית המשפט ביטל את הרשעת הנאשם בעומדו על הקשיים הרבים העומדים ממילא בפניו של אוטיסט בחברה.

בת״פ (שלום רחובות) 7091-03-19 **מדינת ישראל נ׳ יערי**[229] דנה השופטת פינק בעניינו של הנאשם שהורשע בעבירות סמים. רק במהלך המשפט אובחן הנאשם לראשונה הן כאוטיסט הן כמתמודד נפש הודות לערנותו של שירות המבחן. בית המשפט סבר כי מאפייניו של הנאשם הנעוצים במצבו הנפשי וההתפתחותי קשורים קשר הדוק לנסיבות

224 עניין **יניר** (לעיל, הערה 93).
225 עניין **ההאקר מאשקלון** (לעיל, הערה 103).
226 עניין **פלוני** (לעיל, הערה 160), בפסקה 44 לפסק דינו של השופט קרא.
227 עניין **אהרונוב** (לעיל, הערה 117).
228 ת״פ (שלום רמ׳) 36860-11-18 **מדינת ישראל נ׳ פלוני** (פורסם בנבו, 2020) (להלן: עניין **פלוני רמלה**).
229 ת״פ (שלום רח׳) 7091-03-19 **מדינת ישראל נ׳ יערי** (פורסם בנבו, 2020) (להלן: עניין **יערי**).

ביצוע העבירה, ובשל התחשבותו בהם לקולה, קבע מתחם עונש מקל בנסיבות העניין. כמו כן הוא ייחס את אותן נסיבות מקילות גם בעת גזירת העונש וקביעת מיקום הנאשם במתחם העונש.

בת״פ (מחוזי באר שבע) 12245-04-23 **מדינת ישראל נ׳ פלוני**[230] דובר בנאשם צעיר עם אוטיזם בתפקוד גבוה אשר הצית רכב עם שותפו הקטין. בית המשפט (השופט יואל עדן) שִקלל את עובדת היות הנאשם אוטיסט הן בקביעת מתחם עונש מקל והן בעת שגזר את העונש וחרג מן המתחם בשל נסיבותיו האישיות של הנאשם. בית המשפט מצא לנכון אף לבטל את ההרשעה כדי לאפשר לנאשם להמשיך ולהשתלב בשירות צבאי שאליו התנדב.

ה. הפער בין המצוי לרצוי – הכלים הקיימים והטעון שיפור

פרק זה מבקש לנתח את הפער המבני שבין ההסדרים הנורמטיביים שנסקרו לעיל (ראו פרק ד) לבין יישומם המוגבל בשטח. לעומת הדין הישראלי, שאימץ מנגנוני הנגשה מתקדמים, המציאות המשפטית מלמדת כי יישומם של אלו של נותר מוגבל בשל חסמים מוסדיים והיעדר הכשרה ייעודית. להלן יובאו ההמלצות בתחומי האבחון, ההנגשה, ההכשרה והגברת שיתופם של אוטיסטים בתהליכי קבלת החלטות הנוגעות להם.

1. אבחון

(א) חשיבות האבחון המוקדם והמלצה לשפר את תהליך האבחון

כפי שצוין בפרק ב2(ד) לעיל, אין חולק כי יש חשיבות רבה לאבחון מוקדם ככל הניתן של אוטיסטים כמפתח להגדלת הסיכוי לשיפור סיכויים לנהל אורח חיים תקין ומיטיב. כעולה מחלק מהמקרים שהוצגו במאמר, רבים מהאוטיסטים שורדים את חייהם עד לבגרותם, ורק בהיתקלם במערכת אכיפת החוק מתגלה מוגבלותם לראשונה, אגב ההליך הפלילי.[231] על זה יש להוסיף את הקושי שצוין בפרק ב2(ד) בנוגע לאבחונן של נשים.[232]

חוקרים מציעים את מודל ה-SIM (Sequential Intercept Model), ״מודל היירוט הרציף״, שנועד לצמצם את מעורבותם של מתמודדי נפש בהליך הפלילי, ככלי שיכול להיות ישים בעניינם של אוטיסטים. המודל מתבסס על איתור מוקדם של אוטיסטים בקהילה, ביצוע אבחון במועד המוקדם ביותר האפשרי ומתן מענה טיפולי, חינוכי ומניעתי

230 ת״פ (מחוזי ב״ש) 12245-04-23 **פלוני נ׳ מדינת ישראל** (פורסם בנבו, 2024).

231 מקרהו של ״ההאקר מאשקלון״ הוא מקרה מובהק להתעלמות ההורים מסימנים ברורים להיות בנם זקוק לטיפול, אך זה נמנע ממנו מפחד תיוגו כאדם עם מוגבלות. עד כדי כך חששו ההורים, שהחליטו לעזוב את הארץ כשהבינו שבכוונת רשויות הרווחה לאלצם להעביר את ילדם אבחון (לעיל, הערה 103) בעמ׳ 8.

232 Bargiela, Steward and Mandy (לעיל, הערה 53); ראו גם עניין **אהרונוב** (לעיל, הערה 117).

רציף, שיכלול את כל היבטי חייו של האדם. מדובר במודל ארוך טווח הכולל מעורבות ושיתוף של כלל הגורמים בקהילה, לרבות גורמי הרווחה ואכיפת החוק, אשר מסמן שלבי מפתח בהליך הפלילי שבהם עלול מתמודד נפש או אוטיסט להיתקל. המודל מציע כלים להתערבות בכל אחד מאותם שלבי מפתח כדי לעצור את ההתקדמות בהליך הפלילי ולהציע טיפול מותאם, שימנע את המצב והעמקת המעורבות הפלילית.[233] המחקרים העדכניים מלמדים כי מודל ה-SIM התקבל בחיוב בקרב הגורמים השונים המשתפים פעולה על פיו והגביר את שיתוף הפעולה ביניהם. עם זאת אין בנמצא מחקרים המעידים על ההשפעה בפועל של יישום המודל על שכיחות אנשים מתמודדי נפש או אוטיסטים בהליך הפלילי.[234]

האבחון כיום מבוצע על בסיס איסוף נתונים מפי הנבדק (לפי גילו) ומסביבתו הקרובה (אנמנזה), בשימוש בכלי הערכה שבבסיסם שאלונים שונים (ככל שהדבר אפשרי) ועל תצפית, במיוחד בגיל הרך.[235] ההערכה מורכבת מהערכה רפואית פסיכולוגית ומהערכה נירולוגית פסיכיאטרית, ומכאן שמגוון אנשי המקצוע המעורבים בדבר הוא רב. יש ביקורת על היותו של תהליך האבחון פתוח להטיות לפי התרשמותו הסובייקטיבית של הבוחן, אך ביקורת זו אינה ייחודית רק לאבחון אוטיזם אלא גם לאבחון בתחום המוגבלות השכלית-התפתחותית וכן בתחום הפסיכיאטרי.[236]

ברמה המעשית מוצע לאמץ את המודל האמור במסגרת שיתוף פעולה ושיתוף מידע קבוע ומתמיד בין הרשויות הרלוונטיות – קופות החולים, בתי החולים וגורמי בריאות הנפש, רשויות הרווחה, רשויות החינוך, ובמידת הצורך – רשויות אכיפת החוק, כדי להעניק מעטפת מיטבית לאורך חייהם של אוטיסטים או מי שעולה צורך לאבחונם במהלך חייהם (מוטב מוקדם מאשר מאוחר). יצוין כי הצעה זו חסרה בהמלצות הוועדה הבין-משרדית, אשר מסתפקת בהמלצה על הקמת ״צוות התערבות במשבר״, המבוססת על צוות בין-משרדי שמטרתו למנוע הסלמה והחרפה במצבי משבר שיש בהם קריאה או תלונה בנוגע לאנשים עם מוגבלות.[237] הרעיון הוא אפוא לאתר אוטיסטים בשלב מוקדם בחייהם ולנטר את מצבם ואת צורכיהם באופן רציף לאורך חייהם אגב שיתוף מידע בין כלל

233 Lindsay Lawer Shea, Dylan Cooper and Amy Blank Wilson, "Preventing and Improving Interactions between Autistic Individuals and the Criminal Justice System: A Roadmap for Research" 14 *Autism Rsch.* (2021) 2053, p. 2056.

234 Natalie Bonfine and Nikhil Nadler, "The Perceived Impact of Sequential Intercept Mapping on Communities Collaborating to Address Adults with Mental Illness in the Criminal Justice System", 46 *Admin. & Pol'y Mental Health* (2019) 569, p. 571.

235 פרית׳ (לעיל, הערה 22) בעמ׳ 21.

236 ראו: O'Sullivan (לעיל, הערה 29) בעמ׳ 335; משה זכי ושרון רינגר, ״האחריות הפלילית של הלוקה בשכלו – היבטים משפטיים ופסיכולוגיים״, **רפואה ומשפט** 36 (תשס״ז) 84, בעמ׳ 84–85; אסף י׳ טויב, ״המצב ׳הקליני׳ כקריטריון המרכזי לקבלת הכרעות בשאלות מתחום בריאות הנפש בישראל״ **שערי משפט** ה (תש״ס) 243, בעמ׳ 249–255.

237 הוועדה הבין-משרדית (לעיל, הערה 79), בעמ׳ 30–31.

הרשויות הרלוונטיות, במידה הנדרשת לקידומם מבלי לפגוע בפרטיותם ובאוטונומיה שלהם.

מה נדרש מאבחון לצורך ההליך הפלילי? המלצה על הבניית האבחון וחוות הדעת

אין מחלוקת בין החוקרים כי חשיבותו של אבחון מפורט שנערך לצורך ההליך הפלילי, המתייחס הן לנבדק, הנאשם או החשוד, והן לנסיבותיו ולנסיבות ביצוע העבירה, היא קריטית להבטחת קיומו של הליך הוגן. בשל מורכבות הנושא ובשל גוף הידע המתפתח והמשתנה בתחום האוטיזם, ראוי שעורך חוות הדעת יהיה מומחה מנוסה בתחומו – פסיכיאטר, נירולוג, פסיכולוג קליני או קרימינולוג קליני – שידע לשקלל את המידע הרלוונטי ולהציגו בצורה תכליתית ובהירה לבית המשפט.

בכלל זאת יש לתת את הדעת למאפייניו הייחודים של האוטיזם באדם ספציפי, לעמוד עד הקשר שביניהם לבין ההתנהגות הפלילית וכן לעמוד על תחלואה נלווית, אם זו קיימת, ולוודא כי גורם מקצועי בתחום תחלואה זו יחווה גם הוא את דעתו. מובן שאשר לעבירות מין, יש לבחון קיומה או היעדרה של סטייה מינית, ויש למקמה באופן משקף מציאות בכלל השיקולים שיוצגו לבית המשפט בחוות הדעת, בהינתן שהנבדק אוטיסט. על חוות הדעת להתייחס לשאלת הכשירות והאחריות בהינתן כלל הגורמים שנמנו לעיל.

חוות דעת מקצועית ומשכנעת עשויה להטות את הכף, הן בשאלת קביעת האחריות הפלילית והיקפה והן בשאלת העונש, וכבר ניתנה לזה התייחסות לעיל בהקשר של כלים שהתווה תיקון 113 לחוק העונשין בפרק ד׳5. מומלץ אפוא כי הגורמים המקצועיים הנוגעים בדבר, לרבות משרד הבריאות (ומערך בריאות הנפש), משרד הרווחה והגורמים הרלוונטיים במשרד המשפטים (תביעה וסניגוריה), יגבשו יחדיו קריטריונים מקצועיים שייכללו בחוות דעת מומחה הנוגעת לעניינו של אוטיסט המעורב בהליך הפלילי, ואף יגבשו הסכמה בנוגע לגורם המקצועי המתאים ביותר לערוך חוות דעת כזאת.

המלצה להרחיב את השימוש בחוות דעת מכוח סעיף 21 לחוק הליכי חקירה והעדה

נדמה שראוי ליישם בהרחבה גדולה יותר את סעיף 21 לחוק הליכי חקירה והעדה, ולכל הפחות להשתמש בו כמורה דרך, שכן תכליתו להציג לבית המשפט, באמצעות מומחה, את סוג המוגבלות והשפעתה האפשרית על מסירת העדות או על העד.[238] מדובר בכלי קיים שיש להרחיב את השימוש בו ולהעלות את המודעות לחשיבותו. מלבד זאת, גם בעריכתה של חוות דעת בעניין אוטיסט בהליך הפלילי ניתן להיעזר בקווים המנחים העולים מסעיף 21 כדי לטייב את חוות הדעת ולהתאימה במידה מרבית לנסיבות העניין. בהקשר זה מומלץ כי תבוצע פעילות להגברת המודעות לכלי זה בקרב כלל הרשויות הנוגעות בדבר, לרבות משרד הבריאות, המשרד לשירותים חברתיים, משרד המשפטים, התביעה המשטרתית ובתי המשפט.

238 סעיף 21(א) לחוק הליכי חקירה והעדה.

(ד) הגורם המאבחן – המלצה על שינוי החקיקה באשר לגורם המאבחן

בפרק ד1 לעיל עמדתי על כך שבעניינם של אוטיסטים נדמה שקיימת הסכמה על פי הפרקטיקה הנוהגת, ולפיה לוועדת האבחון הפועלת מכוח חוק הסעד הסמכות לאבחן גם אוטיסטים, נוסף על סמכותה המפורשת לאבחן אנשים עם מוגבלות שכלית-התפתחותית.[239] נוסף על זה, ועל סמך הניסיון המצטבר, מקרים רבים מגיעים לפתחה של ועדת האבחון לאחר שהנאשם או הנחקר נשלחו מטעם בית המשפט לבדיקה פסיכיאטרית אצל הפסיכיאטר המחוזי, וזה קבע כי יש ראשית ראיה להיות הנבדק אוטיסט.[240] כמו כן הפסיקה מלמדת כי יש מקרים שבהם צדדים הגיעו להסכמות בנוגע להיות נאשם אוטיסט על סמך אבחון קיים שלא בוצע בידי מי מהגורמים שנמנו אלא בידי שירות המבחן.[241]

אני סבור בהקשר זה כי ראוי לבצע תיקון בחקיקה, בחוק הטיפול בחולי נפש או בחוק הסעד או בשניהם, ובמסגרתו יוסמכו הפסיכיאטר המחוזי או ועדת האבחון, או שניהם, לאבחן אוטיסטים בהקשר של ההליך הפלילי. כמו כן ראוי לשקול הוספת רופא נירולוג או פסיכולוג המומחה לאוטיזם כמאבחן נוסף לצד הפסיכיאטר המחוזי או כחבר נוסף בוועדת האבחון, בשל מאפייניו של האוטיזם כשונות התפתחותית-נירולוגית. בהקשר של הערכת מסוכנות מינית ראוי לחייב שילוב של נירולוג המומחה לאוטיזם בתהליך גיבוש הערכת המסוכנות אם הוכח כי הנאשם הוא אוטיסט.

נוסף על זה, ראוי לבחון הטלת חובה בחוק לקבלת תסקיר בעניינו של נאשם עם אוטיזם גם אם אין כוונה להטיל עליו עונש מאסר כדי לפרוס לפני בית המשפט את מרב המידע הרלוונטי בעניינו, אלא אם הסכימו הצדדים כי הדבר אינו נחוץ, ובית המשפט יאשר זאת מטעמים מיוחדים שיפורטו.[242]

המלצה על שינוי במדיניות המשטרה בטיפול באירועי משבר שמעורב בהם אדם עם צרכים מיוחדים

בדוגמאות הרבות שהבאתי למגעם של אוטיסטים עם אנשי אכיפת חוק עולה צורך גובר לשפר את ההכשרה של ״אנשי מגע ראשון״ (שוטרים, סיירים, חוקרים) באשר לזיהוי אנשים עם צרכים מיוחדים. בשאלת ההכשרה אגע בהמשך. כאן המקום להפנות להמלצה חשובה של הוועדה הבין-משרדית, שאליה אני מצטרף, להקים ״צוותי התערבות במשבר״ שישלבו גורמי סיעוד, בריאות הנפש והרפואה עם גורמי המשטרה כדי להתמודד באופן מקצועי ומותאם עם משברים הדורשים מענה מיידי שיש בהם חשש למעורבות אדם עם

239 ראו לדוגמה עניין **פלוני כפר סבא** (לעיל, הערה 159).

240 ראו לדוגמה: מ״ת (שלום רח׳) 19385-01-10 **מדינת ישראל נ׳ בריף** (פורסם בנבו, 2020); עניין **רחמים** (לעיל, הערה 158); עניין **פלוני 12144** (לעיל, הערה 94).

241 ראו: עניין **יערי** (לעיל, הערה 229); עניין **פלוני רמלה** (לעיל, הערה 228).

242 זאת בדומה לסעיף 38 לחוק העונשין, הקובע חובת עריכת תסקיר שירות מבחן בכל מקרה שבו בית המשפט מתכוון להטיל עונש מאסר על אדם למעט במקרים שבהם הכריז שר המשפטים על סיוג חובה זו. ראו אכרזת דרכי ענישה (תסקיר של קצין מבחן), התשכ״ד–1964.

צרכים מיוחדים.[243] הניסיון מלמד כי מענה נכון הניתן בראשית הדרך עשוי לחסוך תקלות והסלמה מיותרת במצב נתון ואף עשוי להצמיח פתרון ארוך טווח שאינו במסגרת ההליך הפלילי.[244] המלצה זו תואמת את המלצתי הקודמת בנוגע לאימוץ ״מודל היירוט הרציף״, שיבטיח מעקב וטיפול טובים יותר באוטיסטים לאורך חייהם, ולא רק במצבי משבר.

המלצה על שינוי חקיקה בנוגע לסמכויות גופי החקירה בעת מגע ראשוני עם אוטיסטים

כפי שעמדתי על כך בפרק הדן בחוק הליכי חקירה והעדה, בהתחשב בנוסח הקיים של החוק וכן בשל הפרקטיקה הנוהגת, הסמכות שיש לחוקר המשטרה להחליט אם להחיל בעניינו של אדם (מתלונן, עד או חשוד) את הוראות החוק ולהפנותו לחוקר מיוחד – נרחבת מדי.[245] לטעמי ולטעמם של אחרים,[246] הסמכות הכמעט גורפת של החוקר או קצין החקירות אינה עולה בקנה אחד עם רמת ההכשרה הקיימת היום, שעליה אעמוד בהמשך, והניסיון מלמד כי יכולתם של החוקרים לאפיין באופן ראשוני אדם עם מוגבלות מוטלת בספק רב.

בהתחשב בקריטיות של אמרת אדם במשטרה (כמתלונן, כעד וחשוד) והשלכותיה על ההליך הפלילי, הן בשלב החקירה והמעצר והן בשלב שלאחר הגשת כתב האישום, המנגנונים הקבועים כיום בחוק הליכי חקירה והעדה אינם מספקים ואינם מאזנים כראוי בין סמכותו הגורפת של החוקר, השולט בחקירה, בוודאי בראשיתה, לבין זכויותיו של הנחקר עם אוטיזם. כך, גם אם נחקר טוען שחלות עליו הוראות החוק, ועליו להיחקר בידי חוקר מיוחד, וגם אם הנחקר מבקש לערור על ההחלטה לחקור אותו שלא בידי חוקר מיוחד, אין בכך להביא להפסקת חקירתו.[247] בדומה לכך, דרישת נחקר להיחקר בנוכחות אפוטרופוס אף היא נתונה לשיקול דעתו של ״הממונה על החקירה״.

הפתרון הראוי לכך לטעמי הוא הוספת גורם מקצועי שאינו שייך למשטרה ואינו כפוף לה, שיוזעק בכל מקרה שתתעורר בו שאלת היותו של אדם בחקירת משטרה אוטיסט. לאותו גורם מקצועי תהא סמכות לחייב את הגוף החוקר לפעול בדרך הנראית לו נכונה לקיום החקירה שתהיה מותאמת לצורכי הנחקר, לרבות בחירת ההתאמות הנדרשות. בהקשר זה יש להפנות להמלצות הוועדה הבין-משרדית שביססה המלצותיה על מודלים מאנגלייה, שבהם שולבו גורמי סיעוד ובריאות הנפש בצוותי שיטור וחקירה.[248] ייתכן שהדבר מחייב תיקון חקיקה. אני ער לכך שמבחינה מעשית אין מדובר בפתרון ״מושלם״, משום שהגורם שיידרש להזעיק את המומחה הוא גורם החקירה. עם זאת הודות להעמקת

243 הוועדה הבין-משרדית (לעיל, הערה 79), בעמ׳ 12–13, 39.
244 ראו לדוגמה עניין **אברהם** (לעיל, הערה 206).
245 סעיף 3(א) לחוק הליכי חקירה והעדה.
246 גבאי (לעיל, הערה 125) בעמ׳ 47; כמו כן רא: הוועדה הבין-משרדית (לעיל, הערה 79) בעמ׳ 53–54.
247 סעיפים 3(ג) ו3(ד) לחוק הליכי חקירה והעדה.
248 הוועדה הבין-משרדית (לעיל, הערה 79) בעמ׳ 53.

ההכשרה וההדרכה בתחום לגורמי האכיפה, יש לקוות כי המודעות לחשיבות הנושא תביא לשיפור בהקשר זה.

סוגיה נוספת העולה ממצב דברים של חקירת אדם עם מוגבלות היא שאדם הנחקר כחשוד ואין כוונה לעוצרו, אינו זכאי לייצוג סנגור. בהקשר זה ממליצה הוועדה הבין-משרדית על הרחבת הזכאות לייצוג, ובכך יהיה אדם עם מוגבלות הנחקר כחשוד זכאי לייצוג מטעם הסניגוריה הציבורית גם אם אין כוונה לעוצרו.[249] לטעמי, יש לקבוע המלצה זו בחוק באופן גורף, כדי שאדם עם מוגבלות, לרבות אוטיסט, הנחקר כחשוד ייחקר אך ורק לאחר שמונה לו סנגור ציבורי, ללא קשר לשאלה אם בכוונת המשטרה לעוצרו.

2. הנגשה

בהציגי בתחילת המאמר את הגישה הביקורתית למוגבלות ומשפט עמדתי על כך שגישה זו מטילה על המדינה, על החברה ובעיקר על מערכת המשפט ומערכת אכיפת החוק את האחריות להנגשת מערכות אלו לאנשים עם מוגבלות.[250] נדמה כי בעשורים האחרונים המודעות לסוגיית ההנגשה התגברה עד מאוד, ואכן ניכרים מאמצים של המדינה ורשויותיה לשפר את השירותים הניתנים לאנשים עם מוגבלויות בכלל המערכות, ובכללן מערכת אכיפת החוק, הגם שהתוצאות עדיין רחוקות מלהשביע רצון.[251]

סעיף 22(א)(7) לחוק הליכי חקירה והעדה מאפשר לבית המשפט לאפשר העדה של אדם עם מוגבלות תוך כדי ״הסתייעות באמצעים של תקשורת חלופית או תקשורת תומכת, לרבות הסתייעות בבני אדם, בעזרים ממוחשבים, בלוחות תקשורת, בתמונות, בסמלים, באותיות או במילים״. נוסף על זה, סעיף 12א)(9) מאפשר לבית המשפט להתיר הסתייעות בעל דין ב״יועץ״ שיאשר בית המשפט לעניין זה. האישור יינתן כפוף לתנאים הקבועים בחוק ובסעיף, וכפוף להתרשמותו של בית המשפט כי הדבר לא יפגע בזכויות הנאשם. מדובר בסעיף חשוב המיישם הלכה למעשה את התפיסה שבבסיס חוק הליכי חקירה והעדה. זו מבוססת על המחקר בתחום ועל הגישה הביקורתית למוגבלות ומשפט בדבר חשיבותה של הנגשת ההליך הפלילי לאדם עם מוגבלות על פי מגבלותיו כדי שיזכה להליך הוגן מבלי שזכויותיו להליך הוגן שירד לחקר האמת תקופחנה רק בשל היותו אדם עם מוגבלות.[252]

אשר לנושא ההנגשה, הוועדה הבין-משרדית עמדה על הצורך להגביר את ההנגשה ואת ההתאמות שניתנו לאנשים עם מוגבלויות בכלל המערכות הציבוריות בכלל ובמסגרת ההליך הפלילי בפרט.[253] מהניסיון היום-יומי בבתי המשפט ניתן לומר כי המלצות אלו

249 שם, בעמ׳ 54.
250 מור ועין-דור (לעיל, הערה 9) בעמ׳ 203.
251 מבקר המדינה (לעיל, הערה 186) בעמ׳ 184.
252 לרנר (לעיל, הערה 188) בעמ׳ 45–46.
253 הוועדה הבין-משרדית (לעיל, הערה 79) בעמ׳ 23.

אינן מיושמות דיין, ועוד ארוכה הדרך לשפר את הבטחת התאמתם של ההליכים לאנשים עם מוגבלות, אם כי המודעות לכך גוברת והולכת.

3. הכשרה

המחקר בתחום האוטיזם מלמד על חיוניות הכשרת אנשי המקצוע הנוגעים למערכת אכיפת החוק וההליך הפלילי. הכוונה להכשרתם הייעודית של אנשי משטרה, שוטרים וחוקרים, תובעים ופרקליטים, סנגורים ושופטים וכן עובדים סוציאליים (דוגמת קציני מבחן) ופסיכולוגים לטיפול באוטיסטים בפרט ובאנשים עם מוגבלויות אחרות בכלל. מתוך מטרה לצמצם את פערי הידע ואת הדעות הקדומות שיש לציבור הרחב על אוטיסטים וכדי לשפר את מיצוי זכויותיהם של אנשים אלה במסגרת ההליך הפלילי.[254]

(א) משרד המשפטים

במענה שקיבלתי לפנייה לפי חוק חופש המידע, התשנ״ח–1998 צוין כי הסניגוריה הציבורית אימצה תוכנית הכשרה מקיפה לייצוג לקוחות עם מוגבלויות נפשיות ושכליות בשיתוף ג׳וינט-אשלים ובהפעלת עמותת אלווין.[255] התוכנית כוללת סדנאות הכשרה וימי עיון, והיא נועדה לסייע בזיהוי אנשים עם מוגבלויות ולשפר את השיח עימם. תוכנית זו זכתה לאות הוקרה בין-לאומי בנושא שותפות יוצאת דופן מטעם ארגון NJHSA (Network of Jewish Human Service Agencies).[256]

נוסף על זה, משרד המשפטים מקיים הכשרות עומק לעורכי דין המייצגים אנשים עם מוגבלות במסגרת יחידת הסיוע המשפטי, לרבות פיתוח עזרי הנגשה לאנשים עם מוגבלות, כגון טפסים בכמה שפות שהניסוח בהן קל וברור, וכן ״ארגז כלים לעורכי דין המייצגים אנשים עם מוגבלות בהליכים אזרחים״[257] שזכה להכרה בין-לאומית בשל חדשנותו. כמו כן קיימות הכשרות בפרקליטות המדינה לרבות בפרקליטויות המחוז לטיפול באנשים עם מוגבלות המעורבים בהליך הפלילי מתוך מטרה לקדם את זכויותיהם של אנשים עם מוגבלות להליך משפטי מותאם, שיאפשר הליך הוגן שבו ימוצו זכויותיהם

254 ראו: Browning and Caulfield (לעיל, הערה 18) בעמ׳ 166; Railey, Love and Campbell (לעיל, הערה 75) בעמ׳ 129–130; Mahoney (לעיל, הערה 65) בעמ׳ 20; Mogill (לעיל, הערה 61) בעמ׳ 130; Brewer and Young (לעיל, הערה 25) בעמ׳ 183; Andrea Hollomotz and Jenny Talbot, "Designing Solutions for Improved Support within Health, Social Care and Criminal Justice for Adults with Learning Disabilities and/or Autism who have Offended", 60 *How. J. Crime & Just.* (2021) 185, p. 204.

255 חוק חופש המידע, התשנ״ח–1998, ס״ח 1667.

256 מכתבה של הממונה על העמדת מידע לציבור במשרד המשפטים, עו״ד מיטל כץ, מיום 23.8.2022.

257 שם, בפסקה 16.

באופן מיטבי. נוסף על זה קיים נוהל עבודה המחייב להציף תיקים שמעורבים בהם אנשים עם מוגבלות ולעקוב אחר הטיפול בהם באופן שוטף.[258]

בהיעדר נתונים על היקף ההכשרות האמורות ותכיפותן, ובהתחשב בפערים הקיימים, נדמה כי נדרשת תוכנית הכשרות סדורה ונרחבת מן הקיים, שבמסגרתה ייקבעו יעדים כמותיים ואיכותיים על פני פרקי זמן מוגדרים. זאת, מתוך מטרה להעמיק את ההכשרות בתחום ומתן אפשרות לבחון את מידת יישומה וכן את השפעתה של התוכנית על התוצאות בשטח בשקיפות רבה ככל הניתן.

(ב) משטרת ישראל

אשר למשטרת ישראל, מלבד יישומו של חוק הליכי חקירה והעדה ונהליו, השתרשה במסגרת סבבי הכשרות החוקרים במשטרה בשנים האחרונות התייחסות מעשית לסוגיית אנשים עם מוגבלויות בכלל ואוטיזם בפרט. כך, למן שנת 2019 על שוטר המוסמך לשמש חוקר לעבור הכשרה ייעודית בתחום ההתמודדות עם אנשים עם מוגבלות, שבמסגרתה נלמדים מאפייני אדם עם מוגבלות, אינדיקציות לזיהוי המגבלה וההתאמות הנדרשות לטובת חקירה. נוסף על זה יש הכשרה ארוכה ומעמיקה יותר בנושא זה, לרבות הכשרה להתמודדות עם אוטיסטים תוך כדי הפגשת החוקרים עם אוטיסטים ובני משפחותיהם. כמו כן יש התמקדות של הכשרה דומה במגזר של חוקרים המתמחים בחקירות בתחום אלימות במשפחה, עבירות מין ופגיעה בחסרי ישע.

נוסף על זה מתקיים שיתוף פעולה בין המשטרה למשרד הרווחה, משרד הבריאות וארגון הג׳וינט בפיתוח ערכת הדרכה ללימוד מרחוק בנושא התמודדות עם אנשים עם מוגבלויות שהופצה מיולי 2022 בין כלל שוטרי משטרת ישראל. בכוונת המשטרה להכשיר רפרנטים ייעודיים לתחום שישרתו בכל תחנת משטרה כדי לרכז את הטיפול המקומי בנושא ההתמודדות אנשים עם מוגבלויות.[259] תמונה דומה עולה גם ממסקנות הוועדה הבין-משרדית, שאחת משלוש המלצותיה העיקריות נוגעת להעמקת ההכשרות וההדרכות הייעודיות לגורמי אכיפת החוק.[260]

המלצה זו מוצדקת בנסיבות העניין בשל הפער בין המצוי לרצוי שעליו עמדתי לעיל. יש לפעול למימוש המלצה זו בהקדם וביתר שאת משום שהמצב הקיים של הכשרתם של אנשי המשטרה אינו משביע רצון ורחוק מלתת מענה לצרכים המרובים בתחום. יש לתת עדיפות להכשרה מהירה ואינטנסיבית של יותר אנשי משטרה בתחום זיהוֵם של אנשים עם מוגבלויות, לרבות אוטיסטים ומתמודדי נפש. כמו כן יש לשפר את ההתמודדות עימם במצבי סיכון, במיוחד נוכח מסקנותיה של הוועדה הבין-משרדית.

(ג) שירות בתי הסוהר

---

258 שם, שם.

259 מכתבו של רפ״ק יניב ארקוס, עו״ד, קצין מדור תלונות ציבור ארצי, עוזר הממונה על חופש המידע במשטרת ישראל, מיום 2.10.2022.

260 הוועדה הבין-משרדית (לעיל, הערה 79) בעמ׳ 12, 28.

אשר לשירות בתי הסוהר, ממידע שהופניתי אליו במסגרת בקשה לפי חוק חופש המידע מתברר כי אין קיים פילוח של אוכלוסיית האוטיסטים מקרב האסירים והעצורים בשב״ס בשנים האחרונות, וכן אין בנמצא נהלים ייחודיים להחזקת אסירים על הרצף האוטיסטי.[261] שב״ס פועל לפי פקודת הנציבות מס׳ 04.06.00 שכותרתה ״אבחון, מיון, טיפול והחזקת עצורים/ אסירים טעוני פיקוח״.[262] הפקודה מתייחסת בין השאר לטיפול באסירים ובעצורים עם קשיי התנהגות והשתלבות מהותיים או בעלי רמת תפקוד סבירה שיש להם מאפיינים של מחלת נפש, הפרעות פסיכיאטריות אחרות, נכות פיזית, ״פיגור, תחלואה כפולה ופוטנציאל לניצול״.[263] הפקודה מסדירה את הרשות בשב״ס שתקבע את תנאי כליאתו או מעצרו של כלוא לפי רמת הסיכון הנשקפת לו, לרבות ליווי של ״אסיר תומך״.[264] מטרת הפקודה להתמודד עם כלואים שבשל צורכיהם יש חובה לתת להם השגחה והתייחסות טיפולית מוגברת.[265]

אשר לשב״ס עמדה הוועדה הבין-משרדית על הצורך בהכשרת סוהרים לטיפול ייעודי באנשים עם מוגבלויות וכן על הצורך בהקמת מאגר נתונים על שיעורם של אנשים עם מוגבלות הנמצאים במשמרות שב״ס ועל אופן הטיפול בהם.[266] אני מצטרף להמלצה זו וסבור שיש לגבש תוכנית הכשרה מפורטת שתקבע יעדים איכותיים וכמותיים להשגה על פני תקופת זמן מוגדרת, מה שיאפשר לעמוד על ביצוע התוכנית ואף לבחון את השפעותיה בשטח.

(ד) הרשות השופטת

אשר לבתי המשפט, המרכז להכשרה ולהשתלמות שופטים מקיים השתלמויות במגוון נושאים שיש להם השקה לעניינם של אנשים עם מוגבלויות. בהקשר זה יש להפנות להכשרות בנושא פסיכיאטרייה ומשפט ובנושא ראיות, וכן להרצאות ייעודיות בנושא אנשים עם מוגבלויות וזכויותיהם, והחובה להנגיש להם הליכים משפטיים. גם כאן ראוי להרחיב את השיח ואת ההכשרה הנוגעים לטיפול באוכלוסיית האנשים עם מוגבלות, לרבות אוטיסטים ומתמודדי נפש, כדי לשפר את טיפול מערכת המשפט בקבוצות אוכלוסייה אלו.

לסיכום נושא זה של הכשרה ולשם הדגשת חשיבותה, יש מקום להפנות למחקר שבחן את השפעת תדרוכם של מושבעים מדומים בעניין האוטיזם על הכרעתם במשפט דמה. באותו מחקר, שנערך בבריטניה, השתתפו 160 איש הכשירים לשמש מושבעים. מחציתם קיבלו תדרוך והסבר מפורט על אוטיזם ומאפייניו, ומחציתם לא קיבלו תדרוך כזה.

261 מכתבה של הממונה על חופש המידע בשב״ס עו״ד אילנה איבגי, מיום 24.1.2021.

262 ״אבחון, מיון, טיפול והחזקת עצורים/ אסירים טעוני פיקוח״, **פקודת נציבות בתי הסוהר**, 04.06.00 (2001).

263 שם, בסעיף 3א.

264 שם, בסעיף 19ו.

265 שם, בסעיף 1.

266 הוועדה הבין-משרדית (לעיל, הערה 79) בעמ׳ 55.

למשתתפים כולם הוצג מקרה לדוגמה, והיה עליהם להכריע בשאלת אשמתו של ה"נאשם" ולדרג מדדים כגון יושרה, נעימות, תפקוד קוגניטיבי ומידת אשמה. מסקנות המחקר היו ברורות ולימדו כי הקבוצה שקיבלה תדרוך מפורט על אוטיזם ומאפייניו נטתה לשפוט פחות לחומרה את "הנאשם", והובילה ל"זיכויים" רבים יותר ולענישה מתונה יותר במקרה של קביעת "אשמה", לעומת הקבוצה שלא קיבלה תדרוך כזה. מכאן, שהכשרה והרחבת היקף הידע של בעלי תפקידים במערכת הפלילית (תובעים, סנגורים, חוקרי משטרה ושופטים) בעניין האוטיזם עשויות להשפיע במידה רבה על אופי ההליך ותוצאותיו. לצד זאת יוער כי מדובר במחקר אחד בלבד, וקיים חסר ניכר במחקר אמפירי בהקשר זה.[267]

4. הגברת שיתופם של אוטיסטים בתהליכי קבלת ההחלטות

כפי שעלה לאורך המאמר, ובהסתמך על הידע התאורטי והקליני שהצטבר בעשורים האחרונים שמקורו באוטיסטים, נכון מבחינה ערכית ומעשית כאחד להגביר את שיתופה של קבוצה זו בתהליכי קבלת ההחלטות הנוגעות לענייניה. הדבר מתיישב עם תפיסת המגוון הנירולוגי, הדוגלת בהשמעת קולם של אוטיסטים בתהליכי גיבוש המדיניות וקבלת ההחלטות בעניינם, דבר שעשוי לשפר עד מאוד את ביצועיה של מערכת המשפט הפלילי בכל הנוגע למיצוי זכויותיה של קבוצה זו ומימושו המהותי של עקרון ההליך ההוגן. דוגמאות לכך ניתן למצוא למשל בבריטניה ובסקוטלנד.

בבריטניה פועל "הארגון הלאומי למשטרה ואוטיזם" (National Police Autism Association) המנוהל בידי אוטיסטים ונירוטיפיקלים, שגיבש בשיתוף המשטרה פרקטיקה של שימוש ב"כרטיסי זיהוי" לאוטיסטים, שבמגע עם המשטרה הם יוכלו להציגם לשוטרים בצורה מהירה כדי שאלה ידעו מול מי הם עומדים ויטפלו בהם לפי מוגבלותם.[268] נוסף על זה ארגון זה מסייע לשוטרים אוטיסטים להשתלב בהצלחה במשטרה ומסייע למשטרה בגיבוש תוכניות הכשרה להתמודדות עם אוטיסטים.[269]

---

267 Katie L. Maras, Imogen Marshall, and Chloe Sands, "Mock Juror Perceptions on Credibility and Culpability in an Autistic Defendant", 49 *J. Autism & Dev. Disorders* 996, pp. 1000–1009 (2019).

268 מעניין כי הגם שלא נמצא מחקר אמפירי על יעילות השימוש ב"כרטיסי זיהוי" במשטרת בריטניה, אותר מחקר שפורסם בשנת 2025 באוסטרליה המלמד כי המשתמשים האוטוסטים ב"כרטיסי זיהוי" חווים את השימוש בכרטיס כמפחית חרדה וכמסייע במידה ניכרת במגעיהם עם נותני שירותים של המדינה בתחום הרווחה והבריאות ועם גורמים פרטיים כגון חנויות. 76% מקרב הנשאלים הביעו שביעות רצון רבה מההסתייעות ב"כרטיס הזיהוי". בהקשר זה ראו Chris Edwards, Abigail Ma Love, Rebecca L. Flower, Ru Ying Cai and Vicki Gibbs, "'Just Knowing it's There Gives Me Comfort': Exploring the Benefits and Challenges of Autism Alert Cards", 29 *Autism*, pp. 637–683.

269 ראו אתר [National Police Autism Association; https://www.npaa.org.uk/] "An alert card and passport scheme aimed at improving how police interact with people with

הערכות של המשטרה מלמדות על תוצאות חיוביות של הכשרת השוטרים, שדיווחו על התגברות תחושת הביטחון שלהם בהתמודדות עם אוטיסטים על בסיס ידע רחב יותר בתחום. עם זאת לא נמצאו מחקרים אמפיריים על תוצאות מדיניות זו בשטח.[270]

בסקוטלנד מתנהל זה כמה שנים המיזם ״ממשל מכיל״ (Inclusive Governance), הבוחן מדיניות המותאמת לצורכיהם של אוטיסטים בתחומים שונים, לרבות בתחום הפלילי, בהתבסס על שותפות עם ארגונים המייצגים אוטיסטים.[271] גם בנוגע ליוזמה זו לא נמצאו מחקרים אמפיריים על מידת הצלחתה של התוכנית. גם בהיעדר מחקרים כאלה ראוי לאמץ גישה זו גם בישראל ולוודא כי אוטיסטים אכן משולבים בפורומים הרלוונטיים לגיבוש מדיניות וקבלת החלטות.

autism is being introduced" (20.9.2019) **NWG** [https://nwgnetwork.org/an-alert-card-and-passport-scheme-aimed-at-improving-how-police-interact-with-people-with-autism-is-being-introduced/].

270 Helen Bresse, "Disability Hate Crime Training Found to Boost Police Confidence and Understanding", *Nottingham Trent University* (9.10.2024) [https://www.ntu.ac.uk/about-us/news/news-articles/2024/10/disability-hate-crime-training-found-to-boost-police-confidence].

271 ראו "Scottish Autism Inclusive Governance Project – Final Report" (2023) https://www.scottishautism.org/practice-policy-and-research/autistic-voice-and-participation/ [דוגמה יפה להצלחתו של שיתוף פעולה היא תוכנית הכשרה של אסירים שהם הורים לילדים אוטיסטים לשיפור התקשורת עם ילדיהם. התוכנית הייתה פרי שיתוף פעולה של אגודת האוטיסטים בסקוטלנד עם שירות בתי הסוהר וזכתה בפרס למפעלי צדקה לשנת 2025. ראו בהקשר זה "Scottish Autism Selected as a Finalist in the Partnership of the Year Category in the Scottish Charity Awards 2025", *Scottish Autism* (2025) [https://www.scottishautism.org/lorem-ipsum-dolor-sit-amet-consectetur-adipiscing-elit-nunc-at-elit-mauris-8/].

5. טבלת ריכוז ההמלצות

מובאת להלן טבלת ריכוז ההמלצות שהועלו במאמר למען הבהרת התמונה והדגשת הפערים שבין המצוי לרצוי.

התחום	הבעיה	ההמלצה	גורם היישום הרלוונטי
אבחון	היעדר אבחון במועד, היעדר רציפות מידע על אוטיסטים בין המערכות השונות.	אימוץ "מודל היירוט הרציף" – יסייע באיתור אוטיסטים מגיל צעיר ככל הניתן ומעקב אחר הטיפול בהם לאורך חייהם.	משרד הבריאות (לרבות קופות חולים וגורמי בריאות הנפש) המשרד לשירותים חברתיים, לשכות הרווחה משרד החינוך רשויות האכיפה (במידת הצורך)
אבחון	היעדר אחידות בנוגע לגורם מאבחן אוטיזם והיעדר קריטריונים להכנת חוות דעת בהקשר המשפטי.	גיבוש קריטריונים מוסכמים לעריכת חוות דעת מומחה לצרכים משפטיים, לרבות קביעת זהות הגורם המאבחן.	משרד הבריאות גורמי הרווחה התביעה הכללית / הסניגוריה הציבורית
אבחון	אי-שימוש מספיק בחוות דעת מומחה לפי סעיף 21 לחוק הליכי חקירה והעדה.	הרחבת השימוש בחוות דעת מכוח סעיף 21 לחוק הליכי חקירה והעדה, על בסיס העמקת המודעות בקרב הגורמים הרלוונטיים.	משרד הבריאות המשרד לשירותים חברתיים משרד המשפטים התביעה המשטרתית בתי המשפט
אבחון	היעדר גורם מאבחן רשמי לאוטיזם בחוק.	תיקון החוק הרלוונטי (חוק טיפול בחולי נפש או חוק הסעד) וקביעה	שינוי חקיקה – הכנסת

		מפורשת של הגורם המאבחן אוטיזם.	
אבחון	היעדר קיומה של חובת תסקיר בעניינו של אוטיסט.	תיקון חוק סדר הדין הפלילי, כדי שבמקרה שמדובר בו בנאשם עם אוטיזם תתקיים בעניינו חובת תסקיר.	שינוי חקיקה – הכנסת
אכיפה	היעדר קיומו של ״צוות התערבות במשבר״ למקרי משבר שאוטיסטים מעורבים בהם.	הקמת ״צוות התערבות במשבר״ לפי המלצות הוועדה הבין-משרדית.	משרד הבריאות המשרד לשירותים חברתיים משרד המשפטים משטרת ישראל
אכיפה	שינוי סמכויות גורמי החקירה בעת מגע ראשוני עם אוטיסט.	הוספת גורם מקצועי בעל סמכות מחייבת להנחות את גורמי החקירה כיצד לפעול במקרה של אוטיסט.	תיקון חקיקה – הכנסת משרד הבריאות המשרד לשירותים חברתיים משרד המשפטים משטרת ישראל
אכיפה	היעדר זכאות לייצוג חשוד שאין כוונה לעוצרו.	הגדרתה של חובת זכאות לייצוג על ידי הסניגוריה הציבורית לאוטיסט הצפוי להיחקר, ללא קשר להחלטה אם לעוצרו אם לאו, לפי המלצת הוועדה הבין-משרדית.	תיק תיקון חקיקה – הכנסת משרד המשפטים משטרת ישראל

הנגשה	קיום חובת הנגשה שאינה ממומשת במידה מספקת.	אכיפת חובת ההנגשה בכלל הרשויות הרלוונטיות.	משרד המשפטים משטרת ישראל בתי המשפט
הכשרה	היעדר הכשרה שיטתית ומספקת בכלל הרשויות הרלוונטיות.	לפי המלצת הוועדה הבין-משרדית, ראוי להרחיב ולמסד את ההכשרות בתחום.	משרד המשפטים משטרת ישראל שירות בתי הסוהר בתי המשפט
קבלת החלטות	היעדר ייצוג הולם לאוטיסטים במוקדי גיבוש המדיניות וקבלת ההחלטות.	מוצע לקבוע חובה לשלב אוטיסטים בפורומים הרלוונטיים לגיבוש מדיניות וקבלת החלטות בעניינם.	החלטה מִנהלית / תיקון חקיקה

ו. סיכום

מאמר זה בחן את הממשק בין אוטיזם לבין ההליך הפלילי בישראל תוך כדי שילוב גישות תאורטיות עכשוויות, סקירת הדין הקיים והצגת ממצאים מן השדה הקליני, המחקרי והמשפטי. מהניתוח שלעיל עולה תמונה מורכבת המעידה כי אף שנמצא שאין ייצוג יתר לאוטיסטים במערכת הפלילית, הרי שמאפייניו הייחודיים של האוטיזם מציבים אוטיסטים בסיכון מוגבר להסתבך במערכת הפלילית שלא בטובתם.

המאפיינים העיקריים של אוטיזם – קשיים תקשורתיים, קוגניטיביים וחברתיים; דפוסי התנהגות חזרתיים; הבנה מילולית של מצבים; תמימות; קשיי ויסות רגשי – מובילים לא רק לסיכון מוגבר להפללה שגויה או להתנהגות שנחווית כחריגה, אלא גם לפערים ממשיים בזכות להליך הוגן. הפרקים השונים הדגישו את הקושי המוסדי בזיהוי אוטיסטים, בפרשנות נכונה של התנהגותם ובמתן מענים מותאמים לאורך שלבי ההליך – למן החקירה ועד לשלב המאסר.

סקירת הדין הישראלי מלמדת כי קיימים כלים משפטיים (כגון סעיף 21 לחוק הליכי חקירה והעדה, ותיקון 113 לחוק העונשין), אך אופי יישומם אינו עקיב, ולעיתים אף מתעלם מהשלכות האוטיזם על החשוד או הנאשם. קיים פער ברור בין החוק הכתוב לבין המציאות "בשטח".

מול פער זה הציע המאמר כמה המלצות מערכתיות ואופרטיביות, ובהן **אבחון** – הכרה בחשיבותו ובחיוניותו של אבחון מוקדם, סטנדרטיזציה של חוות דעת מומחים והרחבת מעגל המוסמכים לכך; **הנגשה** – התאמת סביבת החקירה, המשפט והמאסר לצורכיהם של אוטיסטים, לרבות ליווי אישי מקצועי; **הכשרה** – של שוטרים, תובעים, סנגורים, קציני מבחן, סוהרים ושופטים – בזיהוי ובטיפול מותאם; **שיתוף** – שילוב אוטיסטים כשותפים פעילים בתהליך קבלת ההחלטות בעניינים הנוגעים להם, כהזדמנות להשמעת קולם הייחודי בתהליך.

מלבד המענים הנקודתיים נדרש אימוצה של תפיסת עולם חדשה – תפיסה של צדק מהותי ונגישות נורמטיבית. הכוונה היא שעל המשפט הפלילי לאמץ את גישת המגוון הנירולוגי, להכיר בשונות האנשים הנכנסים בשעריו, ועל פי זה לאמץ גישה משפטית רלוונטית, בדומה לעקרונות ההנגשה שאומצו בעניינם של אנשים עם מוגבלויות אחרות. חשיבות ההנגשה התקשורתית, הקוגניטיבית והרגשית בעניינם של אוטיסטים היא רבה כי יש בה כדי לאפשר את מימוש זכותם החוקתית להליך הוגן.

ההכרה בקולה הייחודי של אוכלוסייה זו – לא רק באמצעות בא כוח, אפוטרופוס או מומחה אלא גם מתוכה – היא תנאי לקיומו של הליך הוגן אמיתי המבוסס על שוויון מהותי, על שמירה על כבוד האדם ועל קיומו של הליך מונגש ומותאם שמטרתו ירידה לחקר האמת. אין בכך לפגוע בעקרונות ההליך הפלילי אלא להתאימם למציאות תופעת האוטיזם, המתרחבת והולכת.

יישום האמור לעיל מחייב הירתמות של כלל המערכות הרלוונטיות למאמץ משותף ומתואם, בשיתוף אוטיסטים, כדי לשפר את השירות הניתן לאוטיסטים במערכת המשפט הפלילי. ההכרה בצרכים המשפטיים הייחודיים של אוטיסטים אינה עוד סוגיה שולית, אלא ביטוי לחוסנה המוסרי של מערכת משפט המבקשת להיות נגישה וצודקת לכול.